

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

YAHUDİ TARİHİNDE PUTPEREST EĞİLİMLER

(Altın Buzacı Örneği)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Semi AJETİ

BURSA -2014

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

YAHUDİ TARİHİNDE PUTPEREST EĞİLİMLER

(Altın Buzağı Örneği)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Semi AJETİ

Danışman:

Yrd. Doç. Süleyman SAYAR

BURSA -2014

TEZ ONAY SAYFASI
T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı'nda 701121028 numaralı Semi AYETİ'nin hazırladığı "YAHUDİ TARİHİNDE PUTPEREST EĞİLİMLER (Altın Buzağı Örneği)" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 21.07/2014 günü 10:30-12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna oy birliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Yrd. Doç. Süleyman SAYAR
Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Güç

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Prof. Dr. Recep Cici

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Semi AJETİ
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Dinler Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : IX+80
Mezuniyet Tarihi : / / 2014
Tez Danışman(lar)ı : Yrd. Doç. Süleyman SAYAR

“Yahudi Tarihinde Putperest Eğilimler (Altın Buzağı Örneği)”

“Yahudi Tarihinde Putperest Eğilimler (Altın Buzağı Örneği)” adlı bu tezde Tevrat ve Kur’an’a göre Yahudilerin putperest eğilimleri ve altın buzağı olayı değişik yönlerden ele alınmıştır. Burada, Yahudilikle alakalı kitaplardan, tefsirler ve tarih kitaplarından yararlanılmıştır.

Çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, konu ve araştırma metodu hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde, putperestlikle ilgili genel bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde ise, Yahudilerin tarih boyunca putlara tapma eğilimi, özellikle altın buzağı örnek olayı ve Sâmiri’yi bu davranışa yönlendiren sebepler ele alınmış; İsrâiloğulları’nın buzağı heykeline tapmasından sonra meydana gelen olaylar incelenmiştir.

Yahudilik, Altın Buzağı, Put, Putperestlik, Tevrat

ABSTRACT

Name and Surname : Semi AJETİ
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy and Religious Studies
Branch : History of Religions
Degree Awarded : Master
Page Number : IX+ 80
Degree Date : / / 2014
Supervisor (s) : Yrd. Doç. Süleyman SAYAR

“Idolater Inclinations in Jewish History (Golden Calf Example)”

In this dissertation named “Idolater Inclinations in Jewish History (Golden Calf Example) idolater movement of Jews in Quran and Torah, and Golden Calf Incident are examined. Books related to Judaism, interpretations and history books are used in this work.

This study is composed of introduction, two sections and a final result section.

In introduction, information related to subject and research method given.

In first section, general information on idolatry given.

In the second section, Jews’ history long worship to idols are investigated according to Golden Calf Incident in Torah and Quran and incidents happening after worship of Jews to golden calf.

Jewish, Golden Calf, İdol, İdolotry, Torah

ÖNSÖZ

Yahudiler, tektanrıcı (monoteist) bir dine mensup olmalarına rağmen, tarihsel süreç içinde kimi zaman putperestliğe kendilerini kaptırmış; bu eğilim ve yöneliş içinde olmuşlardır.

İsrailoğullarının atası İbrahim'dir. İbrahim peygamber'in en önemli özelliği babası ve kavminin taptığı putları kırarak, o putların acizliklerini göstererek babası ve kavmini putperestlikten Allah'a itaate döndürmek için verdiği mücadelelerdir: "Hani o babasına ve kavmine, 'Ne bu tapınıp durduğunuz heykeller?' demişti. 'Biz, babalarımızı bunlara tapar bulduk' dediler. İbrahim, 'Doğrusu, siz de, babalarınız da apaçık bir sapıklık içindesiniz' dedi" (Enbiya, 21/52-54).

İbrahim'in Yakup'tan sonraki nesli olan ve peygamberleri Musa ve Harun döneminde Mısır'dan Sina çölüne geçen İsrailoğullarının torunlarının en büyük cahillikleri ise, ataları İbrahim'in kırdığı putların benzerlerine ve altın buzağı putuna taparak, İbrahim'in manevi mirasını lekelemeleridir.

Mısır'daki kölelik yaşamları sırasında Firavun'a kulluk emek zorunda kalan İsrailoğulları, Mısır'dan çıkışın ardından gelen bağımsızlık döneminde bu kez de putlara kul olmaya yönelmişlerdir. Kalplerindeki bu eğrilik ve eğilim onlara istedikleri yol için vesile oluşturmuş; çok geçmeden, aralarında Musa ve Harun gibi iki peygamber bulunmasına rağmen, kavimleri içinden birinin yaptığı buzağı heykeline tapınmaya başlamışlardır. Böylece put arayanlara, put imal eden de bulunmuştur!

Tez çalışmamız, Tevrat ve Kur'an'a göre İsrailoğullarının genel olarak tarihin çeşitli dönemlerindeki ve özel olarak da Hz. Mûsa dönemindeki putperestlik eğilimleri, daha doğrusu buzağı heykeli olayı ile alakalıdır.

Bu konu, Kur'an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes dışında Yahudilikle ilgili kitaplardan, tefsir ve tarih kaynaklarından yararlanılarak incelenmiştir.

ÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISATMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1
A. TEZİN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI.....	1
B. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLARI	3
C. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	4

I. BÖLÜM

GENEL OLARAK PUTPERESTLİK

A. PUTPERESTLİK KAVRAMI.....	5
1. Kelime ve Terim Anlamıyla Putperestlik (şirk)	5
2. Putperestliğin Kapsamı	6
3. Putperestlikle İlgili Kullanılan Diğer Kavramlar	6
4. Putperestlik Kavramı Açısından Bazı Dini ve Felsefî Akımlar	9
a. Dualizm.....	9
b. Pozitivizm.....	10
c. Paganizm – Politeizm	11
B. PUTPERESTLİĞİN DOĞUŞU VE NEDENLERİ	13
1. Putperestliğin Doğuşu.....	13
2. Putperestliğin Nedenleri.....	17
a. Şefaath Düşüncesi.....	17
b. Putlarda İlahi Gücün Varlığına İnanmak	18
c. Allah’a Yakın Olma Arzusu	19
3. Tapınılan Putlar	20
a. Görülmeyen Varlıklar	20
b. İnsan Şeklindeki Putlar	21

c. Hayvan Şeklindeki Putlar	22
d. Tabii Varlıklar.....	24

II. BÖLÜM

YAHUDİ TARİHİNDE PUTPEREST EĞİLİMLER VE ALTIN BUZAĞI

A. GENEL OLARAK YAHUDİLİK	24
1. <i>Yahudi Tarihine Kısa bir Bakış</i>	24
2. <i>Yahudilikte İnanç Esasları</i>	29
B. YAHUDİ TARİHİNDE PUTPEREST EĞİLİMLER.....	33
1. <i>Hz. Musa Öncesi Dönemde Putperest Eğilimler</i>	33
a. Eski Mısır'da Din ve Putperestlik.....	33
b. İsrailoğullarının Eski Mısır Hayatı	34
c. Eski Mısır'daki Putperestliğin Yahudilere Etkisi	35
2. <i>Hz. Musa Dönemi'nde Putperest Eğilimler</i>	35
3. <i>Hz. Musa Sonrası Dönemde Putperest Eğilimler</i>	37
a. Krallar Döneminde Putperest Eğilimler.....	37
b. Krallığın Parçalanmasından Sonraki Dönemde Putperest Eğilimler.....	41
c. Son Nebiler Döneminde Putperest Eğilimler.....	43
C. ALTIN BUZAĞI PUTU	45
1. <i>Kur'an'a Göre Altın Buzağı Olayı</i>	45
a. Hz. Musa'nın Tur Dağı'na Çıkışı	45
b. Hz. Harun'un Müdahalesi.....	48
c. Hz. Musa'nın Tur'dan Dönüşü	49
(1) Sâmirî'nin bu fitneyi çıkarma sebebi.....	51
(2) Sâmirî'nin cezalandırılması	53
(3) Sâmirî'nin kimliği.....	53
d. Buzağı Olayından Sonra Yahudilerin Tövbesi	55
2. <i>Yahudilikte Altın Buzağı Olayı</i>	57
a. Tevrat'ta Geçen Şekliyle Altın Buzağı Olayı.....	57
(1) Musa'nın Sina Dağı'na çıkışı ve Harun'un put yapması.....	59
(2) Mûsa'nın Sina'dan dönüşü	61
(3) Yahudilerin cezalandırılması	63
b. Harun'un Kimliği	64
3. <i>Karşılaştırma</i>	66
SONUÇ	69
KAYNAKLAR	72

KISATMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.e.	Aynı Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.md.	Adı Geçen Madde
a.g.tez	Adı Geçen Tez
as	Aleyhisselâm
b.	Bin, İbn
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
ev.	Çeviren
h.	Hicrî
Nr.	Numara
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan Sayfaya
ty.	Basım Tarihi Yok
v.	Vefat
v.dğr.	Ve Diğeri
Y.	Yayınevi, Yayınları
y.y.	Basım Yeri Yok

GİRİŞ

A. TEZİN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI

Yahudi tarihi Tanah'ta verilen kronolojik sıralamaya göre Adem'e kadar ulaşmakla birlikte, İbrahim'in Yahudilerin hayatında önemli bir yeri vardır. Zira İbrahim, Yahudi toplumunun kurucusu kabul edilmekte; bir anlamda Yahudi tarihi İbrahim ile başlatılmaktadır.

Tanah'ın verdiği bilgilere göre İbrahim, öncelikle Tanrı ile ahitleşen, O'na kullukta kusur etmeyen, şahsiyetli, insanları seven, insanlığa hizmet aşkıyla dolu, barışsever ve örnek bir insandır.¹

Ondaki bu ahlaki ve insani faziletler irsiyet yoluyla çocuklarına daha sonra da torunlarına geçmiştir. Böylece İbrahim'in oğlu İshak ve torunu Yakup da Yahudi toplumunun model insanları ve örnekleri olmuştur²

İsrail veya Yahudi kavramı Yakup'la ilişkilendirilmektedir. Tanah'ta geçen ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Yakup'a, "Tanrı'yla güreşip yenen" anlamında İsrail (Yisrail) denilmiş ve bu isim zamanla geliştirilerek bütün Yahudi toplumunu kapsar olmuştur. Yahudilerin Yakup'tan Süleyman zamanına kadar İbrani ve İsrail adını kullanmalarıyla birlikte İsrail, Süleyman'ın ölümünden sonra ikiye ayrılan Yahudi Devleti'nin kuzeydeki kısmının özel ismi olmuştur. Ayrıca 1948 yılında Filistin toprakları üzerinde kurulan Yahudi toplumunun devletine de İsrail adı resmen verilmiştir.³

Yahudi kavramının Yakup'la ilişkisi, oğlu Yahuda'nın adı dolayısıyladır. Yahudiler arasında yaygın olan bir görüşe göre, Yakup'un oğullarına Yahuda'nın adından dolayı Yahudi denilmiştir. Ayrıca Musa zamanındaki Yahudilerin işledikleri günahlardan

¹ Tekvin, 22/12; 26/5.

² Paul Johnson, **Yahudi Tarihi**, çev. Filiz Orman, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2001, s.128.

³ Abdurrahman Küçük-Günay Tümer-Mehmet Alparslan Küçük, **Dinler Tarihi**, 3. b , Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s.177.

dolayı tövbe etmeleri dolayısıyla “döner”, “tövbe eden” anlamında Yahudi kelimesinin kullanıldığı da belirtilmiştir.

Yahudi kelimesinin siyasi anlamı, Süleyman’dan sonra ikiye ayrılan Yahudi Devleti’nin güney kısmına verilen isim ve akabinde Babil sürgünü sonrası bireysel kimlik kullanımı ile ön plana çıkmıştır.⁴

Yahudilik tarihinde birbirinden farklı dönemler olmuştur. Onlar ilahi kaynaklı ve tek tanrılı bir dinin mensubu olmalarına rağmen çevre faktörlerinden etkilenmişlerdir. Bu etkilenme zaman ve şartlarla sınırlı kalmış olsa bile Yahudi toplumunun hayatında farklılıklar meydana getirmiştir. Hatta bazılarına göre Yahudilerin yakın çevreleriyle olan bu ilişkilerindeki olumsuzluk, dini hassasiyetin de etkisiyle onların kapalı bir topluma dönüşmesine ve diğer toplumlar açısından yalnız kalmasına sebep olmuştur.⁵

Nitekim çevredeki çok tanrılı oluşumlar zamanla bazı Yahudileri de etkilemiş, kendi dinlerini bırakarak başka inanışları benimsemelerine sebep olmuştur. Musa’nın Tanrı ile görüşmek üzere Tur Dağı’na çıktığı bir sırada, Yahudilerin putlara tapmaya başlaması hatta altından bir buzağı heykeli yaptırması bunun en bariz örneklerinden biridir.⁶

Bu durum, Tanah’ın farklı bölümlerinde yer alan cümlelerle ifade edilmiştir. Tanah’ta verilen bilgilere göre, Yahudilikteki put ve putperestliği anlayabilmemiz için önce Yahudilikteki Tanrı ve ibadet anlayışını bilmemiz gerekmektedir.⁷

Türkiye’de Yahudilikle ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Gerek Yahudi tarihi, gerekse de genel anlamda Yahudi gelenekleri ile ilgili birçok çalışma mevcuttur. Ancak, İsrâiloğullarının putperestlik eğilimleri ve Hz. Mûsa dönemindeki Altın Buzağı olayını ele alan müstakil bir çalışmaya pek rastlayamadık. Dolayısıyla bu hususun araştırmamızda kaynak sıkıntısına yol açtığını, zaman zaman birtakım zorluklarla karşılaşmamıza neden olduğunu belirtmemiz gerekir.

⁴ Baki Adam , “Yahudiliğin İslam’a ve Hıristiyanlığa Bakışı”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XXXVII, Ankara, 1997, s. 334-335.

⁵ Reuven Firestone, **Yahudiliği Anlamak: Avraam’ın Çocukları**, çev. Çağlayan Erendag - Levent Kartal, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul, 2004, s. 151.

⁶ Nehemya, 16/18; Mezmurlar, 106/19-20.

⁷ Çıkış, 32/4,31-34; I Krallar, 12/28; II Tarihler, 13/8; Hoşea, 8/5-6; 10/5.

B. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLARI

Yahudi Tarihinde Putperest Eğilimler (Altın Buzağı Örneği) başlıklı bu tezde, Tevrat ve Kur'an'a göre Yahudiler'in putperest eğilimleri ve Altın Buzağı Olayı farklı yönleri ile ele alınmıştır. Çalışmada, Kur'an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes esas olmak üzere Yahudi tarihi ve Yahudilikle ilgili kitaplar ile tefsirlerden yararlanılmıştır.

Çalışmamız, giriş, iki bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, tezin konusu, önemi, amacı ve araştırma metodu hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölüm, kendi içerisinde iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda, putperestlik kavramının anlamı, kapsamı, putperestlikle ilgili kullanılan diğer kavramlar ve putperestlik kavramı açısından bazı dini ve felsefi akımlar açıklanmıştır. İkinci kısımda ise, putperestliğin doğuşu, nedenleri ve tapılan putlar hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise, Yahudi tarihindeki putperest eğilimler ve Altın Buzağı Olayı üç alt başlık altında ele alınmıştır.

Bunların ilkinde kısaca Yahudi tarihine yer verilmiş ve Yahudiliğin inanç esaslarından söz edilmiştir.

İkinci başlık Yahudi tarihindeki putperest eğilimlere ayrılmış; Musa öncesi, Musa dönemi ve Musa sonrası olmak üzere üç dönem belirlenerek bu çerçevede putperest eğilimlere değinilmiştir.

Son alt başlık altında ise Altın Buzağı Olayı'nın Kur'an'da ve Yahudilikte/Yahudi kutsal kitabındaki yeri araştırılmış; Samiri'nin kimliği, fitne çıkarma sebebi ve cezalandırılışı ile İsrailoğullarının buzağı heykeline tapmalarından sonra meydana gelen olaylar incelenmiş; bu bölüm iki anlatım arasındaki karşılaştırma ile sona erdirilmiştir.

Nihayet çalışma, "sonuç" ve "kaynaklar"la tamamlanmıştır.

C. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bir araŐtırmaya değer kazandıran en önemli unsur, hiç Şüphesiz bakış açısı ve yöntemdir. Tez konusu öncelikle tarihi yöntem uygulanarak işlenmiştir.

Konumuzla ilgili doğrudan atıf yapılabilecek temel kaynakların azlığı bir problem teşkil etmiştir. Yahudilikle ilgili yapılan çalıŐmalarda dolaylı olarak Yahudilikte putperestlik meselesine değinilmiş, bu meseleye detaylı olarak girilmediği görülmüştür. Yahudi Tarihinde Putperest Eğilimler (Altın Buzağı Örneği) konusu işlenen çalıŐmalarda genellikle aynı kaynaklar kullanılıp temel alınmıştır. Dolayısıyla bu konuyu iŐlerken Kur'an ve Tevrat'ı esas aldık.

Konumuzla ilgili İngilizce ve Türkçe ansiklopedik maddelerden faydalandık. Daha sonraki aşamada tezleri, makaleleri ve kitapları taradık. İlgili pasajları daha iyi anlayabilmek için Kutsal Kitap Dizini'ne sık sık başvurduk. Tefsirlerde ve dinler tarihi ile alâkalı kaynaklarda bulduğumuz serpiŐtirilmiş bilgiler çalışmamızın temel kaynağı oldu.

I. BÖLÜM

GENEL OLARAK PUTPERESTLİK

A. PUTPERESTLİK KAVRAMI

1. Kelime ve Terim Anlamıyla Putperestlik (şirk)

Putperestlik kelimesi iki sözcükten oluşmaktadır: Put ve Perest. Türkçe'ye Put şeklinde geçen ve aslı Buddha ismine dayanan Farsça but kelimesi “bilinçli ve canlı olduğuna inanılan sûret veya heykel, tamamen veya kısmen bir dinî yapı içinde kurumlaşmış ibadet konusu haline getirilmiş maddî obje, Allah'tan başka ilâh edinilen nesne” diye tanımlanır. Batı dillerinde putun karşılığı olarak kullanılan idol “görünüş, şekil” anlamında eidos kelimesinden türetilen eidolondan gelir. Eidolon, “hayalet, belirsiz şekil, bir ayna veya suya yansıtılan sûret” gibi farklı mânalara sahiptir ve aynı zamanda “insan zihninde oluşturulan sûret” anlamına da gelir.⁸

Putperestlik ise çok tanrılı dinlerde tanrısal varlıkları sembolize eden çeşitli figürlere tapınmayı ifade eder. İlah olarak tapınılan şeylere put, tapınan kişilere de putperest denir. Putperestlik kelimesi iki Yunanca kelimedenden gelmektedir: Eidolon (resim) ve Latreia (Tapınma). Putperestlik, resimlere yapılan bir ibadettir. Bu resimler, Tanrıların aynısı kabul edilmekte ve onlara ilah olarak tapınılmaktadır. Batı dillerinde putperestlik “idolotry” şeklinde kullanılmaktadır.⁹

Dini anlamda putperestlik, Allah'ın ortağı olduğunu kabul etmek ve Allah'tan başkasına ibadet etmektir. Bu da putlara, ağaçlara, hayvanlara, kabirlere vs. uluhiyet vererek tapınmaktır.

Putperestlik, insanları doğru ve hak yoldan çevirerek her türlü saptırma, saptırılan şeylere tapınma, bunları temsil eden şekilli ya da şekilsiz, somut-soyut birtakım unsurları bizzat ilâh edinme veya bunları Allah'a aracı kılma demektir.¹⁰

⁸ Ahmet Güç, “Put”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIV, İstanbul, 2007, s.364-365.

⁹ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, NKM Yayınları, Konya, 2005, s.627.

¹⁰ Nadim Macit, *Kur'an ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum*, Ribat Basım Yayın A.Ş., Konya, 1992, s.81.

2. Putperestliğin Kapsamı

İnsan hayatında göze çarpan en önemli unsurlardan biri, dinî duygu ve uygulamalardır. Herkes bir şeylere ibadet etmekte ve tapınmaktadır. İnsanların yaşamını, davranış şeklini, sevdiği, beğendiği bir kahraman, mal-mülk, zevk, gerçek Tanrı, ya da canlı cansız tanrılara karşı hissettikleri korku ve düşkünlükleri yönetmektedir. Çünkü insan yapısında tapınma içgüdüğü vardır. İnsanoğlunun var olduğundan bu yana kainata hakim bir ya da birden fazla güce inanarak ona tapındığı bilinmektedir. İnsanlar tapındıkları bu varlık ya da varlıkları farklı isimlerle adlandırmaktadır. Ancak farklı isimlerle adlandırsalar da ifade edilen ortak anlam, tapınılan varlık ya da varlıklardır.¹¹

Yaratılışı gereği insan, genellikle her yerde ve her zaman Yaratıcı Allah'ı kabul etmiştir. Fakat çoğu zaman insanlık, çeşitli etkenler yüzünden bu Yaratıcı ile kendisi arasına birtakım araçlar koymuştur, ve çeşitli putlar tapınmaya başlamıştır.¹²

İlah olarak tapınılan şeylere put, tapınan kişilere de putperest denir. Putperestler, Tanrı yerine başka ilahlara veya yüce ilaha inanmakla birlikte onun yanı sıra ikincil ilahlara, yani putlara inanmaktadırlar. Yüce Tanrı ile birlikte putlara inanıldığında putlar aracı olarak görülmekte ve onlara yapılan her şey yine yüce Tanrı'ya gitmektedir. Böylece yüce Tanrıya, önce ilahların sonra da insanın yaratıcısı olarak inanılmaktadır.¹³

3. Putperestlikle İlgili Kullanılan Diğer Kavramlar

Kur'an'da put için “*sanem*”, “*vesen*”, “*nusb*” kelimeleri kullanılmaktadır.

Sanem (çoğ. “*esnâm*”), tapınmak amacıyla taştan, tahtadan, madenden, yapılmış olan ve kutsallık atfedilerek Allah'tan gayri tapınılan her şeye denir. Genelde sanemler cesedi ve cüssesi olmayan putlardır.¹⁴ Sanem kelimesi Kur'an'da çoğul olarak beş yerde geçmektedir. Mesela Kur'an şöyle demektedir:

“İsrailoğulları'nı denizden geçirdik. Derken, kendilerine ait putlara tapan bir kavme rastladılar. İsrailoğulları, “Ey Mûsâ! Onların kendilerine ait ilâhları

¹¹ Aynur Eryiğit Bader, Yahudilik Hristiyanlık ve İslam'ın Putperestliğe Bakışı (Kutsal Kitap Açısından Bir Değerlendirme), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008, s.19-31.

¹² Suat Yıldırım, **Kur'ânda Ulûhiyyet**, Işık akademi Yayınları, İstanbul, 2010, s.27.

¹³ Yıldırım, a.g.e., s. 28.

¹⁴ İbn Manzûr Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed, **Lisanu'l-Arab**, C. XII, Dâru Sadır, Beyrut, 1956. , s.349.

(putları) olduğu gibi sen de bize ait bir ilâh yapsana” dediler. Mûsa şöyle dedi: “Şüphesiz siz cahillik eden bir kavimsiniz.”¹⁵

Hani İbrahim demişti ki: “Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut.”¹⁶

Hani İbrahim, babası Âzer’e, “Sen putları ilâh mı ediniyorsun? Şüphesiz, ben seni de, kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum” demişti.¹⁷

Vesen (çoğ. “evsân”) put, vesenî putperest, puta tapıcı, veseniye de putperestlik demektir. Evsân; topraktan, taştan ve odundan yapılmış cüssesi olan, genellikle insan şeklinde yapılan putlardır.¹⁸ Bu kelimenin Kur’an’da üç kez çoğul olarak kullanıldığı görülmektedir.

Mesela şöyle denilmektedir:

“Siz, Allah’ı bırakarak ancak putlara (evsân) tapıyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz. Allah’ı bırakarak taptıklarınızın size hiçbir rızık vermeye güçleri yetmez. Öyle ise rızık Allah’ın katında arayın. O’na kulluk edin ve O’na şükredin. Siz yalnız O’na döndürüleceksiniz.”¹⁹

Nusb (çoğ. “nusub”, “ensâb”) put, anıt, âbide demektir. Bu taşlar Kâbe’nin etrafında bulunurlardı ve sayıları 360 idi.²⁰

Kur’an’da üç kez geçmektedir:

“...ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar (nusub) üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı.”²¹

Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar (ensâb) ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.²²

¹⁵ Arâf, 7/138.

¹⁶ İbrahim, 14/35.

¹⁷ En’âm, 6/74; ayrıca bkz. Şuarâ, 26/71; Enbiyâ, 21/57.

¹⁸ İbn Manzûr, a.g.e., C. XVII, s.334.

¹⁹ Ankebût, 29/17; ayrıca bkz. Hacc, 22/30; Ankebût, 29/25.

²⁰ Vehbe Zuhayli, **Tefsirü’l Münir**, C. III, 2. b., çev. Hamdi Arslan-Ahmet Efe v.dğr., Risale Yayınları, İstanbul, 2005, s.366.

²¹ Mâide, 5/3.

Dikili putlara (nusub) akın akın gidercesine, gözleri inmiş, kendilerini zillet kaplamış bir hâlde mezarlarından süratle çıkacakları o günü hatırla! İşte o, uyarıldıkları gündür.²³

Ayrıca Kur’anda, putlarla ilgili kullanılan “*tağut*” ve “*cibt*” kelimeleri vardır.²⁴

Tağût kelimesi sözlükte “azmak, sınırı aşmak” anlamındaki tuğvân (tuğyân) kökünden türeyen bir isim/sıfat olup müfred-cemi ve müzekker-müennesi aynı şekilde kullanılır. Asıl mânası “aşırı derecede azgın ve mütecaviz”dir. Bundan hareketle Allah’tan başka tapınılan ve hak yoldan saptıran her varlık, put, şeytan, kâhin ve sihirbaz tâğûtun kapsamı içinde düşünülmüştür.

Tağût kelimesi Kur’an’da şöyle geçmektedir:

“Artık kim tagutu (şeytanı ve şeytana ulaştırın yolu) inkâr edip de Allah'a îmân ederse (mü'min olur, Allah'a ulaştırın yolu tercih ederse), böylece o, (Allah'tan) kopması mümkün olmayan urvetul vuskaya (sağlam bir kulba, müridin eline) tutunmuştur. Allah Sem'i'dir, Alîm'dir.”²⁵

“Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin velileri ise tâğüttür. (O da) onları aydınlıktan karanlıklara (sürükleyip) çıkarır. Onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalırlar.”²⁶

Cibt kelimesi ise sözlük anlamı “gerçeğe karşı direnen, kaba ruhlu, kaba davranışlı ve zayıf akıllı insan” demektir. Kelimenin eski Mısır putperestliğiyle ilgili olduğunu savunan bazı yeni araştırmalar da vardır. Râgıb el-İsfahânî de Allah’tan başka tapınılan her şeye cibt denildiğini kaydeder. Buna göre cibt “her türlü put, kendilerine insan üstü güç nisbet edilen kâhin, sihirbaz” gibi anlamları kapsamaktadır.²⁷

Cibt kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’in sadece bir âyetinde yer almaktadır:

²² Mâide, 5/90.

²³ Me’âric, 70/43.

²⁴ Macit, a.g.e., s.79.

²⁵ Bakara, 2/256.

²⁶ Bakara, 2/257, ayrıca bkz. Nisâ, 4/51, 60, 76; Mâide, 5/60; Nahl, 16/36; Zümer, 39/17.

²⁷ Metin Yurdagür, “Cibt”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul, 1993, s.520.

“Kendilerine Kitap’tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar “cibt”e ve “tâgût”a inanıyorlar. İnkâr edenler için de, “Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır” diyorlar.”²⁸

4. Putperestlik Kavramı Açısından Bazı Dini ve Felsefi Akımlar

a. Dualizm

Dualizm “ikicilik” demektir. Temelinde birbirine indirgenemeyen iki prensibin veya iki cevherin varlığına inanç bulunan her sisteme dualizm denir. Bu iki prensibin varlığı tabiattaki eşyanın düzeninde veya bütün kâinatta mümkündür.²⁹

Dualizm, “monizm” (biricilik)’in zıddıdır. Dekart, metafiziğinde madde ve ruh yahut uzanıp-yayılan yani yer kaplayan ve düşünen iki cevher kabul etmişti. Bunlar birbirine indirgenemeyen prensiplerdir. Spinoza bu iki esası tek bir cevherde birleştirerek monist bir sistem ortaya koymuştu. Eflatun’un madde ve misal alemi, Aristo’nun kuvve ve fiil’i, Kant’ın numen ve fenomen alemi dualist bir anlayışın ürünüdür. Bunun gibi Hürmüz ve Ehrimen şeklinde iki ayrı prensiple âlemi açıklayan Maniheizm de ilâhiyatçı bir dualizmdir. Çağımızda Bergson, zihin ve maddenin gerçekliğini açıkça kabul ettiği için dualist bir anlayışı taşımaktadır.³⁰

Mecusiler ve Maniheistler senevî (dualist) oldukları için Yaratıcı’nın iki olduğuna inanırlar. Birini iyiliğin, diğerini kötülüğün yaratıcısı olarak kabul ederler. “Zulmet-Nur”, “Yezdan-Ehrimen” gibi tanrıların, varlığı yarattıklarını ve düzene soktuklarını söylerler.³¹

Âlemin yaratılışını, tanzim ve tedbirini iki güce bırakmak, birinin ezeli ve kadim (öncesiz), diğerinin muhdes (sonradan yaratılmış) veya her ikisinin kadim olduğunu söylemek kudret ve irade açısından tutarsızdır. Üstelik hangisinin sebep, hangisinin sonuç olduğunu anlaşılır bir sebebe bağlamamak bu inancı basit ve bir diğer yönden de karmaşık hale getirmektedir.³²

²⁸ Nisâ, 4/51.

²⁹ S. Hayri Bolay, **Felsefi Doktrinler Sözlüğü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1979, s. 68; Ahmet Cevizci, “İkicilik”, **Felsefe Sözlüğü**, Ekin Yayınevi, Ankara, 1996, s.272.

³⁰ Bolay, a.g.e., s. 272.

³¹ Macit, a.g.e., s. 41.

³² Macit, a.g.e., s. 42; Dualizm ve dualist meshepler konusunda genel bilgi için bkz. Muhamed b. Abdülkerim Şehristani, **Milel ve Nihal (Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi)**, çev. Mustafa Öz, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 211-231.

Hayır ve şerrin, madde ve kuvvetin aynı güç ve hakka sahip olması mutlak bir dilemeye aykırıdır. Ortaklık ise mutlak – yetkin- kudrete aykırıdır. Düzenli ve sistemli olan bu âlem birliğin eseridir. Evreni güçler arasında taksime tabi tutmak karışıklığa ve bozgunluğa daha iyi bir tabirle tesadüfe inanmak demektir.³³

b. Pozitivizm

Terim Fransızca'da “ gerçek, olgu, kesin, kanıtlanmış, olumlu” gibi anlamlara gelen pozitif kelimesinden türetilmiştir. Pozitif bilim kavramı, olgularla ilgili kesin ve kanıtlanmış bilgiyi ifade ettiği için pozitivizmin eksenindedir. Terimi ilk defa sosyalist düşünür Claude Henri de Saint Simon bilimsel yöntemin önemini belirtmek ve sosyal felsefe bakımından ifade ettiği anlamı ortaya koymak için kullanmış, daha sonra pozitivizmin kurucusu Auguste Comte tarafından benimsenerek bir felsefi sistemin adı haline getirilmiştir.³⁴

Pozitivizme göre insan zihni tabiatın mahiyetini ve eşyanın gerçek sebeplerini tanımak için kabiliyetli değildir; zihnin ilimde hiçbir kurucu ve yapıcı rolü yoktur. Zihin tabiatın bir aynasıdır. Bu sebeple pozitif olayların ve müşahade edilebilen fenomenlerin tespitine dayanan tecrübi (pozitif) bilgi elde edilebilir. Doğrudan doğruya deneyle sağlanamayan her bilgi teolojik veya metafiziktir, hayal ürünüdür. Pozitivizm, sebeplerin bilinemeyeceğini iddia ettiği için eski teolojik izahları ve metafiziği reddeder. Bu manada o, Kant'ın kriticizminin bir devamı ve âdeta teorinin tatbikatıdır. Hadiselerin ve hadiseler arasındaki değişmez münasebetlerden hareket eden bu meslek, meşru ve muteber bilgi olarak pozitif/müsbet ilmi kabul etmektedir.³⁵

İlahiyatçı ve metafizikçi felsefeye karşı olan pozitif düşünce, insan zekasının varacağı son merhale olarak görülmekteydi. Pozitivizm, önceki dinlerin geçersiz hale geldiğini belirterek bunların son “insanlık dinine” geçiş için birer hazırlık safhası

³³ Macit, a.g.e., s. 43.

³⁴ İlhan Kutluer, “Pozitivizm”, **T.D.V İslam Ansiklopedisi**, C. XXXIV, İstanbul, 2007, s. 336.

³⁵ Auguste Comte, **Pozitif Felsefe Kursları**, çev. Erkan Ataçay, Sosyal Yayınları, İstanbul, 2001, s. 14-25; Bolay, a.g.e., s. 226.

olduğunu kabul eder.³⁶ Bu dinin esaslarını bilim yazacaktı ve böylece Allah'ın yerine pozitif bilgi konmuş olacaktı.³⁷

Hayatı düzenleyen büyük varlık insanlıktır. İnsanlığın hükümdarlığını Allah'ın hükümdarlığıyla değiştirmek lazımdır. Sanki ilâhi dinlere sizin ilâhınızın gücü yetmedi. Yeni ilâh olan insanlık güçlü; hayatı bütünüyle düzenleyen varlık budur, denilmektedir.³⁸

Bu inancın melekleri anne, eş ve kız evlatlarından ibarettir.³⁹ Dinî ibadet, sahte ile doğruyu ayıracak temel çizgi olarak kabul edilmektedir. Her erkeğin etrafında büyük vücutlu, aynı zamanda insanlığın vekili ve mümessili olan hakiki koruyucu melekler bulunmalıdır. Meleklerden kasıt, kadınlardır.⁴⁰ Allah'a tapınmaktan kaçınan, her şeyi müsbet düşünceye indirgemeye çabalayan bu düşünce, sonunda insanlığa ve insanlığın bir parçası olan kadınlara ulûhiyyet vererek insanı insana taptırıyor ve buna ilmi düşünce adını veriyordu. Bu, antik çağdaki tanrılar adına uydurulan masallara benzemektedir.⁴¹

c. Paganizm – Politeizm

İnsanoğlu var oluşundan bugüne kadar, doğa hakkında henüz bilimsel çalışmaların olmadığı dönemlerde, gözle görünür olayları -yağmur, kar, fırtına- açıklama ihtiyacı hissetmiş ve yaradılışı gereği var olan tapınma güdüsü ile bir Tanrı veya birçok tanrıyı benimsemiştir. Görünmez olan varlıkların, bir şekilde görünür kılınması, doğa olaylarının nasıl oluştuğu merakının giderilmesi ve tanrıları somutlaştırma çabaları paganizmi doğurmuştur.⁴²

Paganizm–politeizm (çoktanrıcılık), tanrısal gerçekliğin, özü itibariyle bir değil birden çok olduğunu, birden fazla Tanrı'nın var olduğunu savunan anlayıştır. Doğa güçlerinin, ölülerin, birtakım hayvanların tanrısallaştırılmasının sonucu olarak ortaya çıkan, ve birden çok Tanrı'nın varlığını kabul eden inanca verilen addır.⁴³

³⁶ Macit, a.g.e., s. 61.

³⁷ E. Bombard, "Pozitivizm", **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. I, çev. Murteza Korlaelçi, Kayseri, 1983, s.265.

³⁸ Auguste Comte, **Pozitivizm İlmihali**, çev. Peyami Erman, Maarif Basımevi, İstanbul, 1986, s.20.

³⁹ Comte, a.g.e., s.36.

⁴⁰ Comte, a.g.e., s. 76.

⁴¹ Macit, a.g.e., s. 63.

⁴² B. Morris, **Religion and Antropology a Critical Introduction**, Cambridge University, New York, 2006, s. 264'ten aktaran Betül Kaya, **Rusya'da Paganizm**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2012, s. 10..

⁴³ Cevizci, a.g.e., s. 120.

“Pagan” terimi, Latince “pagus” sözcüğünden türetilmiş “kırsal, kırsalda yaşayan” (köylü) anlamına gelmektedir.⁴⁴

Paganizm Avrupa'nın eski dinlerinden biridir. IX. yüzyıl başlarında, bütün kavimlerde doğa güçlerinin canlı bir varlık olduğuna inanılmış ve her güce farklı anlamlar yüklenerek insanlar tarafından güçler ilahlaştırılmış ve tapınmaya başlanmıştır. Paganizm, sadece Avrupa'da yaşanmıştır. Yakınoğu'da, Afrika'da, Asya'da, Kuzey ve Güney Amerika'da paganizm etkilerine rastlanmaktadır. Ancak, daha sonra o bölgedeki insanlar kendilerine ait yerel inançlara önem verdikleri için, yavaş yavaş paganizmden uzaklaşmışlardır.⁴⁵

Pagan terimi, bilimsel araştırmalar doğrultusunda, dünya çapında tüm putperest toplumlar için kullanılmıştır. Kavramsal adı ile “politeizm” (çoktanrıcılık)'dir. İçerisinde “natüralizm (doğaya tapınma)” ve “animizm (ruhçuluk)” öğelerini de taşımaktadır.⁴⁶

İnsanlar yaşadıkları ortamın şartlarına göre, kutsallık atfetmek istedikleri öğeyi belirlemişler ve ona tapmışlardır. Örneğin, su kenarında yaşayan bir topluluk, başta su olmak üzere nehirleri, suda yaşayan canlı varlıkları ve bitkileri kutsallaştırmıştır. Bir başka örnekle, ormanda yaşayan paganlar ormanın gücüne, ağaçlara, hayvanlara tapmışlardır.⁴⁷

Tarihte “pagan” terimi, medeni olmayan, vahşi anlamında aşağılayıcı bir tabir olarak Roma askerleri tarafından siviller ya da savaşı olmayanlar için de kullanılmıştır. Daha sonra Hıristiyanlar, Hıristiyan olmayan kişileri pagan olarak adlandırmışlardır.⁴⁸

⁴⁴ Morris, a.g.e., s. 264'ten aktaran Kaya, a.g.tez, aynı yer.

⁴⁵ Kaya, a.g.tez., s. 11; A. N. Kurat, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917' ye Kadar**, 4.b., Ankara, TTK, 1999, s. 12-13.

⁴⁶ Şinasi Gündüz, **Anadolu'da Paganizm–Antik Dönemde Harran ve Urfa**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2005, s. 9.

⁴⁷ Kaya, a.g.tez., s. 12.

⁴⁸ Gündüz, a.g.e., s. 4.

B. PUTPERESTLİĞİN DOĞUŞU VE NEDENLERİ

1. Putperestliğin Doğuşu

Kur'an-ı Kerim'de:

“ Kim doğru yolu bulmuşsa, ancak kendisi için bulmuştur; kim de sapıtmuşsa kendi aleyhine sapıtmıştır. Hiçbir günahkâr, başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz.”⁴⁹ buyurulmaktadır.

Burada Allah, insanlığın var oluşundan itibaren her topluma peygamberler aracılığıyla tevhid inancını bildirdiğini, aksi halde insanları sorumlu tutmayacağını belirterek yeryüzünde ilk var olan inanç şeklinin tek ilâha iman olduğunu ıspatlamaktadır. Demek ki bütün dinler saf bir tevhit inancıyla başlamış, sonraları ise hurafelerle dolup bozulmuştur. Çünkü zamanla karışık fikirleri barındırmış ve aslından uzaklaşarak çoktanrıcılık doğmuştur.⁵⁰

Yaradılış gereği insanda var olan tapınma güdüsü, en ilkel kabilelerde bile bir Tanrıyı ya da birden fazla tanrıyı benimseme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bazı toplumlarda görünmeyen cazibesi kendini hissettirmede için ya da kendilerinin görünen varlıklar olması, tanrıların da somutlaştırma sonucunu doğurmuştur. Bunun sonucunda da putperestlik meydana gelmiştir.⁵¹

Mezopotamyalılar,⁵² Yunanlılar,⁵³ Mısırlılar, Romalılar,⁵⁴ Araplar⁵⁵ gibi birçok eski milletin tarihinde putperestlik yer almaktadır ve aşağı yukarı hepsi de aynı tür tanrılara inanmışlardır. Bunlar, çeşitli putlar; hava, deniz, bolluk, savaş vs. tanrıları idi. Bu tanrıların her kültürde değişik adları vardı. Aynı türdeki tanrıların sembolleri, efsaneleri, âyin şekilleri kültürden kültüre değişiyor ve her toplum tanrıları için kendisine

⁴⁹ İsra, 17/15.

⁵⁰ Hüseyin Atay, **İslamdan Önce Arap Yarımadasında Putperestlik ve Yayılışı**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 1, Ankara, 1957, s. 84.

⁵¹ İsa Yüceer, **Tevhit-Putperestlik İlişkileri Tarihinin Hz. Peygamber Dönemine Etki Ve Sonuçları**, Ankara, 1996, s. 36.

⁵² Ekrem Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, 4. b., Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta, 2008, s.15.

⁵³ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 16.

⁵⁴ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s.74; Mircea Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, C. II, çev. Ali Berktay, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2003, s.137-140.

⁵⁵ Neşet Çağatay, **İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1957, s.36.

has dualar, sunumlar yapıyordu. Bazen de toplumlar arası kültürel etkileşimler dolayısıyla bazı tanrılar farklı toplumlar tarafından benimseniyordu.⁵⁶

Burada, tarih boyunca yaşayan en eski medeniyetler, farklı bölgelerde tapınılan putlar ve putperestlerin özellikleri hakkında kısa bilgiler verilecektir.

Mesopotamyalılarda Putperestlik: Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan Mezopotamya bölgesi tarih boyu pek çok medeniyetin merkezi olmuştur. Yazı ve astronomi ilk kez Mezopotamya'da Sümerlerde ortaya çıkmıştır. Ayrıca, bu bölge Kur'an'da ismi zikredilen bazı peygamberlerin yaşadığı yer olmasından dolayı İslam tarihi açısından çok önemli görülmüştür. Bunun yanı sıra putperestlik inançlarının esası hakkında bilgi veren yazılı belgeler de Mezopotamya kültürünün eserleri olmuştur.⁵⁷

Mezopotamya halklarının tanrıları insan görünümünde, fakat insanüstü güçleri olan ölümsüz varlıklardı. Yer, Gök, Hava, Su tanrıları yaratıcı, diğerleri yönetici ve koruyucu tanrıları.⁵⁸ Ayrıca bölgede yapılan kazılarda çok sayıda tanrı, tanrıça ve boğa sembolleri bulunmuştur.⁵⁹

Greklerde Putperestlik: Yaklaşık M.Ö. 1150 yılında tarih sahnesinde yer alan Grekler tarih içerisinde pek çok puta ilah olarak tapınmıştır. M.Ö. 800 yıllarında yazılan Grek efsanelerinden edinilen bilgilere göre, onlar bir labirentin merkezinde bulunan Minotaur denilen yarı insan yarı boğa olan canavar bir ilaha inanmıştır. Kralları Minos tarafından bu ilaha her yedi yılda bir hediye olarak yedi kız yedi erkek kurban edilmiştir.

Greklerin temel, ana ilahı önceden gelme Posaydon'dur. Efendi anlamında tanımlanan Posaydon daha sonra Zeus'un kardeşi sayılmış ve o kesinlikle insan şeklinde resmedilmemiştir. Girit yazıtlarında Posaydon'dan antropomorfik tanrıça olarak bahsedilmiş; sonraları o ana ilah olarak kabul edilmiştir. Ancak ana tanrıça olarak Girit kitabelerinde Posaydon'un ismine rastlanmamıştır. Roma İmparatorluğu yıkılıncaya kadar Anadolu'da ilah olarak sürekli Posaydon'a ibadet edilmiştir. Onun anıtı Atina'ya sonra da

⁵⁶ Eski kavimler konusunda genel bilgi için bkz. Sarıkçıoğlu, a.g.e., s.19-89.

⁵⁷ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s.15.

⁵⁸ Frederick H. Creyer - Marie- Louise Thomsen, **Witchcraft and Magic in Europe**, Philadelphia, 2001, s.10.

⁵⁹ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 16.

⁶⁰ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 16.

Roma'ya götürülmüştür. Posaydon'un resmedildiği/tasvir edildiği şekilde Anadolu yakınlarında başka ilahlara da tapınılmıştır.⁶¹

Romalılarda Putperestlik: Romalılar da Yunanlılar gibi pek çok tanrıya inanmıştır. Onlar hakimiyetleri altına aldıkları toplumların tanrılarını da benimsemişlerdir.⁶² Romalıların tanrılarının başlıcaları arasında ışık tanrısı Jüpiter, halkın ve mahsulün koruyucusu Mars, sonraki yıllarda Mars'la birleştirilen Quirinus yer almıştır. Daha sonra bu üç tanrının yerine Jüpiter, Juno ve Minerva geçmiştir.⁶³

Romalılar ilahlarını daha ziyade insan şeklinde değil de, ağaçtan, mermerden yaptıkları oymalarla canlandırmışlardır. Bu ilahlar, kendilerinde garip güçler bulunduğu inandıkları bazen blok taşlardan, bazen de dikili taşlardan dekore edilerek yapılmıştır. Ancak tarihi kalıntılardan M.Ö. altıncı yüzyılda Roma aleminde taşların oyularak ilah edinilmesinin az olduğu, bunun M.Ö. birinci yüzyılda yaygınlaştığı anlaşılmıştır.⁶⁴

Araplarda Putperestlik: İslam öncesi dönemde Güney Arabistan, Kuzey Arabistan ve Hicaz halkları arasında putperestlik oldukça yaygın idi. Güney Arabistan'da insanlar aya, güneşe ve yıldızlara ilah olarak tapınıyordu. Tapındıkları bu tanrılar, kendi aralarında erkek ve dişi diye ayrılıyordu. Erkek sayılan ay tanrısı, dişi sayılan güneş tanrısından daha üstün kabul ediliyordu. Bu tanrılar Yemen'de kurulan devletlerde farklı isimlerle adlandırılıyorlardı.⁶⁵

Kuzey Arabistan'da kurulan ve Arap tarihinde önemli rol oynamış olan Nabatlılar (M.Ö.dördüncü yy.-M.S.106), Palmirliler/Tedmürlüler (M.Ö.1117-altıncı yy.), Gassaniler (Birinci yy.-636), Hireliler (268-431) ve Kindeliler'in (Beşinci yy.-550) inançlarının birbirlerine benzedikleri görülmüştür. Bunlar çok tanrıya inanıp, putlara tapınmışlardır.⁶⁶

Hicaz bölge halkı, Hz. İbrahim ile oğlu İsmail'i peygamber olarak kabul etmiş ve onların şeriatlerini uygulamıştır. Ancak sonradan İbrahim ve İsmail şeriatlerinden

⁶¹ Prudence Jones - Nigel Pennick, **A History Of Pagan Europe**, Routledge, London andNewyork, 1995, s.15.

⁶² Sarıkçioğlu, a.g.e., s. 72..

⁶³ Sarıkçioğlu, a.g.e., s.74; Eliade, a.g.e., c.II, s.137-140.

⁶⁴ Anne Ross, **The Pagan Celts**, Totowa, Newjersey, 1986, s.117.

⁶⁵ Çağatay, a.g.e., s.36.

⁶⁶ Cevad Ali, **El Mufassa'l fi Tarihi'l-Arab Kable'l - İslam** , C. III, Camiatu Bağdat, Bağdat, 1993, s.115.

uzaklaşmış ve zamanla putlara tapınmaya başlamıştır. Hicaz halkı put olarak genellikle taşlara ibadet etmiştir.⁶⁷

Ferdi olarak putperestliğin doğuşu Hz. Adem'den sonra başlamıştır. Kur'an'ın beyanına göre, **“Fakat Allah onlara iyi ve sağlıklı bir çocuk verince de, Allah'ın kendilerine verdiği çocuk konusunda O'na ortaklar koşarlar. Allah, onların ortak koştukları şeylerden yücedir.”**⁶⁸

Rivayete göre, Allah Adem ve Havva'ya salih bir evlat verdi ve çoğaldılar. Bir zaman sonra çocukları veya torunları Allah'ın kendilerine verdiği evlatla O'na eş koşmağa başladılar. Çocuklarına “güneşin oğlu” gibi isimler verdiler. Hakiki anlamda alınan bu isim, şirkin doğuşuna vesile oldu. Böylece tabii varlıklara tapınma başladı.⁶⁹

İslâm kaynakları tarihî açıdan putperestliği genellikle Hz. Nûh dönemiyle başlatm a eğilimindedir. Bu gelenek Hûd, Ad, ve Semûd kavimleri zamanında sürmüştür.

“Onlar dediler ki: Ey Hûd; sen bize apaçık bir bürhanla gelmedin, senin sözünden dolayı ilahlarımızı terk edemeyiz ve sana inanmayız.”⁷⁰

“Eğer yüz çevirirlerse, onlara de ki: ‘Ben sizi Âd ve Semûd kavimlerini çarpan yıldırım gibi bir yıldırıma karşı uyardım’. Hani onlara peygamberler önlerinden ve arkalarından gelmiş, ‘Allah'tan başkasına ibadet etmeyin’ demişler, onlar da, ‘Eğer Rabbimiz dileseydi (Peygamber olarak) melekler indirirdi. Bu sebeple, biz sizinle gönderilenleri inkâr ediyoruz’ demişlerdi.”⁷¹

Putatapıcılığın yaygın olduğu Hz. İbrahim devrinde, İbrahim'in babası Azer puta tapan ve geçimini put yapıp satarak temin eden biri olarak tanıtılmaktadır.⁷²

⁶⁷ Şemsettin Günaltay, **İslam Öncesi Araplar ve Dinleri**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1997, s.68.

⁶⁸ A'râf, 7/190.

⁶⁹ Macit, a.g.e., s. 81.

⁷⁰ Hud, 11/53.

⁷¹ Fussilet, 41/13-14.

⁷² Ahmet Güç, “Putperestlik”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, C. XXXIV, İstanbul, 2007, ss. 365-366.

2. Putperestliğin Nedenleri

a. Şefaata Düşüncesi

Yaratılışı gereği insan genellikle her yerde ve her zaman Yaratıcı Allah'ı kabul etmiştir. Fakat çoğu zaman insanlık, çeşitli etkenler yüzünden bu Yaratıcı ile kendisi arasında birtakım araçlar koymuştur. Kur'an, putperestliğin sebeplerinden en önemlisi olarak şefaata düşüncesini zikretmektedir. Allah'ı kendilerinden çok uzak gören putperest kavimler, dualarını O'na ulaştıracak, kendileri ile Allah arasında aracılık yapacak farklı ilâhlar yapmışlardır.⁷³

“İyi bilin ki, halis din yalnız Allah'ındır. O'nu bırakıp da başka dostlar edinenler, ‘Biz onlara sadece, bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz’ diyorlar Şüphesiz Allah, ayrılığa düştükleri şeyler konusunda aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah, yalancı ve nankör olanları doğru yola iletmez.”⁷⁴

Yaratılmış ve sonlu, böyle olduğu için de eksik ve âciz varlıkları tanrı kabul etmek bir yalandan ibarettir, dolayısıyla bir küfürdür, yani gerçeği ters yüz etmek, inkâr etmektir. Bu sebeple de hidayetten mahrum kalmayı gerektirir.⁷⁵

“Yoksa Allah'tan başka şefaataçiler mi edindiler? De ki: Hiçbir şeye gücü yetmezse ve düşünmüyor olsalar da mı?”⁷⁶

Bu ifadeler, müşriklerin putlardan şefaata beklediklerini göstermektedir. Fakat Allah, şefaatin bütün çeşitlerinin kendi mülkünde olduğunu kesin bir şekilde onlara bildirmekte ve şöyle buyurmaktadır:

De ki: “Şefaata tümüyle Allah'a aittir. Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Sonra yalnız O'na döndürüleceksiniz.”⁷⁷

Buna göre şefaatin bütün çeşitlerinin maliki Allah'tır. Şefaata konusunda hiç kimsenin herhangi bir yetkisi yoktur. Allah katında, O'nun kendisinden razı olduğu ve kendisine bu konuda izin verdiği kimseler dışında hiç kimsenin şefaata fayda vermez. Nitekim Allah şöyle buyurmaktadır:

⁷³ Yıldırım, a.g.e., s. 369.

⁷⁴ Zümer, 39/3.

⁷⁵ İbn Cerir et-Taberî “Câmi'ul Beyân fi Tefsir'il Kur'ân”, C. XXVI, Beyrut, 1976, s. 193.

⁷⁶ Zümer, 39/43.

⁷⁷ Zümer, 39/44.

“O’nun izni olmadan kendisinin katında kim şefaata edebilir?”⁷⁸ “Allahın razı olduğundan başkasına şefaata edemezler”⁷⁹

b. Putlarda İlahi Gücün Varlığına İnanmak

Putperestlerde önemli bir esas, putun ilâhi ruhunun ve ilâhi gücünün varlığına inanılmasıdır. Putperestler, putlara olağanüstü vasıflar vererek, onları her şeye kadir ve her şeyi bilen birer ilâh olarak görüyorlardı. Şirkin ortaya çıkmasında ve yaşamasında bu anlayış tarzının önemli etkisi vardır. Çünkü puta tapan, putuna insanüstü bir takım vasıflar atfediyordu. Onda bağışlama iradesi ve kudreti görerek sığınyordu.⁸⁰

Putperestler, puta taparken; ona tanrının geldiğine, onda ilâhi ruhun ikamet ettiğine, o taşa tanrının vücutlaşmış olduğuna ve onunla ilişki kuran kişinin tanrı ile ilişki kurduğuna inanırdı.

Kur’an bu durumu şöyle anlatır:

“Onlar kendilerine bir itibar ve güç vesilesi olsun diye Allah’tan başka tanrılar edindiler. Hayır, hayır! O putlar onların ibadetini tanımayacaklar ve kendilerine hasım olacaklar.”⁸¹

Sandıkları ve ümid etikleri gibi bu putların kendilerini Allah’ın azabından kurtarması mümkün olmayacaktır. Aksine kıyamet gününde ilâh edinilen bu putlar, kafirlerin kendilerine yaptıkları ibadeti inkar edecektir. Çünkü putlar ibadeti bilmeyen, farkına varmayan cansız varlıklardır.⁸² Zanettiklerinin aksine putlar onlara düşman kesilecek, üzerine şahitlikte bulunacak ve Alah’ın şu buyruğunda olduğu gibi siz bize ibadet etmiyordunuz diyecekler:

“Şirk koşanlar şirk koştuklarını görünce: Rabimiz, bunlar seni bırakıp çağırdığımız (tapındığımız) ortaklarımızdır, diyecekler. Onlar da kendilerine şu sözü söyleyecekler: Siz hiç şüphesiz kesinlikle yalancılarsınız.”⁸³

⁷⁸ Bakara, 2/255.

⁷⁹ Enbiya, 21/28. Ayrıca bkz. Zuhayli, a.g.e., C. III, s.328.

⁸⁰ Ekrem Sarıkçıoğlu, “Kur’an’a Göre Müşrikler ve Putperestler”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, S. 1, (1987), s. 29-30 .

⁸¹ Meryem, 19/81-82.

⁸² Zuhayli, a.g.e., C.III, s.366.

⁸³ Nahl, 16/48.

c. Allah'a Yakın Olma Arzusu

Kur'an'a göre şirke düşmenin ve putlara tapmanın önemli sebeplerinden biri de, putperestlerin kendilerini görmedikleri bir takım ilâhi güçlere yaklaştırma düşüncesidir. Allah'ı ve O'nun sıfatlarını idrak edemeyen kişi, Allah'ı kendisinden çok uzak tasavvur eder.

Bu yüzden de İslam'ın geldiği ilk zaman sahabiler, Allah'ın nerede olduğunu ve O'na nasıl dua edebileceklerini sık sık sormuşlardı.

Bu soruların üzerine **“Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki) gerçekten ben (onlara çok) yakıным. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O halde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler”**⁸⁴ ayeti nazil oldu.

Putperestler, daima dualarını O'na ulaştırarak, kendilerini O'na yakınlaştıracak ve aracılık yapacak düşük derecede tanrılar tasavvur etmişlerdir. Mekke'de, Harem-i Şerif'e girenler putları meshederlerdi ve hayvanlarının ilk doğan yavrularını putlar namına kurban ederlerdi. Putperestler, bütün bu davranışlarını Allah'a yaklaşmak için birer vesile olarak görmekteydiler. Böylece kendileri ile Allah arasında bir yakınlık kurduklarına inanmaktaydılar.⁸⁵

Kur'an, bunun yanlışlığını şöyle anlatır:

“De ki: Ondan başka (ilah diye) iddia ettiklerinizi çağırın. Sizin bir sıkıntınızı gidermeye de, o halinizi değiştirmeye de güçleri yetmez. Onların çağırdıkları o kimseler de Rablerine hangisi daha yakın olacak diye vesile ararlar. O'nun rahmetini umarlar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı sakınılmaya değer.”⁸⁶

Burada şöyle denilmiş olmaktadır: Allah'tan başka ilâh olduklarını iddia ettiğiniz şu putlara ve Allah'ın ortaklarına bir sesleniniz. Çağırınız onları, acaba onlar sizin bu çağrınıza cevap verecekler mi? Fakirlik, hastalık kıtlık, azap ve buna benzer birtakım sıkıntıların baş göstermesi halinde onlara yöneliniz. Acaba bu sıkıntılarınızı

⁸⁴ Bakara, 2/186.

⁸⁵ Macit, a.g.e., s.16-18.

⁸⁶ İsra, 17/56-57.

giderebiliyorlar mı? Şüphesiz onların size de, kendilerine de bir fayda ve zarar verme imkanları yoktur.

3. Tapınılan Putlar

a. Görülmeyen Varlıklar

Görülmeyen varlıkların arasına melekler, cinler ve şeytanlar girmektedir.

Putperestler melekleri tanrının evlatları ve kız çocukları olarak kabul ediyor ve onlara tapıyorlardı. Müşrikler, Allah'ın âlemin asıllarının her birini bir meleğe verdiğiğine, âlemin kısımlarından her birinin özülle semavi bir ruha havale edildiğine ve âlemi tedbir edenin melekler olduğuna inanıyorlardı. Onlara göre, her hadiseyi düzenleyen bir melek vardı. İşte bu inançlarından dolayı melekleri temsil eden putlar edindiler.⁸⁷

“Ahirete inanmayanlar, meleklerle dışilerin adlarını takıyorlar.”⁸⁸ (Ey müşrikler!) “Rabbiniz, erkek çocukları sizin için ayırdı da, kendisi meleklerden kız çocuklar mı edindi! Gerçekten siz, (vebali) çok büyük bir söz söylüyorsunuz.”⁸⁹

Bir kısım ayetlerden müşriklerin cinlere ibadet ettikleri de anlaşılmaktadır. Cinlere inanma ve onlara tapınma, gizli ruhlarla temas kurarak Allah'a yaklaşma arzusundan doğmuştur. Kur'an müşriklerin cinlere tapındıklarını haber vermektedir:

“Cinleri Allah'a ortak kıldılar. Onları da O (Allah) yarattı. İlimleri olmaksızın, 'O'nun oğulları ve kızları var' yalanını uydurdular. O Sübhan'dır (herşeyden münezzehdir), vasıflandırdıkları şeylerden yücedir.”⁹⁰

"O gün, kâfirlerin hepsini mahşere toplar, sonra meleklerle, 'Bunlar size mi ibâdet ediyorlardı?' der. Bu soruya melekler, "(Ey Rabbimiz!) Seni tenzih ederiz. Onlar değil, Sen bizim velîmizsin. Hayır, onlar (bize değil) cinlere ibâdet ediyorlardı. Çoğu onlara iman eden kimselerdi" diye cevap verecekler.⁹¹

Cinlere ibâdet; onlara sığınmak, korkulardan, mal ve can kaybından onlara ilticâ etmek ve onlardan yardım talep etmektir. Âyette geçtiği şekliyle cinlere iman ise, muhafaza ve sığınma hususunda onların gücüne inanmaktır:

⁸⁷ Macit, a.g.e., s. 91.

⁸⁸ Necm, 53/27.

⁸⁹ İsrâ, 17/90.

⁹⁰ En'am, 6/100.

⁹¹ Sebe', 34/40-41.

"İnsanlardan bazı erkekler, cinlerden bazı erkeklere sığımlardı, cinler de onların azgınlıklarını artırırlardı." ⁹² Bu âyet, insanların cinlere ibâdetlerinin, onlara sığınmak şeklinde olduğunu ortaya koymaktadır.

b. İnsan Şeklindeki Putlar

Putperest halklar arasında insan şeklinde yapılan putlar da yaygındı. Tarih boyunca putların çoğu insan şeklinde yapılmıştır. Mısır'da ve Yunan'da putlar genelde insan şeklindeydi.⁹³ Arapların arasında da İslam öncesi böyle putlar vardı. Bunlar Hübel ve Vedd idi.⁹⁴

İslâm öncesi dönemde Kâbe'nin içinde ve çevresinde bulunan putların en büyüğü olan Hübel kırmızı akikten yapılma bir insan şeklinde tasvir edilmiştir. Sağ kolu kırık olarak Kureyş'e intikal eden bu puta daha sonra altın bir kol takılmıştır.

Kâbe'nin içinde yer alan Hübel'in önünde, üzerinde "evet, hayır, diyet, sizden, başkasından, mulsak (saf değil, nesebi şüpheli), sular" (bazı rivayetlerde ise "Rabbim bana emretti, rabbim beni nehyetti, sarih") ifadeleri yer alan yedi adet fal oku vardı. Araplar yolculuğa çıkmak, ticaret yapmak, herhangi bir işe başlamak, evlenmek, nesebi şüpheli bir çocuğun babasını belirlemek, öldürülen kimsenin diyetini ödetmek, su kuyusu açmak, ölüyü defnetmek, çocuğu sünnet ettirmek vb. işleri yapmak istediklerinde bu fal oklarını çeker, ona göre hareket ederlerdi.⁹⁵

Vedd putunun menşei ise pek bilinmemektedir. Uzun boylu bir erkek heykeliydi, üzerine iki kat elbise giydirilmiş ve bir de kılıç kuşatılmıştı. Fal okları için, omuzuna bir yay, önüne de deriden bir ok torbası asılırdı.⁹⁶

⁹² Cin, 72/6.

⁹³ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 247.

⁹⁴ Sarıkçıoğlu, a.g.m, s. 30.

⁹⁵ Omer Faruk Harman, "Hübel", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XVIII, İstanbul, 1998, s. 444-445.

⁹⁶ Ebü'l-Münzîr Hişâm b. Muhammed ibnu'l Kelbi, **Putlar Kitabı**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 29.

c. Hayvan Şeklindeki Putlar

Dinler tarihi, hayvanların insanlar tarafından kutsallaştırmasının örneklerini çokça vermektedir.⁹⁷ Mesela Arabistan dinlerinden Main Devletinin baş tanrısı keçi suretindeydi.⁹⁸

Eski Mısırda arslan başı “zamet”, “apis öküzü”, inek suretinde olan “hotor”, kedi suretinde “hasted”, eski Yunan’da boğa suretinde “zeus” hayvan şeklinde tapılan putlardan bazılarıdır.⁹⁹

Bu konuda Kur’an birkaç misal vermektedir. Mesela onlardan biri Nûh kavminin taptığı putlardan olan “Nesr”, Kur’ân-ı Kerîm’de geçmektedir. Nesr’e Yemen’in Himyer bölgesinde yaşayan ve aynı adı taşıyan kabilenin Âl-i Zülkelâ‘ kolu da bir süre tapmış ve muhtemelen Yemen’in Zûnüvâs (517?-525) tarafından yahudileştirilmesinin ardından bundan vazgeçilmiştir.¹⁰⁰ Bunun, kenez kuşu şeklinde bir put olduğu söylenmektedir.¹⁰¹

Kur’an, Nuh kavmini anlatırken onların putları arasında yeûk ve yeğûs’tan da söz etmektedir. Yeğûs kelimesinin “yardım etmek” anlamındaki gavs kökünden türediği, kendisinden yardım istendiği için putun bu adla anıldığı, “yağmur yağdırmak” anlamındaki gavs köküyle de bağlantı kurularak “yağmur yağdıran” mânası da verildiği ve menşeinin Güney Arabistan olduğu ifade edilmektedir. Yeûk kelimesi ise Arapça olmadığı, ancak “menetmek, korumak” anlamındaki Arapça avk köküyle bağlantısının bulunabileceği, dolayısıyla kelimenin “koruyucu” mânasına geldiği, söz konusu puta tapanların kendilerini musibetlerden, sapkınlıklardan ve kötü olaylardan koruduğuna inandıkları için ona bu adı verdikleri ifade edilmektedir.

Aslan ve at şeklinde iki put olup, Yeğûs Yemen’de Ekme denilen mevkide; Yeûk da, Heyevan denilen mevkide dikiliydiler.

Kur’anda geçen başka bir put da Hz. Musa zamanındaki Altın Buzağı’dır. Ancak, Tanrıyı boğa şeklinde temsil etmek sadece Musa zamanında değil Hindistan, İran, Sümer,

⁹⁷ Sarıkçioğlu, a.g.m., 39.

⁹⁸ Sarıkçioğlu, a.g.m., 47.

⁹⁹ Macid, a.g.e., s. 102.

¹⁰⁰ Fuat Aydın, “Nesr”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XXXIII, İstanbul, 2007, s.11.

¹⁰¹ İbnu’l Kelbi, a.g.e., s.51.

Bâbil, Filistin, Fenike, Mısır'da ve dünyanın birçok yerinde görülür.¹⁰² Bu konu tezin ilgili bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

d. Tabii Varlıklar

Putperestler, Tabii Varlıkları da Tanrı olarak kabul ediyorlardı. Onlar güneşi, ayı, yıldızları ilâh olarak kabul edip, onları bir takım isimlerle anmış ve yüceltmişlerdir.

Tabiattaki birçok varlık arasında, belki de en geniş ölçüde tapınmaya konu olan varlık Güneş'tir. Dinler Tarihi çalışmaları henüz ilk dönemlerinde iken, güneşe tapınmanın bütün insanlıkta çok yaygın olduğuna inanılıyordu. İlk karşılaştırmalı mitoloji çalışmaları dünyanın hemen her yerinde güneşe tapınmanın izlerini ortaya çıkardı. Bununla birlikte 1870 yılında dikkate değer bir etnolog olan Bastian, güneşe tapınmanın dünyanın birçok yerinde bulunduğunu ortaya koydu.¹⁰³

Güneşin, Afrika, Avustralya, Malezya, Kuzey ve Güney Amerika'da ilahlaştırıldığı görülmüştür. Buna karşılık Mısır, Asya, Avrupa'da güneş kültüne çok rastlanır. Amerika'da ise Peru ve Meksika'da görülür.¹⁰⁴

Güneş kâinata ısı vermesi, parlaklığı, ışıklarıyla yerde oluşu gibi birtakım özelliklerinden dolayı insanların saygısına/tazimine sebep olmuştur. Birçok yerde, semavi ilâh yerine güneş geçirilmiştir.¹⁰⁵ Yeryüzüne bereketi, mahsulü saçan ve hayatı koruyanın Güneş olduğuna inanılmıştır.

Öte yandan Ay'a tapınmaya da Mısır, İran, Babil, Hindistan, Yunanistan, Avustralya, Yeni Zelanda, Meksika, Batı Avrupa ve Afrika'da rastlanmaktadır.¹⁰⁶

Eski Arabistan dinlerinde, “yarih ve almakah” ay tanrısı olarak anılmaktaydı. Ancak Hicaz'da, Ay'a ibadet edildiği veya edilmediği bilinmemektedir. Ay, insanların yaşantılarında önemli bir anlam ifade eder. Dolayısıyla insan, Ay ile kendisi arasındaki ilişkiyi görüncə ona kudsîyet atfetmiştir.¹⁰⁷

¹⁰² Yıldırım, a.g.e., s. 446.

¹⁰³ Mircea Eliade, **Dinler Tarihi**, çev. Mustafa Ünal, Serhat Kitabevi, İstanbul, 2003, s.153. (Güneşe tapınma hakkında geniş bilgi için bkz. a.e., ss.153-185).

¹⁰⁴ Yıldırım, a.g.e. s. 449.

¹⁰⁵ Felicien Challaye, **Dinler Tarihi**, çev. S. Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1998, s.40.

¹⁰⁶ Yıldırım, a.g.e., s. 450.

¹⁰⁷ Macit, a.g.e., 108.

II. BÖLÜM

YAHUDİ TARİHİNDE PUTPEREST EĞİLİMLER VE ALTIN BUZAĞI

A. GENEL OLARAK YAHUDİLİK

1. Yahudi Tarihine Kısa bir Bakış

Geleneksel Yahudi inancında Musa peygambere doğrudan Tanrı tarafından verildiğine inanılan Tevrat,¹⁰⁸ Yahudiler için hem dini hem de diğer yönüyle onların tarihlerini anlatan bir eser mahiyetini taşımaktadır. İsrailoğulları tarihini birkaç ana bölümde değerlendirebiliriz. Bunlar: Atalar, Mısır, Yeşu, I. Mabed ve II. Mabed dönemleridir.

İsrailoğulları tarihinin ilk aşaması, Atalar Dönemi'dir. Atalar dönemi, Musa'ya kadar olan dönemi kapsar.¹⁰⁹ Yahudilikte İsrailoğullarının temelini oluşturan, Yahudi halkını kuran İbrahim, İshak ve Yakup, Atalar (Avot) diye anılır. Yahudilerin bu üç atası da Tanrı ile irtibat kurmuşlar ve onların soyundan gelenler de Tanrı'ya ebedi bir ahitle bağlanmışlardır.¹¹⁰

Yahudilerin çoğuna ve bilhassa Ortodoks Yahudilere göre İbrahim ilk İbrani kabul edilir. O'nun Nuh'tan sonra putperestliği reddeden ve tek tanrı inancını savunan ilk kişi olduğuna inanırlar. İsrailoğullarının ataları kabul edilen İbrahim, İshak ve Yakup'un ilki olan Hz. İbrahim ile başlayan bu dönem Musa'nın ortaya çıkmasına kadar devam eder. İbrahim, Tevrat'a göre köken olarak Mezopotamya'nın Ur şehrine mensuptur. İbrahim başlangıçta Avram ismindedir ve babası Terah ile Harran şehrine göç etmiş ve bir süre orada yaşamıştır.¹¹¹

¹⁰⁸ Salime Leyla Gürkan, **Yahudilik**, İstanbul, İSAM Yayınları, 2009, s.63.

¹⁰⁹ Fuatt Aydın, **Yahudilik**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2010, s.46.

¹¹⁰ Yusuf Besalel, **Ata-Peygamberler**, Yahudilik Ansiklopedisi, C.I, Gözlem Yayınları, İstanbul, 2001, s.84.

¹¹¹ Jules Soury, **Karşılaştırmalı Mitoloji Işığında İsrail Dini**, çev. Harun Güngör-H. İbrahim Açmaz, Laçin Yayınları, Kayseri, 2003, s.13.

Tanrı'nın isteği üzerine karısı Saray ve kardeşinin oğlu Lut ile birlikte Harran'dan ayrılır ve bir zaman atalarının yaşadığı yer olan Kenan'a gelir, Şekem'e yerleşir.¹¹²

Burada kuraklığın baş göstermesi üzerine sürülerini Filistin ve Mısır arasında bir yere götürür.¹¹³ Mısır'da bir müddet kaldıktan sonra eşi Saray, O'nun cariyesi Hacer ile birlikte yeniden Kenan'a geri döner.¹¹⁴

Dönüş sırasında çobanları arasında çıkan bir tartışmadan dolayı Avram ile Lut birbirinden ayrılırlar. Lut doğuya gider, Avram ise Kenan'da kalır. Bölgede hâkimiyetini kabul ettiren Avram, gittiği yerde esir edilen Lut'u kurtarır ve yanına alır.¹¹⁵

İlerlemiş yaşına rağmen Avram'ın, Saray'dan çocuğu olmamıştır. Saray, kocasının, cariyesi olan Hacer ile evlenmesini ister. Hacer'in bir çocuğu olur ve Avram O'na İsmail adını verir. İsmail doğduğunda Avram seksen altı yaşındadır. Hacer'in bir erkek çocuk dünyaya getirmesi Saray'ı kıskandırmış, bunun üzerine de Tanrı Avram'a görünmüş, O'nunla bir ahit yapmış ve soyunu çoğaltacağını söyleyerek adını değiştirmiş ve "çoğunluğun babası" anlamındaki Abraham'a çevirmiştir. Ayrıca karısı Saray'ın da erkek bir çocuk doğuracağını söylemiş ve adını İshak koymalarını emretmiştir.¹¹⁶

Sara, çocuğunun olmasından sonra İbrahim'in soyunun ilk çocuğu İsmail'den devam edeceğini düşündüğü için Hacer'i daha çok kıskanmaya başlar. İbrahim'den, Hacer'i ve oğlu İsmail'i yanlarından uzaklaştırmasını ister.¹¹⁷ Tanrı da İbrahim'e görünerek "Sara kendisine ne derse ona kulak vermesini" söyleyerek bu isteği yerine getirmesini ister.

İsmail'in neslinden büyük bir millet yaratacağını,¹¹⁸ ancak İbrahim'in neslinin İshak ile devam edeceğini bildirir. Bunun üzerine İbrahim, Hacer ile oğlu İsmail'i çöle bırakır.¹¹⁹ Tanrı İbrahim'i sınamak için oğlu İshak'ı kurban etmesini ister.¹²⁰ İbrahim bu

¹¹² Yaratılış, 12:6.

¹¹³ Yaratılış, 13:1-3.

¹¹⁴ Paul Poupard, **Dinler**, çev. Muna Cedden, b. 2., Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005 s.103.

¹¹⁵ Yaratılış, 13:7-9, 14:16.

¹¹⁶ Yaratılış, 16:16, 17:1-3, 17:1-3, 17:19

¹¹⁷ Yaratılış, 21:12..

¹¹⁸ Yaratılış, 17:20.

¹¹⁹ Yaratılış, 17:21.

¹²⁰ Yaratılış, 22/1-2

emri yerine getirmeye çalışırken Tanrı, İshak'ın yerine kurban edilmek üzere bir koç gönderir.¹²¹

Bu sadakatinden ve kararlılığından dolayı Tanrı, O'na; neslinin çoğalacağını, düşmanlara hâkim olacaklarını ve neslinden gelenlerin mübarek kılınacağını bildirir.¹²² İbrahim'in vefatından sonra kabile yönetimi İshak'a geçer. İshak'ın Yakup ve Esav adında iki oğlu olur.¹²³ Yakup'un ismi, Tanrı tarafından İsrail olarak değiştirilir.¹²⁴ O'nun on iki oğlu olur ve Yahudilerin soyu O'nun bu on iki oğluyla devam eder. Bu sebeple Yahudilere İsrailoğulları denir. Bu tarihten itibaren İsrailoğulları artık kabile olmaktan çıkıp bir ulus haline gelir.¹²⁵

Bu dönemden sonra Mısır dönemi yada Hz. Musa dönemi başlar. Bu dönemde Mısır Devletinin başında olan Firavun (II.Ramses, M.Ö. 1279-1212), İsrailoğullarının çoğalmaları ve kendisine isyan etmelerinden dolayı endişeye kapılır. Onları yola getirmek için, gördüğü bir rüyayı öne sürerek İsrailoğullarının doğacak bütün erkek çocuklarının öldürülmesini emreder. Musa da bu dönemde dünyaya gelir. O'nun öldürülmesinden korkan annesi O'nu bir sepete koyarak Nil Nehri'ne bırakır. Firavun'un kızı nehirden Musa'yı bulur ve saraya götürür. Firavun tarafından evlat edinilen Musa sarayda büyür.¹²⁶

Musa bir gün şehirde dolaşırken İsrailoğullarından bir adamın bir Mısırlıyla dövüştüğünü görür. İsrailiye yardım etmek için müdahale eder ancak onun müdahalesi üzerine Mısırlı ölür. Firavun tarafından cezalandırılma korkusuyla Mısır'dan kaçarak Medyen'e gider. Burada Medyen kâhini Yitro'nun yanında kalır ve O'nun kızıyla evlenir.¹²⁷

Yitro'nun koyunlarını otlatığı Horev Dağı'nda Tanrı, yanan çalılar içinden Musa'ya seslenir ve O'na İsrailoğulları'nı Mısır'daki esaretten kurtarma görevi verir.¹²⁸

¹²¹ Yaratılış, 22/13; Daha fazla bilgi için bkz. Mircea Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, a.g.e., C. I, s.215.

¹²² Yaratılış, 22/3-18.

¹²³ Yaratılış, 25/25-26.

¹²⁴ Yaratılış, 32/28.

¹²⁵ Yaratılış, 35/16-26.

¹²⁶ Mısır'dan Çıkış, 1/15; 2/3.

¹²⁷ Mısır'dan Çıkış, 2/11-21.

¹²⁸ Eliade, a.g.e., **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, a.g.e., C. I s.220.

Tanrı, O'na kardeşi Harun'u yardımcı olarak tayin eder. Böylece Musa'nın peygamberlik dönemi başlamış olur.

Daha sonra Musa İsrailoğullarını alır ve Mısır'dan çıkarlar. Fakat Firavun, Sina'ya doğru ilerleyen İsrailoğulları'nı yakalamak için peşlerinden askerlerini gönderir.¹²⁹ İsrailoğulları denizin kıyısına geldiklerinde deniz, Musa tarafından mucizevi bir şekilde ikiye ayrılır.¹³⁰

İsrailoğulları denizi geçer, peşlerinden gelen Firavun'un askerleri ise ikiye ayrılan denizin eski haline dönmesiyle boğulup ölürlür.¹³¹ Denizi geçen Musa ve beraberindekiler üç ay sonra Sina'ya varırlar.¹³² Sina Dağı'nda Musa'ya Tanrı tarafından On Emir verilir.¹³³ Bu vahyin gelmesinden sonra İsrailoğulları, Musa'ya karşı gelmeleri yüzünden ceza olarak kırk yıl çölde dolaşırlar.¹³⁴ Musa, 120 yaşındayken Moav ülkesinde ölür ve Beytpeor karşısındaki vadide gömülür.¹³⁵

Musa'dan sonra yerine Nun'un oğlu Yeşu geçmiştir. Nun b. Yeşu, İsrailoğulları'nı Kenan ülkesine götürür. Hem bir lider hem de peygamber olan Yeşu'dan sonra İsrailoğulları bir müddet Hakimler tarafından yönetilir. Ara dönem özelliği taşıyan Hakimler Dönemi'nden sonra Samuel, peygamber olarak gönderilir.¹³⁶

İsrailoğulları Samuel'den kendilerine bir kral tayin etmesini isterler. Bunun üzerine Samuel Saul'u yönetici olarak atar.¹³⁷

Filistinlilerle yapılan savaşta Davud büyük bir başarı gösterir.¹³⁸ Saul'un ölümünden sonra Yahuda aşireti Davud'u kral ilan eder.¹³⁹ Davud Kudüs'ü alır, Güney Krallığı ve kuzeydeki Yahudi kabilelerini bir araya getirir ve Kudüs'ü birleşik krallığın başkenti yapar. O'nun zamanında Tanrı tarafından Yakup'a verilen vaat yerine gelmiş ve vaat edilen toprakların fethi tamamlanmıştır.

¹²⁹ Mısır'dan Çıkış, 14/5-8; ayrıca bkz. Ertuğrul Bayramoğlu, **Yahudilik ve Siyonizm Tarihi**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2006, s.17.

¹³⁰ Mısır'dan Çıkış, 14:26-27; ayrıca bkz. Arnulf Zitelmann, **Dünya Dinleri**, çev. Nafer Ermis, İnkilap Yayınları, İstanbul, 2003, s.85

¹³¹ Mısır'dan Çıkış, 14/28-30.

¹³² Mısır'dan Çıkış, 19/1.

¹³³ Mısır'dan Çıkış, 20/1-17

¹³⁴ Yasanın Tekrarı, 29/5-6.

¹³⁵ Yasanın Tekrarı, 34/7.

¹³⁶ I. Samuel 8/19.

¹³⁷ I. Samuel 10/24.

¹³⁸ I. Samuel 17/24-56.

¹³⁹ II. Samuel 2/4.

Davud, Yahudiler tarafından daha çok kral özelliği ön planda tutulan bir peygamberdir. Davud'dan sonra yerine geçen Süleyman, Kudüs'teki Moria Tepesi'nde büyük bir mabet inşa ettirir. Yahudiler arasında "Bet Ha-Mikdas (Kutsal Ev)" denilen bu mabedin inşasıyla (M.Ö. 953) Yahudi tarihindeki Birinci Mabet Dönemi de başlamış olur.¹⁴⁰

Süleyman'ın ölümünden sonra, babasının yerine geçen Rehoboam, yönetimi sürdüremedi. Rehoboam'ın karallığı Yahuda tarafından kabul edilmesine rağmen, İsrail kabileleri, Yeroboam'ı kendi kralları ilan etmişlerdir (MÖ. 931).¹⁴¹

Ülkede iki kralın ortaya çıkması, iki devletin varlığına yol açmıştır. Yahuda ve Bünyamin kabilelerinin bulunduğu, güneyde yer alan Yahuda Krallığı Davud hanedanının elinde kalır. Kuzeydeki krallık ise geri kalan on kabilenin oluşturduğu bir birlik haline gelir. Kuzeydeki İsrail Krallığı M.Ö. 722'de Asur kralı Sargon tarafından ortadan kaldırılır ve halkının büyük bir kısmı Asur'a esir olarak götürülür.¹⁴² Kuzeydeki krallığın yıkılmasından sonra Yahudi sözcüğü, her iki krallığın mensupları hakkında kullanılmaya başlanmıştır. Süleyman Mabedi'nin yıkılması, sürgün döneminin de başlangıcı olur.

Mabet'in yıkılması, Yahudi tarihinde devlet olarak bağımsız olma döneminin de sonu olur. Bu tarihten itibaren Yahudiler, atalarına vaat edilen topraklara dönerek yeniden devletlerini kurmanın hayaliyle yaşamışlardır. Aynı zamanda Mabet merkezli bir din anlayışından; inanç, kutsal metin, Mesih inancının merkezde olduğu bir din anlayışına geçilmiştir. Süleyman Mabedi'nin yıkılmasıyla başlayan sürgün hayatı, Babil'in İranlılar tarafından ele geçirilmesiyle sona erer. İranlılar, Yahudilerin M.Ö. 538 yılında ülkelerine geri dönmelerine izin verirler. Ancak Yahudilerden çok küçük bir grup geri döner. Daha sonra inşasına başlanan Mabet, M.Ö. 516 yılında ibadete açılır. Böylece II. Mabet Dönemi başlamış olur.¹⁴³

II. Mabet Dönemi'nin ise iki önemli şahsiyeti vardır. İlki, Nehemya M.Ö. 445'te Yahuda'ya yönetici olarak atanmıştır. İkincisi, bir din adamı olan Ezra, Tevrat yazıcısı ve

¹⁴⁰ I. Krallar 6/1.

¹⁴¹ Aydın, a.g.e., s.38.

¹⁴² Mircea Eliade - Ioan - P. Couliano, **Dinler Tarihi Sözlüğü**, çev. Ali Erbas, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, s.285.

¹⁴³ Süleyman Mabedi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Ünal, Süleyman Mabedinin Tahribi ve Yahudiler Üzerindeki Etkisi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1991.

Rabbin emirlerini iyi bilen biri olarak tarif edilmiştir. Halkı toplayarak onlara Tevrat okumuştur. Ezra, İsrail topraklarında sözlü yorumu bile unutulmuş Tevrat'ı yeniden oluşturmuştur. Bu yüzden Yahudi tarihinde ona çok değer verilmiştir.¹⁴⁴

Yahudiler, İran yönetimi altında güvenli bir hayat sürerken M.Ö. 323 yılında Büyük İskender'in Yahuda'ya girmesiyle Helenizm'in etkisi Yahuda üzerinde açık bir şekilde görülmeye başlanmıştır. İsrail'de bu kültürün ürünü olan şehirler ve ibadet yerleri inşa edilmiştir. IV. Antiohos Epifanes'in tahta geçmesiyle Kudüs'te bir jimnazyum yapılmış ve Mabet, bu jimnazyumun gölgesinde kalmıştır. Antiohos, Mısır ile yapılan savaş esnasında Mabet'i yağmalattırıştır. O'nun savaşta öldüğü söylentisi üzerine yönetici Jasen, kenti ele geçirmiştir. Ancak O, savaşta ölmemiş ve dönüşte kente girerek halkını cezalandırmıştır. Sabat'ı uygulayanların, çocuklarını sünnet ettirenlerin cezalandırılacağını ilan etmiştir. Yahudiler dinlerini terk etmeleri için baskıya maruz kalmış ve Mabet'in adı Zeus Tapınağı olarak değiştirilmiştir. M.S. 70 yılında Titus tarafından Mabet'in yıkılmasıyla II. Mabet Dönemi de sona ermiştir. Mabet'in yıkılmasından sonra zaman zaman Roma yönetimine isyan etmişler, ancak bu isyanlar sonucunda büyük kısmı öldürülmüş, geri kalanı da sürülmüştür. Bu olay, Yahudilerin bütün dünyaya yayılmalarına yol açmıştır. Bu dağınıklık ve sürgün dönemi, 15 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla bir anlamda sona ermiştir.¹⁴⁵

2. Yahudilikte İnanç Esasları

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da olduğu gibi her dönem için bütün müntesiplerini bağlayan iman esasları sistemine sahip olmamıştır. Dönem dönem Yahudi düşünürlerin muhtelif iman esasları oluşturma girişimleri olmuştur.¹⁴⁶

XII. yüzyıla kadar belli bir İnanç sistemine sahip olmayan Yahudiler, Tevrat'ı tefsir eden din bilginleri sayesinde, İslam ve Hıristiyanlık'taki gibi İman Esasları'nı benimsemişlerdi. Yahudilikte iman esaslarının belirlenmesine ilk defa İskenderiyeli Yhudi filozof Philo (MÖ.20-MS. 50) teşebbüs etmiştir. Philo, beş maddelik İman Esası oluşturmuştur. De Mundi Opificio (Yaradılış Üzerine) başlıklı çalışmasında Müsevîliğin başlıca ilkelerini şu şekilde sıralamaktadır: 1.Tanrı vardır ve hükmeder, 2. Tanrı birdir, 3.

¹⁴⁴ Ali Osman Kurt, **Erken Dönem Yahudi Tarihi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.148.

¹⁴⁵ Aydın, a.g.e., s. 45.

¹⁴⁶ Ravza Aydın, "Yahudi İman Esasları", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XIV, S. 25, Sakarya, 2012, s. 189.

Dünya yaratılmıştır, 4. Yaradılış tektir, 5. Tanrı'nın takdiri yaradılışı yönetmektedir.¹⁴⁷Philo'nun bu ilkeleri belirlemesinin amacı, dönemindeki Yahudilerin Helen kültürünü benimseyip kendi yasalarından uzaklaşmış olduklarını fark etmiş olması ve bunun önüne geçebilmek için Yahudi kimliğine bir belirginlik kazandırma çabasıdır.

Philo'dan sonra Ortaçağ'a kadar iman esasları ile ilgili bir liste denemesi bilinmemektedir.

Ortaçağ'da ilk olarak Rav Saadya Gaon (ö. 942) bu alanda bir deneme yapmıştır. Gaon, Kitabü'l-Emânât vel-İ'tikâdât adlı eserinin bölüm başlıklarını iman esasları listesi tarzında oluşturmuştur. Bu başlıklar; bütün mevcudatın yaratılmış olduğu, hepsinin bir yaratıcısının bulunduğu, emir-nehiy, itaat-isyân, iyilik-kötülük, mükâfât-ceza, ve ölümlerin diriltilmesi gibi konulardan oluşmaktadır. Saadya Gaon, bunun yanında Allah'a iman nasıl olması gerektiği hususunda da on maddelik bir liste hazırlamıştır.¹⁴⁸

Saadya sonrası ilk liste denemelerinden birisi Hananel ben Huşiel'e (ö. 1055) aittir. O, iman esaslarını Allah'a, peygamberlere, ahirete ve Mesih'in gelişine iman şeklinde listelemektedir. Ondan bir asır sonra Abraham ben Davud Halevi (ö. 1180) *el-Akîdetü'r-Râfiâ* adlı eserinde altı temel esastan bahsetmektedir. Bunlar Tanrı'nın varlığı, birliği, Tanrı'nın noksan sıfatlardan münezzehe oluşu, fiillerindeki kudret, peygamberlere iman ve kader (ilahî takdir) inancıdır.¹⁴⁹

Abraham ben Davud Halevi'den sonraki dönemde İbn Meymun¹⁵⁰ Yahudi tarihinin en meşhur iman esasları listesini hazırlamıştır.

¹⁴⁷ Küçük v.dğr., s. 297.

¹⁴⁸ Yasin Meral, "İbn Meymun'a Göre Yahudilik'te İman Esasları", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 52, S.2 , Ankara, 2011, s. 244.

¹⁴⁹ Meral, a.g.e., s.245.

¹⁵⁰ Ortaçağ Yahudileri arasında yetişmiş sadece Yahudi düşünce tarihinde değil Hıristiyan ve İslâm dünyasında da tanınmış bir şahsiyet olarak karşımıza çıkan Musa b. Meymun Yahudi dünyası için son derece değerli bir şahsiyet olup kendisi için "Musa'dan Musa'ya Musa gibisi gelmedi." denilmektedir. Yahudiler arasında Rav Moşe ben Meymun, kısaca RaMbaM134 takma adıyla ve İslâm dünyasında Ebû İmran Mûsâ b. Meymûn olarak tanınan İbn Meymun Mişna Tefsiri çalışmasının girişinde kendisini Dayyan Ubeyde oğlu, dayyan Yosef oğlu, Dayyan Yitshak oğlu, Rav Yosef oğlu dayyan Meymun oğlu Musa olarak takdim etmektedir.¹³⁵ Âlim bir aileden gelen Musa b. Meymun'un doğum tarihi için muhtelif tarihler verilmekle birlikte genel kabul 30 Mart 1135 yılı, Pesah bayramında, Kordova'da dünyaya geldiğidir. Musa b. Meymun, döneminde Yahudiler otobiyografi yahut biyografi tarzı eserler kaleme almadıkları için kendilerine atıfta bulunulan çalışmalarla yaşamlarına yönelik bir şeyler öğrenmekteyiz.

Bkz. Herbert A. Davidson, **Moses Maimonides: The Man and His Works**, Oxford, Oxford University Press, 2010,s. 1.

İbn Meymun'un listesi Yahudi dünyasında büyük bir kabul görmüş ve günümüze kadar gelmiştir. Ancak bundan sonra da bu tür çalışmalar devam etmiştir.¹⁵¹

Bu tür çalışmaları devam ettirenlerden birisi, Daud ben Samuel Kohavi'dir . Daud ben Samuel Kohavi (14.yy) Migdal Daud (Davud'un Kulesi) başlıklı çalışmasında iman esasları ile ilgili "Sha'ar ha-Yesod" (Esas Kapı) başlıklı bir bölüm ayırmıştır. Burada Tora'nın 3 temeli olduğunu zikretmektedir. Bunlar: 1. Bir kimsenin Tora'nın emirlerini ifâ etmesi, 2. Tora'nın inançlarını kabul etmesi, 3. Tora'yı daha iyi kavrayabilmek için felsefeden anlaması gerektiği şeklindedir. Belirlemiş olduğu bu üç ilkenin (yesod) çevresine duvar inşa etmek ister ve 7 adet sütun ('amudim) saptar. Bunları şu şekilde sıralamaktadır: 1. Yaradılış, 2. Seçim ve insan iradesine iman, 3. Takdir-i ilâhî, 4. Tora, Tanrı katından gelmiştir, 5. Mükâfat ve ceza hakkı, 6. Dünyanın sonu ile ilgili kehânetler, 7. Diriliş.¹⁵²

İbn Meymun'un, genel kabul gören yahudi inanç esasları şöyledir:

1. Yaratıcı, bütün mahlûkâtın sahibi ve insanlığı doğru yola yöneltten olup her şeyi sadece O yaratmıştır, yaratır ve yaratacaktır.
2. Tektir, eşi benzeri yoktur ve sadece O, bizim Tanrımızdır. Geçmişte böyle olmuştur, şimdi ve gelecekte de böyle olacaktır.
3. Cismânî değildir. Bütün maddi özelliklerden münezzehtir.
4. Ezelî ve ebedîdir.
5. Bütün ibadet ve kulluk O'na aittir.
6. Peygamberlerin bütün sözleri doğrudur.
7. Musa'nın peygamberliği haklı ve Musa kendisinden önceki ve sonraki peygamberlerden üstündür.
8. Tora, Musa'ya Sina'da verildiği gibidir.
9. Tora, değişmezdir.
10. Tanrı, insanın bütün amel ve düşüncelerini bilir.

¹⁵¹ Küçük v.dğr., a.g.e., 297.

¹⁵² Aydın, a.g.e., s. 200; ayrıca bkz. Kaufmann Kohler, **Jewish Theology: Systematically and Historically**, The Macmillan Company, New York, 1918, s. 21.

11. Tanrı; emirlerine uyanları mükafatlandırır, uymayanları ise cezalandırır.

12. Mesih gelecektir, gecikse bile beklenilmesi gerekmektedir.

13. Ölülerin dirilmesi gerçekleşecektir.¹⁵³

Musa b. Meymun, bu ilkeleri sıraladıktan sonra şunu dile getirmektedir:

“Bütün bu ilkeler bir kimse tarafından mükemmel bir şekilde anlaşıldığında ve bunlara inanıldığında o kişi o vakit İsrail cemaatine dâhil olur ve bir kimse onu sevmekle ve ona merhamet etmekle yükümlüdür, ayrıca ona karşı Tanrı'nın emrettiği şekilde davranmakla da yükümlüdür. Nitekim Tanrı, kardeşinize sevgi ve samimiyet ile davranın buyurmaktadır. Hatta, her olası günahı işlese bile, kötülük eğilimine yahut arzularına hakim olamamasından ötürü bu kişi asiliğine göre cezalandırılacaktır. Ancak yine de gelecek dünyada bir paya sahip olacaktır. O İsrail'in günahkarlarından biridir.

Ancak bir kimse bu ilkelerin birinden dahi şüphe etse, İsrail cemaatinden ayrılır, temeli inkar eder, epikürcü ve fidanları kökünden kesen bir kimse olur. Bir kimsenin ondan nefret etmesi ve onu yok etmesi beklenir. Böyle bir kimse için Mezmurlar 139/21'de ; ‘Ya Rab nasıl tiksiniyorsun senden tiksinenlerden?! Nasıl iğrenmem sana başkaldıranlardan?!’ demişlerdir.”¹⁵⁴

¹⁵³ Meral, a.g.e., 252, Musa b. Meymun, sıralamış olduğu ilkeler için Arapça “kaide” ve “asl” ifadelerini kullanmaktadır. Kaideyi İbranice “yesod” için, aslı ise “ikkar” için kullandığı belirtilmektedir.

¹⁵⁴ Maimonides, *Tractate Sanhedrin*, s. 157; Ayrıca bkz. Menachem Kellner, “Could Maimonides Get into Rambam's Heaven”, *Journal of Jewish Thought and Philosophy* 8(2): 231. Kellner, *Dogma in Medieval Jewish Thought*, s. 16,18.

B. YAHUDİ TARİHİNDE PUTPEREST EĞİLİMLER

1. Hz. Musa Öncesi Dönemde Putperest Eğilimler

a. Eski Mısır'da Din ve Putperestlik

Mısır, eski belgelerin bulunduğu yer olması bakımından dini açıdan çok önemli bir bölgedir. Ayrıca Kur'an'da adı geçen Yusuf Peygamberin yaşadığı yer olması yönüyle de İslam tarihi açısından önemli bir bölgedir. Tarihi devirlerden bizlere miras kalan en büyük uygarlıklardan birisi hiç kuşkusuz Eski Mısır Uygarlığı'dır. M.Ö. 3100 yıllarına dayanan bu köklü uygarlık; sadece eski olduğu için değil, otuzdan fazla hanedanlığı ve asırları içine alan sürekliliği dolayısıyla da dikkatleri üzerine çekmektedir.¹⁵⁵

Mısırlılar çok tanrılı bir dine sahiptiler. Tanrısal ve ahirete ilişkin inançlar, başlangıcından beri Antik Mısır Uygarlığı'nda desteklendi. Bu inançlar, firavunların otoritesinin tanrısal olduğunu, tanrısal düzene dayandığını anlatmaktaydı. Mısırlılar, tanrılarını insan vücutlu, hayvan başlı olarak tasvir etmişlerdi. İzis inek boynuzlarıyla, Horus şahin başıyla, ölümler ilahı Anubis çakal başıyla resmedilmişlerdi. Bu da, uzun zaman yabancıların hayretlerine sebep olmuştu. Büyük bir kayadan yontulmuş yirmi metre yüksekliğindeki Giza Sfenks'i insan yüzlü ve hayvan vücutlu idi. Kutsal sayılan hayvan türlerinin seçiminde, daha çok mahalli kültürlerin tesiri görülür. Mesela, timsah tanrılarının hemen Nil kenarlarında, aslan tanrılarının çöl kenarlarında rastlanırdı.¹⁵⁶

Mısır tapınakları, doğaüstü güçleri olan ve yardım ya da koruma için yakarılan tanrılardan oluşuyordu. Ancak tanrılar her zaman yardımsever görülüyor değildi. Mısırlılar, tanrılarının doyurulması için onlara bir şeyler sunmak ve dua etmek gerektiğine inanıyorlardı. Bu tapınak yapısı ve hiyerarşiye yeni tanrılarının eklenmesi ile sürekli olarak değişti. Fakat rahipler, gerçekleşen değişimleri ve zaman zaman ortaya çıkan tutarlı bir sistemle uyuşmayan mitler ve öyküleri düzenlemek için hiç çaba harcamadılar.

¹⁵⁵ Meryem K. Çiftçi, Eski Mısır Dininde Tanrı ve Dünya İnancı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010, s. 1.

¹⁵⁶ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s.34.

b. İsrailoğullarının Eski Mısır Hayatı

İsrailoğullarının Mısır'a yerleşimi Hz. Yusuf kıssası çerçevesinde anlatılır.

Tevrat'ın Çıkış bölümünde İsrailoğullarının Mısır'daki hayatının dört yüz yıl sürdüğünü okumaktayız:

“Ve İsrailoğullarının Mısır'da oturdukları müddet dört yüz otuz yıl idi. Ve vaki oldu ki dört yüz otuz yılın sonunda Rabbin bütün orduları Mısır diyarından aynı günde çıktılar. Onları Mısır diyarından çıkardığı için, Rabbe çok ehemmiyetle tutulunacak bir gecedir; bütün İsrailoğulları tarafından, onların nesillerince, çok ehemmiyetle tutulacak olan Rabbin o gecesidir.”¹⁵⁷ halbuki Allah, Tekvin'de Hz. İbrahim'e torunlarının yabancı bir ülkede dört yüz yıl köle olarak kalacaklarını söylemektedir:

“ Ve vaki oldu ki, güneş batarken, Abram'ın üzerine ağır bir uyku düştü; ve işte, onun üzerine bir dehşet, koyu karanlık düştü. Ve Abram'a dedi: İyi bil ki, senin zürriyetin kendilerinin olmayan bir memlekette garip olacak ve onlara kulluk edecekler; ve kendilerine dört yüz yıl cefa edecekler; ve kulluk edecekleri millete ben hükmedeceğim; ve ondan sonra büyük malla çıkacaklardır.”¹⁵⁸

Bu dört yüz yıldan fazla süre hakkında Kitabı Mukaddes'te hiçbir şey söylenmiyor ancak Mısırda bu süre içinde kalan İsrailoğulları, Hiksos döneminin kapanıp arkasından Firavun döneminin başlamasıyla zor günler geçirirler:

“ Ve Allah'n Rabbin önünde cevap verip diyeceksin: Babam göçebe bir Aramî idi, ve sayıca azalarak Mısır'a inip orada misafir oldu; ve orada büyük, kuvvetli ve sayıca çok bir millet oldu. Mısırlılar bize kötü davrandılar, bizi alçatıp üzerimize ağır hizmet koydular; ve atalarımızın Allahı Rabbe feryat ettik ve Rab sesimizi işitti, ve düşkünlüğümüzü, ve zahmetimizi ve sıkıntımızı gördü. Ve Rab kuvvetli elle ve uzanmış kolla ve büyük dehşetle ve alametlerle ve harikalarla bizi Mısır'dan çıkardı.”¹⁵⁹

¹⁵⁷ Çıkış, 12/40-42.

¹⁵⁸ Tekvin; 15/13-14.

¹⁵⁹ Tesniye; 26/5-9

c. Eski Mısır'daki Putperestliğin Yahudilere Etkisi

Dediğimiz gibi, Mısır halkının dini, putperest bir dindi. Birçok putları vardı. Orada yaşadıkları süre içinde İsrailoğullarından bazı kimseler de bu sapkın dinden etkilenmişlerdi. Her ne kadar ataları Hz. İbrahim (as), Hz. İshak (as) ve Hz. Yakub (as)'dan kendilerine kalan tevhid inancına mensup olsalar da, Allah'ı anmada zayıf oldukları için, putperest Mısırlıların kültürlerinden etkilenmişler, onların bazı sapkın adet ve anlayışlarını benimsemişlerdir.

Eski Mısırlıların inançlarının Yahudilerde daha sonra da varolduğunun en önemli göstergelerinden biri olarak şundan bahsedebiliriz: Firavun ve askerlerinin suda boğulmasının ardından, Hz. Musa (as) kavmiyle beraber güven içinde yaşayacakları yere doğru yola çıktı. Ancak bu yolculuk sırasında, İsrailoğullarının bir kısmının sapkınlığa çok açık olduğunu gösteren alametler ortaya çıktı ve Hz. Musa (as)'dan kendilerine put yapmasını istediler.¹⁶⁰

Bu olayla ilgili ayrıntılı bilgi daha sonra verilecektir.

Eski Mısır inançlarını hala devam ettiğinin göstergelerinden biri olarak, Sâmiri'nin buzağı şeklindeki putundan da söz edilebilir. Çünkü eski Mısır'lıların tanrılarının bazıları hayvan şeklindeydi. Mesela daha önce bahsettiğimiz gibi İzis isimli Mısır tanrısının inek boynuzları vardı.¹⁶¹ W. Durant şöyle diyor: İsrailoğulları buzağı, koç ve kuzuya tapmaktan geri kalmadılar; çünkü buzağılara tapmak, Mısır ikametinden beri hafızlarında yaşıyordu.¹⁶²

2. Hz. Musa Dönemi'nde Putperest Eğilimler

Firavun ve askerlerinin suda boğulmasının ardından, Hz. Musa kavmiyle beraber güven içinde yaşayacakları yere doğru yola çıktı. Ancak bu yolculuk sırasında, İsrailoğullarının çoğunun imani yönden çok zayıf ve sapkınlığa çok açık olduğunu gösteren alametler ortaya çıktı. İsrailoğulları, bir peygamber ile birlikte olmalarına ve Firavun'un zulümden büyük bir mucize ile kurtulmasıyla Allah'ın sınırsız kudretini

¹⁶⁰ A'râf, 7/138-139.

¹⁶¹ Sarıkçioğlu, a.g.e., s.34.

¹⁶² Şelebi, a.g.e., s. 172.

açıkça görmelerine rağmen, çok geçmeden aralarında pişmanlık belirtileri kendini gösterir.¹⁶³ Bununla da kalmayıp eski dönemlerde Yehova ile birlikte kurbanlar sundukları Baal ve El gibi putlara özlem duymaya başlarlar. Bunun ilk örneği, Mısır'dan çıkıp Kızıldeniz'den geçtikten hemen sonra, putperest bir kavmin yanından geçerken onların putlara taptıklarını görüp onlara özenerek, Musa'dan kendileri için de bir put yapmasını istemeleridir.¹⁶⁴

Kur'an-ı Kerim'de bu olaylar şöyle anlatılır:

“İsrailoğulları'nı denizden geçirdik. Putları önünde bel büküp eğilmekte olan bir topluluğa rastladılar. Musa'ya dediler ki: "Ey Musa, onların ilahları (var; onların ki) gibi, sen de bize bir ilah yap." O: "siz gerçekten cahillik etmekte olan bir kavimsiniz" dedi. Onların içinde buldukları şey (din) mahvolucudur ve yapmakta oldukları şeyler (ibadetler) de geçersizdir.”¹⁶⁵

Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an* tefsirinde bu durumu şu şekilde açıklamıştır: **“Bu insanlar”**, “Sina Yarımadası'nda askeri bir garnizon olan Mafka'da yaşayan Mısırlılardı. İsraililer, Kızıldeniz'i muhtemelen şimdiki Süveyş ile İsmailiye arasında bir yerden geçerek yolculuklarını o zamanlar Mısır'ın hakimiyeti altında olan yarımadanın güneyine doğru, kıyı boyunca sürdürdüler. Daha aşağılarda bakır ve zümrüt maden ocakları bulunuyordu. Bunların korunması için Mısırlılar buralara yakın yerlere bazı askeri garnizonlar kurmuşlardı. Bunlardan birisi, Mısırlıların, yarımadanın güneybatısında, kalıntıları bugün bile durmakta olan büyük bir tapınak inşa etmiş oldukları Mafka'da bulunuyordu. Buna yakın farklı bir yerde, Sami kavimlerinin ay tanrısına tahsis edilen başka bir tapınak da bulunmakta idi. Muhtemelen İsraililer, bu tapınağın yanından geçerken yapay bir put edinme hevesine kapılmış ve Hz. Musa'dan böyle bir istekte bulunmuşlardır.”¹⁶⁶

Bu olay, Mısırlıların kültürünün, esaretleri sırasında İsrailoğullarının üzerinde derin izler bıraktığını gösterir. Hz. Musa'nın ilk halefi Nuh'un oğlu Yeşu'nun Mısır'dan

¹⁶³ Ali Osman Kurt, *Yahudilik Hristiyanlık ve İslam'da Din Değiştirme*, Gökkuşe Yayınları, İstanbul, 2004, s. 86.

¹⁶⁴ Kurt, *Yahudilik Hristiyanlık ve İslam'da Din Değiştirme*, a.g.e., s.86.

¹⁶⁵ A'râf, 7/138-139.

¹⁶⁶ Ebu'l Al'a Mevdudi, *Tefhîmu'l-Kur'an: Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, I-VII, C.II, 2. b., çev. Muhammed Han Kayani v.dğr., İnsan Yayınları, İstanbul, 2008, s.88.

çıkışından yetmiş yıl sonra İsraililere irad ettiği son hitabesindeki sözlerden, buna kolayca hükmedilebilir:

“Ve şimdi Rabb’den korkun, samimi olarak gerçekten ona kulluk edin, ırmağın öteki tarafında ve Mısır’da atalarınızın taptığı ilâhları bırakın ve Rabb’e kulluk edin. Ve eğer, Rabbe kulluk etmek gözünüze kötü geliyorsa, atalarınızın kulluk ettikleri ırmağın ötesindeki ilahlara mı, yoksa Amovîlerin ilahlarına mı, kime kulluk edeceğinizi bugün tayin edin, fakat ben ve ev halkım, Rabbe kulluk edeceğiz”¹⁶⁷

3. Hz. Musa Sonrası Dönemde Putperest Eğilimler

a. Krallar Döneminde Putperest Eğilimler

Yeşu’dan sonra İsrail’in on iki kabilesi, kendi bölgelerini, “hakim” adını verdikleri kabile reislerinin idaresi altında kontrol etmişlerdir. Bu kabileler, zaman zaman birbirleriyle mücadele ederek aralarında birliği sağlayamamışlardır. Bu sebeple, dini liderlerinden onları bir arada tutabilecek krallar istemişlerdir. Ancak bu istekleri dine aykırı görülerek reddedilmiştir. Çünkü o zamana kadar İsraililerin tek kralı, Tanrı’dır.¹⁶⁸

İsrail’de krallar da peygamberlik karizması gibi karizmaya sahip olmuşlardır.¹⁶⁹

İsraililerin ilk kralı Saul’dur. Ancak, İsrail tarihinin en önemli kralı, Tanrı tarafından özellikle seçilen¹⁷⁰ ve kutsanan Davut’tur.¹⁷¹ Tanrı, kavmine kral olarak seçtiği Davut’la, geleneksel hale getirdiği ahdini daha büyük vaatlerle tekrar eder.¹⁷²

Tanrı Davut’a, yeryüzünde asla unutulmayacak bir ad vermeyi, düşmanları karşısında sürekli zafer kazanmayı vaat eder. Davut’un soyuna kendisi için ev yapma onurunu vererek, onların krallığının ebedî olacağını söyler. Davut’tan sonra da en önemli İsrail kralı, Süleyman’dır.¹⁷³

¹⁶⁷ Yeşû, 24/14-15. Konu ile ilgili bilgi için ayrıca bkz. Ahmet Güç, **Çeşitli Dinlerde ve İslam’da Kurban**, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, ss. 185-190.

¹⁶⁸ Yeşû, 24/1-24.

¹⁶⁹ Ömer Faruk Harman, “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, **İslam Tetkikleri Dergisi**, C. IX, İstanbul, 1995, s. 156.

¹⁷⁰ II.Samuel, 6/21.

¹⁷¹ II.Samuel, 6/21.

¹⁷² II.Samuel, 7/8-16; I.Tarihler, 17/7-14; Mezmurlar, 89/3-4.

¹⁷³ II.Samuel, 7/8-16; I.Tarihler, 17/7-14; Mezmurlar, 89/3-4.

Yahudilikte Davut ve Süleyman krallar içinde ayrı bir öneme sahip olmuştur. Öyle ki İbn Meymun, onların vahyin en düşük derecesini aldıklarını belirtmiştir.

Hz. Davud, Yahuda'da, Kudüs'ün sekiz kilometre güneydeki merkezi yerleşim şehri olan Beytlehem'de yaşamış olan Efrata ailesinden Yesse'nin en küçük oğlu olarak dünyaya geldi.¹⁷⁴

Davud, İbranice'de "en çok sevilen kişi, göz bebeği" anlamına gelir. Bu ismin Kitab-ı Mukaddes'te Dâvid ve Dâvîd şeklinde geçtiği ve sadece Davud'a ad olarak verildiği görülmektedir.¹⁷⁵

Davud, Saul'un ölümü üzerine İsrail'in ikinci hükümdarı olmuştur. Yaklaşık M. Ö. 1004- 965 yılları arasında hükümdarlıkta bulunmuştur. Kurduğu ordusuyla ülkesinin sınırlarını güneyde Mısır'dan kuzeyde Toroslar'a kadar genişletmiş ve Kudüs'ü başkent yapmıştır.¹⁷⁶

Musa'dan kalan Tora'yı ve diğer kutsal emanetleri (Tabutu's-Sekine) Kudüs'e nakletmiştir.¹⁷⁷ Davut'un ülke sınırlarını genişletmesiyle İsrail halkı, putperest komşular ile iç içe yaşamak zorunda kalmıştır. Saul'un bir savaşta ölümünden sonra, Yahudilerce Hz. Davud (David) İsrailoğullarına kral olarak seçildi. Fazilet ve hikmeti kabul edilmiş olmasına rağmen bir peygamber olarak görülmez.¹⁷⁸

Hz. Davud, Kitab-ı Mukaddes'te büyük şahsiyet olarak göze çarpmaktadır, hatta etki bakımından Musa'nın seviyesine yaklaşabilen yegane kişidir. Bunun birkaç sebebi vardır. Birincisi, Kitab-ı Mukaddes'de Davud hakkında, diğer kişilerden daha fazla bilgi bulunmasıdır. İkincisi, Kitab-ı Mukaddes'in belirttiğine göre Davud hem kişisel hem de politik hayatıyla sıra dışı bir yaşam sürmüştür. Üçüncüsü de, Davud'un, krallığı bir aile saltanatı haline getirmesidir. Davud hanedanlığı, dünya tarihinde en uzun süren aile saltanatlarından birisidir.

Yahudilik ve Hıristiyanlık'taki Mesih geleneğinin (zorluk anlarında daima Davud neslinden birinin geleceğine dair bir inancın) en güçlü dayanağı da işte budur. "Mutlu bir

¹⁷⁴ Özcan Toski, Krallar Döneminde Yahudilik, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2004, s.25.

¹⁷⁵ Ömer Faruk Harman, "Davud", **T.D.V İslam Ansiklopedisi**, C. IX, İstanbul, 1994, s.21.

¹⁷⁶ Cengiz Duman, **Kur'an Perspektifinden Üç Kral iki Peygamber**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2013, s. 89.

¹⁷⁷ Yusuf Besalel, **Yahudi Tarihi**, Üniversal Yayınevi, İstanbul, 2000, s.40.

¹⁷⁸ Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 261.

geleceğin” simgesi olduğundan, Yeni Ahid yazarları, Hz. İsa’nın Hz. Davud soyundan geldiğini vurgulamışlardır.¹⁷⁹

Hz. Davud, Kur’an-ı Kerim’de 16 defa geçmektedir. Peygamberliği dışında kendine has bazı özelliklerinin dile getirildiği bu ayetlerden ayrı olarak, sahih hadislerde de “Davud” isminden çokça bahsedilir ve muhtelif halleri yanında bilhassa ibadeti, çalışkanlığı ve alın teriyle geçinmesi örnek olarak gösterilir.¹⁸⁰

Davud’dan sonra, oğlu Süleyman başa geçti.

Süleyman, Davud’un oğullarının dördüncüsüdür; annesi, Urya’nın dul eşi Bat-Seba’dır. Davud ona Süleyman ismini koyarken, Peygamber Natan, Yedidyah ismini vermiştir. Yedidyah, “*Rabb tarafından sevilen*” anlamına gelmektedir.¹⁸¹

Süleyman, kardeşlerinin en yeteneklisidir. M. Ö. 965- 928 yılları arasında krallık yapmıştır.¹⁸² Şelomo, İbranice’de “barış adamı” anlamına gelmektedir.¹⁸³

Süleyman, babasının kendisini kral seçmesinden sonra kurban kesmek için Gibeon’a gider. Bir gece rüyasında Tanrı’yı görür. O’ndan iyi ile kötüyü birbirinden ayırabilmek için gerekli zekayı ister. Tanrı da dürüst bir vicdan ve kimsede olmayacak derecede parlak bir zeka vereceğini, üstelik talep etmediği halde büyük zenginlikler ve uzun ömür de bahşedeceğini söyler.¹⁸⁴

Süleyman, ülkesinin topraklarını genişletmemiş, var olan toprakları korumuştur. Onun döneminde ülkedeki ticaret güçlenmiş, halk zenginleşmiş, Kudüs imar edilmiş, saray ve köşkler ile süslenmiştir. Büyük, ihtişamlı meşhur Süleyman Mabedi’ni yaptırmıştır. Süleyman Mabedi’nin yapılışı Tora’nın I. Krallar bölümünde genişçe anlatılmıştır.

Süleyman Mabedi sayesinde ülkenin her yerine dağılmış olan dinsel merkezlerin önemi azalmıştır. Mabed, dini merkezin Kudüs’te yoğunlaşmasına neden olmuştur.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Toski, a.g.e., s. 30.

¹⁸⁰ Abdullah Aydemir, **İslami Kaynaklara Göre Peygamberler**, 7.b., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s.151.

¹⁸¹ II. Samuel, 12/24- 25.

¹⁸² Besalel, a.g.e., s. 41.

¹⁸³ Besalel, a.g.e., s. 185.

¹⁸⁴ Besalel, a.g.e., s. 185.

¹⁸⁵ Taşdelen, a.g.e., s. 108

Hız. Süleyman, Kur'an'a göre İsrailoğulları peygamberlerinden olarak geçer. Onun ismi Kur'an-ı Kerim'de Bakara, Nisa, En'am, Enbiya, Neml, Sebe ve Sad surelerinde olmak üzere toplam 16 yerde geçmektedir.¹⁸⁶

Tanrı, İsrailoğullarıyla yaptığı ahde sadık kalacağını Hakimler döneminde de tekrar eder. Bununla birlikte, İsrailoğulları da her dönemde olduğu gibi sık sık ahde aykırı davranışlarda bulunurlar. Ahdin en önemli şartını ihlal ederek, başka milletlerin ilahlarına taparlar,¹⁸⁷ başka milletlerden kızlarla evlenirler,¹⁸⁸ Tanrı'nın sözlerini dinlemezler.¹⁸⁹

İsraililerin bu davranışları karşısında Tanrı da seçtiği kavmini diğer milletlere karşı korumaz, hatta İsrailileri onların eline kendisi verir. Ancak, Tanah'ın tamamında görülen kısır döngü burada da görülür.¹⁹⁰

İsraililerin, krallık döneminde Tanrı'nın emirlerini unuttuklarının en önemli göstergelerinden biri, puta tapıcılığın yaygınlaşmasıdır. Efraimli Mika'nın annesinin ve İsrail kavmi içinden seçilen Levili kahinin put yaptırması,¹⁹¹ Dan oğullarının kendileri için oyma put dikmeleri, İsraililerin tek Tanrı inancından uzaklaştıklarına işaret etmektedir.¹⁹²

Krallık döneminde İsrailoğulları, Kenanlıların tanrılarının tesiri altında kaldılar. Bunun sonucu olarak Kenanlıların tanrısı olan Baal, İsrailoğullarının birçok kasabasında ilâh olarak benimsenmiştir. Pek çok yerde her iki milletin bir tek mabedi bulunmaya, o mabette hem Yehova'nın hem de Baal'ın heykeli yer almaya başlar. Hatta öyle ki, zamanla Yehova da Baal olarak çağrılır duruma gelir. Öyle ki Yahudilerin kendi kabilelerinin ilahı olan Yehova'dan çok yerli halkın ilahlarından olan Astartin, Molek, Baal, El, Meleh ve Dagon için daha fazla kurban kestikleri rivayetler arasındadır.¹⁹³

Yahudiler, hakimler devrinde putperest inançlara tekrar dönerler. Eski Ahit'te bu dönem şöyle anlatılır:

¹⁸⁶ Muhammed Ali Sâbûni, **Âyetler Işığında Peygamberler Tarihi**, çev. Hanifi Akın, Ahsen Yayınları, İstanbul, 2003, s. 638.

¹⁸⁷ Hakimler, 2/11-13; 3/6-7; 10/6.

¹⁸⁸ Hakimler, 3/5-6; 14.

¹⁸⁹ Hakimler, 2/2,17.

¹⁹⁰ Hakimler, 2/3; 3/8,12-14; 4/1-3; 6/1-5; 10/7-9; 13/1.

¹⁹¹ Hakimler, 17/4.

¹⁹² Hakimler, 18/30-32.

¹⁹³ Ahmet Çelebi, **Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik**, çev. Ahmet M. Büyükçınar – Ömer F. Harman, Kalem Yayınları, İstanbul, 1978, s. 173; Kurt, a.g.e., 88.

“Ve yine İsrailoğulları Rabbin gözünde kötü olanı yaptılar. Baallara ve Astartilere ve Aram ilahlarına ve sayda ilahlarına ve Maab ilahlarına ve Filistinlilerin ilahlarına kulluk ettiler ve Rabb’i bıraktılar ve ona kulluk etmediler.”¹⁹⁴

Yine Eski Ahit’te, Krallar devrinin başlangıcında, Davud’un zevcesi Mikal’ın, Tanrı’nın rumuzu olarak beşer suretindeki putlara taptığı anlatılıyor. ¹⁹⁵

b. Krallığın Parçalanmasından Sonraki Dönemde Putperest Eğilimler

Süleyman’ın, M.Ö. 935’de vefatından sonra Rehoboam¹⁹⁶, Yahudi Devleti’nin başına geldi. Yeruşalim’deki Yehuda ve Bünyamin boyları ona biat ettiler. Daha sonra Rehoboam, geri kalan boyları da kendine bağlamak için Kuzey’e hareket etti.

Şekem (bugünkü Nablus) de etrafına, İsrailoğullarının ileri gelenleri toplandı. Kardeşi Yeroboam da onlara katıldı, ki o babasına isyan etmiş, isyanı başarıya ulaşıncaya, Mısır’a kaçmış, Süleyman’ın ölümünden sonra ise Filistin’e dönmüştü. Rehoboam’a şöyle dediler:¹⁹⁷

“Baban boyunduruğumuzu çetin kıldı; babanın çetin hizmetini, ve üzerimize koyduğu ağır boyunduruğunu şimdi sen hafiflet,ve sana kulluk edelim. Ve onlara dedi: Şimdilik gidin de üç gün sonra yanıma gelin. Ve kavim gitti. Ve sağlığında babası Süleymanın önünde duran kocamış adamlara Kral Rehoboam danışıp dedi:

¹⁹⁴ Hakimler 10/6.

¹⁹⁵ I.Samuel, 19/10-16.

¹⁹⁶ Tevrat’a göre Rehoboam (İbrance: מְרֹבָאם) önce Rehav’a ,מֶלֶךְ בְּרִיחַ Birinci İsrail Krallığı’nın MÖ 931’deki bölünmeden sonra da güneydeki Yehuda Krallığı’nın kralıydı. Süleyman’ın oğlu ve Davud’un torunuydu. Annesi Ammonlu Naama’ydı. Rehoboam ismi *halkı büyüten* anlamına gelir. Geleneksel Tevrat kronolojisine göre Rehoboam’ın iktidarı MÖ 10. yüzyılın ortalarına denk gelir. Tevrat’ın çeşitli yerlerinde Rehoboam’ın hükümdarlığıyla ilgili bilgiler bulunur. Rehoboam tahta geçtiğinde 41 yaşındaydı ve 17 yıl boyunca tahtta kaldı. Jeroboam’ın takipçisi olanlar, Rehoboam’ın (babası Süleyman zamanında olduğu gibi) yüksek vergiler ödemek zorunda kalacaklarından korkuyorlardı. Jeroboam, halk üzerindeki bu külfeti hafifletmek için Rehoboam’ın karşısında çıktı ve vergilerin düşürülmesini istedi. Rehoboam ise, birlikte büyüdüğü kişilerin tavsiye ve telkinleriyle vergileri düşürmenin bir zayıflık işareti olacağından vergileri daha da arttırdı. Jeroboam’a yaptığı konuşma sonunda Jeroboam ve takipçileri ayaklandı: "Benim küçük parmağım babamın belinden daha kalındır. Babam size ağır bir boyunduruk yüklediyse, ben boyunduruğunuzu daha da ağırlaştıracağım. Babam sizi kırbaçla yola getirdiyse, ben sizi akreplerle yola getireceğim" Bunun üzerinde kuzeydeki on kabile Rehoboam’dan ayrılarak kendi (ikinci) İsrail Krallığı’nı kurdular. Bu topraklar Mormon kitabında "Efraim" diye geçerken İsa döneminde Samarya diye adlandırıldı. Rehoboam’ın elinde kalanlar ise çoğunlukta Yehuda kabilesi’nin oluşturduğu Yehuda Krallığıydı. Rehoboam Kuzey İsrail Krallığı ile savaşa hazırlanırken "kardeşleri" ile savaşa gitmemesi tavsiye edildi ve böylece Kudüs’e geri döndü. Şehirlerinde gösterişli kaleler inşa etti. Metinlerde ise, tüm 17 yıllık hükümdarlığı boyunca Yehuda Krallığıyla kuzeydeki İsrail Krallığı’nın savaş halinde olduğu belirtilir. Bkz. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Rehoboam>.

¹⁹⁷ Şelebi, a.g.e., s. 65.

Bu kavme cevap vermek için siz ne öğüt verirsiniz? Ve ona söyleyip dediler: Eğer bugün sen bu kavme kul olursan, ve onlara kulluk edersen, ve onlara cevap verirken, ve onlara iyi sözler söylersen, daima sana kul olacaklardır.”¹⁹⁸

İleri gelenler de, bu yoldaki ricalarının kabulünü istediler. Fakat Rehoboam'ın genç arkadaşları bu şekilde hareket etmesine mani oldular. Rehoboam da genç arkadaşlarının fikirlerini benimsedi ve halka babasından daha zalim olacağını ilan etti. **“ Fakat kocamış adamların verdikleri öğüdü bıraktı ve kendisiyle beraber büyümüş olup önünde durmakta olan genç adamlara danıştı.”¹⁹⁹**

Babası, onları kamçıyla terbiye etmişti. O ise, akreplerle terbiye edecekti. Böyle olunca, kuzeydeki boylar kendisine biat etmediler. On boy Yeroboam'ı kral tanıdılar.

Bunun üzerine Rehoboam kardeşiyle savaş yapmak istedi. Fakat Nebi Şamaya, kendisine harpten vazgeçmesini öğütledi. Böylece, memleket iki kısma ayrılmış oldu: Güney ve Kuzey. Güney'deki memleketin ismi Yehuda, başşehri ise Yeruşalim; Kuzey'deki memleketin ismi İsrail, başşehri ise Şekem oldu.

Devletin ikiye ayrılmasından sonra putperestlik, tekrar İsrailoğullarının hayatına girmiştir. Kuzey'in kralı Yereboam, halkın Kudüs Mabedi'ne eğilim gösterebileceği endişesiyle iki altın buzağı yaptırarak onları Dan ve Bethel'deki eski putperest mabetlerine yerleştirdi. Halkı putlara tapmaya teşvik etti. Bunların İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkararak tanrılar olduğunu ilan etti. Hacı bu putlara yönlendirmeye çalıştı. Tevrat'ı yürürlükten kaldırdı. Monoteist Krallık putperestliğe dönüştü.²⁰⁰ Yahudi halkına kendilerini Mısır'dan çıkararak tanrılar olduğunu söyleyerek, onları bu putlara tapmaya mecbur etti.²⁰¹

Kuzey'de kurulan İsrail Devleti'nde durum böyle iken; Güney'de kurulan ve içinde kutsal şehir ile mabedi bulunduran Yahuda Devleti kralları da eski putperest inançlara dönüp Musa inancını kaldırmaya gayret etmişlerdir. Örneğin MÖ.841de tahta geçen Ahaziah²⁰² Tevrat'tan Allah'ın kutsal isimlerini çıkartmış ve yerlerine put

¹⁹⁸ I. Krallar, 12/4-7.

¹⁹⁹ I. Krallar, 12/8.

²⁰⁰ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 247; Güç, Çeşitli Dinlerde ve İslâm'da Kurban, s.190; Güç, **Dinlerde Mabed ve İbadet**, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, s. 95.

²⁰¹ Krallar, 12/28-29.

²⁰² **Ahaziah** (veya **Ahazya**, **Yehoahaz**, **Jehoahaz**; İbranice: יהואחז (Yehuda Kralıydı. Babası Jehoramnesi de Ahab'ın kızı (veya kızkardeşi) Athaliah idi. Tanah'ta adı Jehoahaz olarak da geçer. Ahab Hanedanlığı

isimlerini koydurmuştur. Kral Ahaz²⁰³ (MÖ 736-716) ve Kral Menasseh²⁰⁴ (MÖ 687-642) Tevrat okumayı yasaklamış, Tevrat nüshalarını tahrip ettirmiştir.

Bu krallardan biri de Kral Ahzaya (MÖ 736-716)'dır. Eski Ahit'te Baal'e kulluk ettiği ve halkını da bu yola sürüklediği için İsrail'in Tanrısı Rabb'i öfkelenirdiği anlatılır. Tevrat bunu şöyle anlatıyor:

“Yahuda kralı Yehoşafat'ın on yedinci yılında Ahab'ın oğlu Ahazya Samiriye'de İsrail üzerine kral oldu, ve iki yıl İsrail üzerinde krallık etti. Ve Rabbin gözünde kötü olanı yaptı, ve babasının yolunda, ve anasının yolunda, ve İsrail'e suç işlettirmiş olan Nebatın oğlu Yeroboam'n yolunda yürüdü. Ve Baal'a kulluk etti, ve ona tapındı, ve babasının yaptığı her şeye göre İsrail'in Allahı Rabbi öfkelenirdi.”²⁰⁵

c. Son Nebiler Döneminde Putperest Eğilimler

Son Nebiler, İsrail'de M.Ö. VIII. yüzyılın ortalarından V. yüzyılın ortalarına kadar olan dönemde yaşamışlardır. “Son nebiler”, “kanonik nebiler” olarak da isimlendirilmiştir. Onlara, Tanah'ta kitapları olduğu için “yazar nebiler” de denilmiştir. Nebiler, bu yazıların gerçek yazarlarının, kendilerinin değil öğrencilerinin olduğunu

yıllarına göre 42 yaşında tahta geçti fakat gerçek yaşı 22 idi. Çoğu dinbilimciler 2 Tarihler kitabında geçen 42 yaşın bir yazım hatası olduğu, doğrusunun 2 Krallarkitabında yazıldığı gibi 22 olduğunu savunur. Bazı Yunan ve Suriye metinlerinde 2 Tarihler'deki yaşın 22 olarak düzeltildiği gözükür. William F. Albright'a göre M.Ö. 842'de, E. R. Thiele'ye göre ise M.Ö. 841/840 yılında krallık yaptı. Annesi Athaliah'ın etkisiyle "Yahveh"çileri kızdıran ibadet şekillerini ülkeye soktu. Ahaziah sadece bir yıl krallık yapabildi. Bkz. [http://tr.wikipedia.org/wiki/Ahaziah_\(Yehuda\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Ahaziah_(Yehuda))

²⁰³ **Ahaz** (İbranice: ;"tuttu" ,תחז Yunanca: Ἀχαζ; Latince: *Achaz*; **Jehoahaz**'ın ("Tanrı tuttu") kısaltılmış şeklidir) Jotham'ın oğlu ve Yehuda'nın kralıydı. Matta İncilinde İsa'nın aile ağacında adı geçen krallardan biridir.

Yirmi yaşında tahta geçen Ahaz on altı yıl süreyle krallık yaptı. İsrail Kralı Pekah'ın on yedinci yılında başa geçti. E.R. Thiele'ye göre Jotham'la birlikte MÖ 736/735'te başa geçti ve MÖ 732/731'de tek başına kral oldu; saltanatı MÖ 716/715'e kadar sürdü. William F. Albright'a göre ise MÖ 735 - MÖ 715 arası krallık yaptı. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ahaz>

²⁰⁴ **Menase** (İbranice: מנשה; Yunanca: Μανασσης; Latince: *Manasses*) Yehuda Krallığı'nın kralıydı. Hezekiya'nın tek oğlu olup annesi Hefsvah'dı. 12 yaşında kral olan Menase 55 yıl boyunca hükümdarlık yaptı. Edwin Thiele, MÖ 697/696'dan MÖ 687/686'ya kadar babasıyla birlikte ve MÖ 643/642'ye kadar tek başına iktidarlık yaptığını belirtirken William F. Albright, Menase'nin iktidarlık döneminin MÖ 687 ile MÖ 642 yılları arası olduğunu belirtmektedir. Menase, İsrail Krallığıyla, Asurluların MÖ 720'de ülkeyi yıkıp halkı sürmesi nedeniyle, direkt deneyimi olmayan ilk kraldı. Pagan inancını geri getirip babası Hezekiya'nın dini reformlarını geri aldığından birçok dini metin onu kınamıştır. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Manasseh_of_Judah

²⁰⁵ I. Krallar 22/51-53.

söylemiştir. Yahudi geleneğinde bu yazıların, isimleri geçen nebilere ait olduğu kabul edilmiştir.²⁰⁶

Nebilerin muhtelif eserlerine de birçok yabancı unsurlar sirayet etmiş, muhtelif kişilere ait sözler birbirlerine karışmıştır. Bu grupta Yeremya ve Hezekiel başlıca nebilere olarak isimlendirilmiştir.²⁰⁷

Peygamber Yeremya MÖ. VII. yüzyılın sonuyla VI. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Yeremya, Bünyamin toprakları sınırlarında Anatot şehrinde yaşayan bir genç iken görevlendirilmiştir. Babası Hilkiyau, şehrin kohenlerindedir. Yeremya kitabının yazarı sayılır. Nebiliğe çağrı Kral Yoşiya'nın hükümdarlığının XIII. yılında, yani M.Ö. 627-626 da güney devlet Yahuda da başlamıştır. Yeremya, hiç evlenmemiştir.²⁰⁸

Yeremya'nın nebi oluşu kendisi tarafından şu şekilde anlatılmaktadır:

“Rabb bana şöyle seslendi: Ana rahminde sana biçim vermeden önce tanıdım seni. Doğmadan önce seni ayırdım, uluslara peygamber atadım. Bunun üzerine, “Ah, Egemen Rabb, konuşmayı bilmiyorum, çünkü gencim” diye karşı çıktım. Rabb, “Gencim deme” dedi, “Seni göndereceğim herkese gidecek, sana buyuracağım her şeyi söyleyeceksin. Onlardan korkma, çünkü seni kurtarmak için ben seninleyim.” Böyle diyor Rabb. Sonra Rabb elini uzatıp ağzıma dokundu, “İşte sözlerimi ağzına koydum” dedi, Bak, ulusların ve ülkelerin kökünden sökülmesi, yıkılıp yok olması, yerle bir edilmesi, kurulup dikilmesi için bugün sana yetki verdim.”²⁰⁹

Yeremya, Yahudiler'e putlara tapmamaları hususunda hararetli vaazlar vermiştir. Neredeyse putlara tapmamaları için halkına yalvarmıştır.²¹⁰ Putlara tapılmasını ve sosyal adaletsizliği sürekli tenkit etmiş, halkını tövbeye çağırmıştır. Günahların kaynağını, insanın kalbinde ve iradesinin zayıflığında aramıştır.

Halklarının yabancı ve mekruh tanrılara kurban sunmalarından iğrenmiş, bu davranıştan dolayı üzüntü duymuştur. Ancak İsrailoğulları bu dönemde de dinlerinden

²⁰⁶ Harman, “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, s. 159.

²⁰⁷ Taşdelen, a.g.e., s. 139.

²⁰⁸ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 249.

²⁰⁹ Yeremya, 1/4- 10.

²¹⁰ Necdet Çağıl, **Kur'an'ı Kerim ve Kitab'ı Mukaddes Mukayesesine Özgün Bir Yaklaşım**, Araştırma Yayınevi, Ankara, 2005, s. 159.

dönüp günaha saplanmışlardır. Dinlerinden ayrılmakla yetinmeyip, geride kalan eski dindaşlarına vefasızlıkları ve ihanetleri artarak devam etmiştir.²¹¹ Bu durumu, Eski Ahit'te kendi ismiyle yer alan kitabında, Yermaya peygamber şöyle anlatır:

“Bundan ötürü ormandan bir aslan çıkıp onları öldürecek, çölün kurdu onları telef edecek, şehirlerine karşı kaplan uyanık durup bekleyecek; oradan çıkan her adam parçalanacak; çünkü günahları çok, döneklileri de çoğaldı.”²¹²

Elinden hiçbir şey gelmeyen peygamber, Tanrı'nın yargısını önceden tahmin edip onları şu sözlerle uyarır: **“Seni kendi kötülüğün tedip edecek ve dökenlerin seni azarlayacak.”²¹³**

C. ALTIN BUZAĞI PUTU

1. Kur'an'a Göre Altın Buzağı Olayı

a. Hz. Musa'nın Tur Dağı'na Çıkışı

İsrailoğulları, garkolmaktan kurtarılarak denizi geçtikten sonra, esaret bağlarından kurtulmuş ve hür olmuştur.

Bu durumda Hz. Musa'nın, kavminin tabi olacağı şeriatın kendisine talim edilmek üzere ilahi bir emirle Tur-i Sina'ya çağrıldığı biliniyor. Hz. Musa'nın (a.s) bu konuda Mısır'da iken İsrailoğulları'na Allah'ın düşmanlarını helak ederek kendilerine bir kitap vereceğini söylediği nakledilmektedir. Hz. Musa'nın (a.s.) Rabbinden bu vaadi yerine getirmesini istediği anlaşılıyor. Hz. Musa (a.s) Nebiyullah'ın bu esnada kavmini, Nebi Salih ile Tur-i Sina arasında Vadi-i Şeyh denilen yere bıraktığı, bu gün İsrailoğullarının kamp kurduğu bu yere Meydan-ı Raha denildiği değerlendirilmesi yapılmaktadır.²¹⁴

Hz. Musa, Tur Dağı'na gittiğinde kavmini Hz. Harun yönetecekti. O da Allah'ın elçisiydi. Hz. Musa kavminden ayrılmadan önce Hz. Harun'a bazı tavsiyelerde bulundu:

²¹¹ Kurt, a.g.e., s. 89.

²¹² Kurt, a.g.e., 89; Yermaya 5/6.

²¹³ Yermaya 2/19.

²¹⁴ Ali Sayı, **Firavun, Haman, ve Karun Karşısında Hz. Musa**, 3.b, İz Yayınları, İstanbul, 2010, s. 23.

"Musa, kardeşi Harun'a "Kavmimde benim yerime geç, ıslah et ve bozguncuların yolunu tutma" dedi."²¹⁵

Bu tavsiyeler, tembih ve hatırlatmadır. Yoksa Hârûn (a.s) şerefli, Allah katında büyük değeri bulunan, gözde ve yüce bir Peygamberdir.²¹⁶

Bu sırada İsrailoğulları içindeki münafıklar, Hz. Musa'nın kavminden ayrılmasını bir fırsat bildiler. Hz. Harun'un emirlerini de dinlemeyen kavim, kendilerine Mısır dinindeki gibi bir put yaptılar; bu put bir buzağı heykeliydi:

(Tura gitmesinin) Ardından Musa'nın kavmi süs eşyalarından böğürmesi olan bir buzağı heykelini (tapılacak ilah) edindiler...²¹⁷

Allah, İsrailoğullarının, Kıptiler'den ödünç aldıkları zinet eşyalarından Sâmirî'nin bir buzağı yapması, sonra ona Cebrâil a.s.'ın atının bastığı yerlerden aldığı topraktan bir avuç alıp içine atması, böylece O, böğüren bir buzağı heykeline dönüşmüş ve İsrailoğullarından bazıları ona tapınmaya başlamışlardır. Bu buzağı böğürme sesi olan bir ete ve kana mı dönüştürülmüştü, yoksa altın olarak kalmıştı fakat içine hava girip buzağı gibi ses mi çıkarıyordu? Müfessirler bu konuda ikiye ayrılmışlardır. Söylediğine göre: buzağı o sesi çıkarınca etrafında dans yaptılar.²¹⁸

Bu sırada Allah, Hz. Musa'ya kavminin durumunu ve neden onlardan önce geldiğini sordu:

"Seni kavminden 'çarçabuk ayrılmaya iten nedir ey Musa?" Dedi ki: "Onlar arkamda izim üzerindedirler, hoşnut kalman için, Sana gelmekte acele ettim Rabbim."²¹⁹

Hz. Musa, kavminin içine düştüğü durumu bilmiyordu. Allah O'na, kavminin sapışını, kavmini saptıran Samirî isimli münafığın konumunu ve kendilerine buzağıdan bir put yaptığını söyledi:

Dedi ki: "Biz senden sonra kavmini deneme (fitne)den geçirdik, Samirî onları şaşırtıp-saptırdı."²²⁰

²¹⁵ A'râf, 7/142.

²¹⁶ İmam Hafız İbn Kesir, **Tefsir'ul Kur'an'il Azim**, çev. Savaş Kocabaş, c. IV, Karınca/Polen Yayınları, İstanbul, 2012, s. 481.

²¹⁷ el-A'râf, 7/148.

²¹⁸ İbn Kesir, a.g.e., s. 492.

²¹⁹ Tâ-hâ, 20/83-84.

Hız.Musa'dan kendileri için put yapmasını isteyen Yahudiler, bu defa onun gıyabında içlerinden Samirî adındaki bir sapığın yapmış olduğu altın buzağıyı tanrı edindiler. Bu buzağı heykelini Samirî ve adamları halka şöyle tanıtmıştı:

“Bu sizin de, Musa'nın da ilahıdır; ama O unuttu.”²²¹

Muhammed b. İshak, ***“Bu sizin de, Musa'nın da ilahıdır; ama o unuttu”***²²² buyruğu hakkında İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletmektedir: Ona ibadet ettiler ve onu, kimseye benzerini göstermedikleri bir şekilde sevdiler.

Yüce Allah da: “ O unuttu“ buyurmaktadır. Yani Sâmirî daha önce gittiği İslam yolunu terk etti.²²³ Samirî ve onunla fitneye düşen diğerleri işte sizin ilahınız, Musa'nın da ilahı budur. Hafi ona ibadet ediniz, fakat Musa bunun ilahınız olduğunu söylemeyi unuttu. Yüce Allah ise onları azarlayarak ve kıt akıllarını yüzlerine vurarak şöyle buyurdu:²²⁴

“Peki görmezler mi ki o, onlara cevap veremez, zarar da veremez, fayda da sağlayamaz”.²²⁵

Semmak'ın, İkrime'den onun da İbn Abbas'tan ettiği rivayete göre; *“fakat o unuttu”* kısmının anlamı şöyledir: Bunun sizin ilahınız olduğunu size hatırlatmayı unuttu.²²⁶

Hız. Musa, milletin bu sapıklığından kendi yerine vekil bıraktığı Hız. Harun'u sorumlu tuttu. Çünkü milletler yöneticilerinden soruluyor:

Lehvaları atıp kardeşinin saçından tuttu ve kendine doğru çekti; “Ey Harun! Onların sapıtığını görünce seni, benim yolumdan gitmekten alıkoyan nedir?”

Benim emrime karşı mı geldin? Dedi.”²²⁷

Hız. Musa bir zamanlar, kendisine yardımcı kılması için Allah'tan istediği kardeşi Harun'u şimdi tekdir ediyordu. Çünkü verilen mücadele tevhid, hakka davet

²²⁰ Tâ-hâ, 20/85.

²²¹ Tâ-hâ, 20/ 88.

²²² Tâ-hâ, 20/ 88.

²²³ İbn Kesir, a.g.e., s. 169.

²²⁴ Zuhayli, a.g.e., C.VIII, s.489.

²²⁵ Tâ-hâ, 20/89

²²⁶ Ebu'l-Fida İmaduddin İsmail İbn Kesir, **Hadislerle Kur'an'ı Kerim Tefsiri**, C. X, çev. Bekir Karlığa - Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1985, s.5262.

²²⁷ Tâ-hâ, 20/92-93.

mücadelesiydi. Kardeş hatırı sayılacak gün değildi. Milletin sapıklığı peygambere ağır geldi. Harun (a.s) ise kendisini şöyle savundu:

“Ey anamın oğlu! Saçımdan sakalımdan tutma. Doğrusu, İsrailoğulları arasına ayrılık soktun, sözümü tutmadın demenden korktum.”²²⁸

“Ey anamın oğlu! Bu millet beni küçümsedi; az kalsın öldürüyorlardı. Bana düşmanları sevindirecek şekilde davranma. Beni bu zalim milletten sayma”²²⁹

b. Hz. Harun’un Müdahalesi

Aslında Hz. Harun kavmini uyarmış, yanlış yola saptıklarını, fitneye düşürüldüklerini onlara anlatmıştı. Fakat buna rağmen onun sözlerine itaat etmediler. Kuran'da bu gerçek şöyle anlatılır:

“Andolsun, Harun bundan önce onlara: "Ey kavmim, gerçekten siz bununla fitneye düşürüldünüz (denendiniz). Sizin asıl Rabbiniz Rahman (olan Allah) dır; şu halde bana uyun ve emrime itaat edin" demişti.

Nitekim Hârûn Nebiyullah’ın, Sâmirî olayının önünün alınmasında güçsüz kaldığı anlaşılmaktadır, ve İsrailoğulları; fitneye düşürüldüklerini ve kendisine tâbi olarak itaat etmelerini söyleyen Hârûn’a karşı:

"Musa bize geri gelinceye kadar ona (buzağıya) karşı bel büküp önünde eğilmekten kesinlikle ayrılmayacağız."²³⁰ diyerek onu reddetmişlerdir. Durumun bu noktada da kalmadığı, Hârûn’a saldırarak onu öldürmeye teşebbüs ettikleri anlaşılıyor.²³¹

Hz. Hârûn’un bu durumda sapan İsrailoğulları’na karşı uygulanabilecek üç seçeneğe sahip olduğunu söyleyebiliriz:

- a. Sapanları, kendisine bağlı kalanlarla terketmek;
- b. Sapanlara karşı silahlı müdahalede bulunmak;
- c. Bunların her ikisini de yapmayarak; onların içlerinde kalıp, şartlara göre gerekeni yapmaya devam ederek Hz. Musa’nın (a.s) dönüşünü beklemek.²³²

²²⁸ Tâ-hâ, 20/ 94.

²²⁹ A’râf, 7/151.

²³⁰ A’râf, 7/151.

²³¹ İbn Kesir, a.g.e., c. IV, s. 170; Ali Sayı, a.g.e., s. 227.

²³² Ali Sayı, a.g.e., s. 227.

c. Hz. Musa'nın Tur'dan Dönüşü

Hz. Musa, kırk günlük Allah ile görüşmesini tamamladıktan sonra geri dönecekti. Allah, bu süre zarfında Tevrat'ı ihtiva eden levhaları yazmıştı. Nitekim şöyle buyurmaktadır:

“Ve Biz, O'na (Hz. Musa'ya) levhalarda her şeyden vaaz ederek (öğüt vererek) ve her şeyi tafsil ederek (kesin hükümle ayrı ayrı açıklayarak) yazdık. Artık onu kuvvetlice tut ve kavmine emret. Onu, en güzel şekilde alsınlar (uygulasınlar). Yakında size fasıklar yurdunu göstereceğim”²³³

Ancak Allah, Hz. Mûsaya kavminin buzağı konusunu daha önce haber vermişti ve bunun üzerine Mûsa milletine karşı oldukça öfkeli ve kızgın bir şekilde döndü. Bu durumu Kur'an şöyle anlatıyor:

“Bunun üzerine Mûsa, öfke dolu ve üzgün bir hâlde halkına döndü. “Ey kavmim! Rabbiniz, size güzel bir vaadde bulunmadı mı? (Ayrılışından sonra) çok zaman mı geçti, yoksa üzerinize Rabbinizden bir gazap inmesini mi istediniz de bana verdiğiniz söze uymadınız (ve buzağıya taptınız)?”²³⁴ dedi.

Yani Hz. Musa, kavmine dedi ki; ey kavmim! Rabbiniz, içinde nur ve hidayet bulunan Tevrât'ı size vermeyi vaat etmiş miydi? Yoksa Rabbiniz size bunu vaat etti de, fakat vaadin gerçekleşmesi, uzun sürdü de, bu yüzden hataya düştünüz, yoksa üzerinize Rabbinizden pek büyük bir gazâbın inmesini mi istediniz de, bana olan sözünüzden caydınız ve ben sizin yanıtınıza dönünceye kadar, size emrettiğime sebat etmediniz?

Bu ayetteki “*esef*” kelimesi aşırı kızgınlık anlamına gelmektedir. Mücahide göre “kızgın ve kederli” yani bu işe tahammül edemeyen bir halde demektir. Katade ve Süddi “kederli” kendisinden sonra kavminin yaptıklarına üzülmüş demektir.²³⁵

“Rabbiniz, size güzel bir vaadde bulunmadı mı?” yani, Allah nimetlerini size göstermek üzere verdiği sözü tutmadı mı? Mesela sizi sağ salim Mısır'dan çıkardı ve sadece sizi esaretten kurtarmakla kalmadı, aynı zamanda düşmanlarınızı tamamen yok etti.

²³³ A'râf, 7/145.

²³⁴ Tâ-hâ, 20/86.

²³⁵ İbn Kesir, a.g.e., c.VII, s.168.

Size çölde ve dağlık bölgelerde rızık verdi. Bu şöyle de tercüme edilebilir; “Allah sizinle iyi bir sözleşme yapmadı mı?” Bu, şu anlama gelmektedir.” Size Hidayet ve Şeriat vermeyi vaadetti: Bu sizin iyiliğiniz ve hayrınız için güzel bir ahit değil miydi?”²³⁶

İsrailoğulları, Musa'nın kendilerini azarlayarak, takdir ettiği ifadelerine cevap vermek üzere şöyle dediler:

” Sana verdiğimiz sözden kendi isteğimizle caymış değiliz” ²³⁷kendi kudretimiz ve tercihimizle bunu yapmadık. Sonra anlamsız mazaretler ileri sürmeye başladılar ve Mısır'dan çıktıkları vakit; Kıptilerden ariyet olarak almış oldukları, ellerinde bulunan zinet eşyalarına el sürmekten çekindiklerini haber vermeye koyuldular. ²³⁸

Hız. Musa, milletin'nin bu sapıklığından kendi yerine vekil bıraktığı Hız. Harun'u sorumlu tuttu. Çünkü milletler yöneticilerinden soruluyor:

“Lehvaları atıp kardeşinin saçından tuttu ve kendine doğru çekti; “Ey Harun! Onların sapıtığını görünce seni, benim yolundan gitmekten alıkoyan nedir? Benim emrine karşı mı geldin? dedi.”²³⁹

Hız. Musa, bir zamanlar kendisine yardımcı olması için Allah'tan istediği kardeşi Harun'u şimdi takdir ediyordu. Çünkü verilen mücadele tevhid, hakka davet mücadelesiydi. Kardeş hatrı sayılacak gün değildi. Milletin sapıklığı peygambere ağır geldi. Harun (a.s) ise kendini şöyle savundu:

“Ey anamın oğlu! Saçımdan sakalımdan tutma. Doğrusu, İsrailoğulları arasına ayrılık soktun, sözümü tutmadın demenden korktum.”²⁴⁰

“Ey anamın oğlu! Bu millet beni küçümsedi; az kalsın öldürüyorlardı. Bana düşmanları sevindirecek şekilde davranma. Beni bu zalim milletle sayma”²⁴¹

Olay sonrasında Hız. Mûsa Sâmirî'ye:

“Ya senin derdin neydi ey Sâmirî?” dedi. Sâmirî şöyle dedi: “Ben onların görmediği şeyi gördüm. Elçinin izinden bir avuç avuçladım da onu attım. Böyle yapmayı bana nefsim güzel gösterdi”. Mûsa, “Çekil git! Artık sen hayatın boyunca

²³⁶ Mevdüdi, a.g.e., s.266.

²³⁷ Tâ-hâ, 20/87.

²³⁸ İbn Kesir, c. VII, s. 168.

²³⁹ Tâ-hâ, 20/92-93.

²⁴⁰ Tâ-hâ, 20/ 94.

²⁴¹ A'râf, 7/151.

(hastalanıp) “Bana dokunmak yok” diyeceksin. Senin için, asla kaçamayacağın bir ceza daha var. Hele şu ibadet edip durduğun ilâhına bak! Biz onu elbette yakacağız ve onu muhakkak denize savuracağız. Sizin ilâhınız ancak kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah’tır. O, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır.²⁴²

Hız. Musa dediğini yaptı, altın buzağıyı ateşte eritip denize attı. Daha sonra levhaları bıraktığı yerden aldı ve fitne sebeplerini yok ettikten sonra da tüm kavmine ders vererek onları tövbeye ve Allah'a itaate davet etti.

Hani Musa, kavmine:

"Ey kavmim, gerçekten siz, buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize zulmettiniz. Hemen, kusursuzca yaratan gerçek ilahınıza tövbe edip nefislerinizi öldürün: bu, yaratıcınız katında sizin için daha hayırlıdır." demişti. Bunun üzerine (Allah) tövbelerinizi kabul etti. Şüphesiz O, tövbeleri kabul edendir, esirgeyendir.²⁴³

Yahudiler, kendilerini şirke düşüren bu büyük günahattan tövbe etmeye karar vermişlerdi. Hız. Musa, bu tövbe için içlerinden yetmiş kişi ile birlikte, Sina Dağı'na gitti.

(1) Sâmirî'nin bu fitneyi çıkarma sebebi

Dedi ki: "Ben onların görmediklerini gördüm, böylece elçinin izinden bir avuç alıp atıverdim; böylelikle nefsim bana hoş giden (bir şey) gösterdi."²⁴⁴

Dikkat edilirse Samirî'nin fitne çıkarmasının ardındaki en büyük sebep, kendisinin herkesten çok daha akıllı ve ileri görüşlü olduğuna inanmasıdır. Bu kibir, "ben onların görmediklerini gördüm" şeklindeki cümlesinden açıkça anlaşılmaktadır. Bu büyüklük ve gurur hissi, Samirî'nin kolayca nefsinin ve şeytanın emrine girmesine ve 'farklı bir şeyler yaparak lider olma' psikolojisi içinde inkara sapıp fitne çıkarmasına neden olmuştur.

“Onların görmediklerini gördüm” yani Firavun helak etmek üzere geldiğinde Cibril'i gördüm. Ve o elçinin bastığı yerden bir avuç avuçladım. Birçok müfessirin veya müfessirlerin ekserisinin yanında meşhur olan açıklama budur. İbn ebu Hatim'in Muhammed İbn Ammar İbn Haris kanalıyla, Hız.Ali'den rivayetine göre, O şöyle

²⁴² Tâ-hâ, 20/95-99.

²⁴³ Bakara, 2/54.

²⁴⁴ Tâ-hâ, 20/96.

demiştir: Cibril inip de Hz.Musa'yı göğe yükselttiğinde insanların arasından Samirî, onu Cibril görmüş ve kırsağının bastığı yerden bir avuç toprak avuçlamış.²⁴⁵

Sâmîrî'nin sözlerini şu şekilde tefsir edenler de vardır: “ Ben elçide (Musa Peygamber) veya onun imanında, başkalarının görmedikleri bir zayıflık gördüm. Bu nedenle belli bir yere kadar onun ayak izlerini takip ettim.

Fakat daha sonra onun yolunu terk ettim. “ bu yorum büyük bir ihtimalle ilk olarak Ebu Müslim İsfehani tarafından öne sürülmüştür.²⁴⁶ Daha sonra İmam Razi tefsirinde buna sadece değinmekle kalmamış, aynı zamanda bu görüşü kabul etmiştir.²⁴⁷

Eğer bu ayeti yer aldığı geniş çerçeve içinde inceleyecek olursak, Sâmîrî'nin bu sapırtıcı planı uzun uzun düşündükten sonra uygulamaya koyan bir hilekâr olduğunu kolayca anlayabiliriz. O iyi bir sanatkar olduğu için yaptığı altın buzağının inek gibi böğürmesini sağlamış ve cahil , basit insanları kandırmayı başarmıştır. Sâmîrî sadece bununla kalmamış, diğer insanların görmediklerini gördüğünü söylemiş ve Elçi'nin ayak izlerinden bir avuç toprak alıp buzağının üzerine atarak onun canlı bir buzağı gibi ses çıkardığı masalını uydurmuştur.²⁴⁸

Bazı müfessirlere göre de bu ayetteki “Elçi” kelimesiyle Musa'yı kastetmiş ve ayak izlerinin mucizevi olduğunu söyleyerek ona tabasbus etmeyi istemiş olması mümkündür. Sâmîrî böyle diyerek çok gizli bir hileye başvuruyordu. O, Hz. Musa'ya böyle bir yem sunarak, Hz. Musa'nın ayak izinin mucizevi oluşundan gurur duymasını ve bunları kendi mucizesinin propagandası için kullanılmasını istiyordu. Fakat gerçek şu ki, Kur'an tüm bunları Sâmîrî'nin bir tuzağı olarak sunmuştur ve bunun gerçekten meydana geldiğine dair hiçbir işarete yer vermemiştir. Sâmîrî'nin bu sözüne karşı Hz. Musa'nın tepkisi, Hz. Musa'nın bunu hile için uydurulmuş bir hikaye olarak kabul ettiğini göstermektedir. Bu nedenle de Hz. Musa Sâmîrî'yi lanetlemiştir.²⁴⁹

Ragib el-İsfahani'nin açıklamalarına göre ise, basura fiilinin Arap dilinde kalbi (zihni) bir idrak anlamıyla birlikte olmaksızın sırf görme organının algılamasını belirtmek

²⁴⁵ İbn Kesir, a.g.e., C. X, s.5266; Fahrüddin Er-Razi, **Tefsîr-i Kebîr: Mefâtihu'l Gayb**, C.XVI, çev. Suat Yıldırım v. dğr., Huzur Yayınevi, Ankara, 1993, s. 37; Mevdûdi, a.g.e., c. III, s.271.

²⁴⁶ Mevdûdi, a.g.e., c. III, s.271.

²⁴⁷ Er-Razî, a.g.e, C. XVI, s. 37.

²⁴⁸ Mevdûdi, a.g.e., c. III, s.271.

²⁴⁹ Mevdûdi, a.g.e., c. III, s.271.

için kullanımı nadirdir. Bu fiil daha çok “bir şeyin künhüne vakıf olmayı, bilinçli bilgiyi” ifade eder. Razinin yorumuna göre, Samirî'nin ayette aktarılan sözünün anlamı şudur:

“Ben onların görmediklerini gördüm yani sizin izlediğiniz yolun doğru olmadığını anladım ve ey elçi ! Senin dininden ve sünnetinden bir kısmını çıkarıp attım.”²⁵⁰

(2) Sâmirî'nin cezalandırılması

Mûsa, “Çekil git! Artık sen hayatın boyunca (hastalanıp) “Bana dokunmak yok” diyeceksin. Senin için, asla kaçamayacağın bir ceza daha var.”²⁵¹

Yani sen, Resul'ün atının izinden almak ve dokunmak hakkına sahip olmadığı bir şeye el sürdüğün için dünyada senin cezan, dokunmak yok demen olacaktır. Yani ne sen insanlara dokunacaksın ne de onlar sana. ²⁵²

Buradan, onun gerek Allah'tan bir aza olarak cüzzam hastalığına uğratılmış olması olsun, gerekse ona verilen ceza ahlâkî bakımdan onun bir “yara” bir “miskin” olarak görülmesi olsun, her iki durumda da kendisinin pis ve murdar olduğunu “ bana dokunmayın” diye insanlara bildireceği anlaşılmaktadır. ²⁵³

Bazı müfessirlere göre ise “ben dokunmam ve dokunulmam” manası kastedilmiştir. Müfessirler demişlerdir ki: Birisi ona dokunduğunda, hem dokunan hem de dokunulan ateşleniyordu. Bundan dolayı birisi ona dokunmak istediğinde o, kendisinin ateşleneceğinden korkarak, “ dokunma” diye bağıyordu. ²⁵⁴

(3) Sâmirî'nin kimliği

Samirî adı, Kur'an-ı Kerim'de Hz.Musa'nın önderliğinde İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışından sonra yaşanan olaylar anlatılırken Taha Suresi'nin birkaç yerinde geçmektedir.

Muhammed b. İshak, Hakim b. Cübeyr'den, o Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Sâmirî, Bâcerma ahalisinden bir adam idi. O

²⁵⁰ Hayreddin Karaman-Mustafa Çağrı-İbrahim Kafi Dönmez-Sadrettin Gümüş, **Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir**, C.III, DİB Yayınları, Ankara, 2006, s.649.

²⁵¹ Tâ-hâ, 20/97.

²⁵² İbn Kesir, a.g.e., c. VII, s.173.

²⁵³ Mevdûdi, a.g.e., c.II, s. 273.

²⁵⁴ Er-Razî, a.g.e., c.XVI, s.39.

ineğe tapan bir kavimlendi. İneğe tapma sevgisi ruhunda yer etmişti. İsrailoğullarıyla birlikte müslüman olduğunu gösteriyordu. Sâmirî'nin adı ise Musa b. Zafer idi.²⁵⁵

İbn Abbas'tan gelen bir başka rivayette adının Kirman²⁵⁶ olduğu belirtilmektedir.²⁵⁷ Katade ise o Samerra adındaki bir şehirdendi, demiştir.²⁵⁸

İbn Abbas'tan Zeccac ve Ata'nın rivayet ettiği diğer bir anlayışa göre Samirî, Hz.Musa'nın komşusu bir Kıpti olup ona iman etmiş ve kendisiyle birlikte Mısır'dan çıkmıştı.²⁵⁹

Alimlerin çoğu, onun Samira kabilesinden ve İsrailoğullarının ileri gelenlerinden olduğu görüşündedir. Şeceri hakkında aynı bilgi veren Taberi'ye göre Samirî, İsrailoğulları ile denizi geçtikten sonra münafık olan bir Allah düşmanıdır. Zemahşeri ayrıca Samirî'nin aslen ineğe tapan bir topluluktan geldiğini ve bir münafık olduğunu söylemektedir. Bu bilgiler ışığında Rippi'nin "Samirî'nin Yahudi ve Hıristiyan gelenekleri tarafından bilindiği şekliyle Samirîler'den olduğu konusunda İslam geleneğinin hiçbir şüphesi yoktur" şeklindeki yargısında onun mensubiyeti hakkında gerçeği tam yansıtmadığı görülmektedir.²⁶⁰

Bazı rivayetlere göre Sâmirî, Hz. Mûsa ile aynı yıl doğar. Sâmirî'nin annesi, çocuğunu Firâvun'un katliamından korumak için bir mağaraya ya da çöle bırakarak O'nu Allah'a emanet eder. Bazı müfessirler ise, Sâmirî'nin gerçek adının Mûsa b. Züfer olduğunu nakletmekle birlikte; onun münafık bir büyücü olduğunu zikreder.²⁶¹

Sâmirî'nin milliyeti hakkında ise birkaç iddia vardır. İbn Abbas ve Zeccâc kanalıyla gelen rivayetlere bakılarak Sâmirî'nin Mısırlı olabileceğini iddia edenler var olmakla birlikte, Sâid Havva gibi Hindistan bölgesi ile Sâmirî arasında bir ilişkinin

²⁵⁵ İbn Kesîr, a.g.e., c.VII, s.173; Ebu Abbas Ahmed b. Muhammed b. Mehdi Şazeli İbn Acibe, el- **Bahru'l-Medid fi Tefsiri'l Kur'ani'l-Mecid**, C. IV, Dâru'l-Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, 2002, s. 298.

²⁵⁶ Kirman , İran'ın Güneydoğu kesiminde bulunan bir kenttir. Daha önce Berdeşir adıyla anılan bu şehir Safavîler döneminde Kirman adını almıştır. (AnaBritanica, **Kirman**, Ana yayımları, İstanbul, 1989, XIII, 66-67).

²⁵⁷ İbn Kesir, a.g.e., c.VII, s.173; Cemâleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el- Bağdadi el Cevzi, **Zâdu'l Mesîr fi İlmi't Tefsir**, el-Mektubetu İslamiyye, Beyrut, 1987, c.V, s.317

²⁵⁸ İbn Kesir, a.g.e., c.VII, s.173.

²⁵⁹ Mahmut Salihoğlu, "Sâmirî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XXXVI, İstanbul, 2000 s.78-79.

²⁶⁰ Salihoğlu, a.g.md., s.79

²⁶¹ Muhamed Ali Sabuni, **Safvetu't-Tefasir**, C.II, Beyrut, 1981, s. 243.

olabileceğinden söz edenler ve Katade ve Seyyid Kutub gibi Sâmirî- Samerra ilişkisine değinenler vardır.

Sâmirî'nin milliyeti hakkında ileri sürülen bu rivayetleri bir araya getirecek olursak,; Sâmirî, İsrailoğullarındandır, Kirman ehliendir, bir Kıptî'dir, Hindistan ile ilişiği muhtemeldir, Sümer toplumundan olabilir, Samerra Bölgesi ile ilişkisi olabilir ve Bacerma ehlienden olma olasılığı yüksektir.

d. Buzağı Olayından Sonra Yahudilerin Tövbesi

Yahudilerin tövbesi ile ilgili Allah c.c. şöyle buyurmaktadır:

Mûsâ, kavmine dedi ki: “Ey kavmim! Sizler, buzağıyı ilâh edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin). Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah da onların tövbesini kabul etti. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir.”²⁶²

Bu ayet, Allah'ın Yahudilerin buzağıya tapınmalarından sonra tövbelerini Kabul ediliş şeklini anlatmaktadır. Yahudilerin şeriatlerine göre tövbe, suçsuzun suçluyla öldürmesi şeklinde yapılırdı. Taberî ile İbn Ebî Hâtim, İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmişlerdir: İsrailoğullarının tövbeleri; çocuk olsun, baba olsun, herbirinin karşılaştığı her bir kimseyi kim olduğuna aldırış etmeksizin öldürmesi idi.²⁶³

“*Mûsâ, kavmine dedi ki: ...Gelin yaratıcınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün...*” ayeti hakkında İbn Abbas şöyle dediğini rivayet edilmiştir: Mûsa a.s Allah'ın c.c. emrine üzerine kavmine kendilerini öldürmelerini emretti. Buzağıya tapınanlar elbiselerine sarılıp oturdular. Tapınmayanlar ise kalkıp ellerine hançerleri aldılar. Birden hepsinin üzerine zifiri karanlık çöktü ve birbirlerini öldürmeye başladılar. Karanlık dağıldığında ölümlerin sayısı yetmiş bini bulmuştu. Bunun üzerine Allah c.c. onlardan öldürenleri de öldürülenleri de affetti. İbn Cüreyc, Said b. Cübeyr ile Mücahid'den şöyle rivayet etmiştir: Her biri eline hançerleri alarak yakın veya uzak demeden birbirlerini

²⁶² Bakara, 2/54.

²⁶³ İbn Kesir, a.g.e., C. I, s. 340.

öldürmeye ve boğazlamaya başladılar. Nihayet Musa'nın elbisesiyle işaret etmesi üzerine ellerindeki silahları bıraktılar. ²⁶⁴

Elmalılı M. Hamdi Yazır'a göre “...nefislerinizi öldürün...” ifadesi üç manaya gelebilir:

Birincisi hakikat anlamı ki, herkes kendi kendini öldürmesidir, yani intihar etmesidir. Fakat böyle olsaydı muhatap olarak kavim kalmaz veya ancak asîler kalırdı. Şu halde kastedilen anlam bu değildir. ²⁶⁵

İkinci, işin geleneksel gerçeğidir ki, esasen kardeş olan bir kavmin fertleri, haydi bakalım şimdi birbirinizi öldürünüz, demektir. Çoğunlukla tefsirciler bu anlamı gözetmişlerdi. ²⁶⁶

Üçüncü ise sırf mecazî olmasıdır ki, nefsinizi öldürünüz, yani günahınıza nedametle gam ve kederden canınızı çıkarın yahut şehvetlerden nefsinizi men etmekle riyazet ediniz. Size bu kötülükleri yaptıran, size şirke saptıran hep nefsanî istekleridir. Tövbe de bunların kırılması ile faydalı olur ve ancak o zaman kabul edilir demektir. ²⁶⁷

Sonunda, Mûsa ve Harun: “İsrailoğullarını helâk ettin. Rabbimiz! Kalanı bahşet, kalanı bahşet!” diye dua ettiler. Bunun üzerine Allah c.c. İsrailoğullarına silahlarını atmalarını ve öldürmeyi bırakmalarını emretti. Her iki taraftan öldürülen şehit, hayatta kalansa tövbesi kabul olunmuş sayıldı. “ Böylece Allah tövbenizi kabul etmiş olur. Şüphesiz tövbeleri çok kabul eden ve çok merhametli ancak O'dur“ buyruğunun anlamı budur. ²⁶⁸

Taberî ve Zühri derler ki: İsrailoğulları birbirlerini öldürmekle emrolunca, beraberlerinde Mûsa bulunduğu halde karşı karşıya gelerek hançerlerle birbirlerini boğazladılar. Musa da onlar için dua ediyordu. Tamamen yok olma noktasına geldiklerinde “ Ey Allah'ın peygamberi! Bizim için Allah'a dua et” dediler. Hz. Mûsa'nın

²⁶⁴ İbn Kesir, a.g.e., C.I, s.340-341; M. Mahmut Hicâî, **Furkan Tefsiri**, çev. Mehmet Keskin, C. I, İlim Yayınları, İstanbul, ty., s.51.

²⁶⁵ Elmalılı M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, C. I, İstanbul, ty., s. 299.

²⁶⁶ Elmalılı, a.g.e., C.I, s. 299-300.

²⁶⁷ Elmalılı, a.g.e., C.I, s. 300.

²⁶⁸ İbn Kesir, a.g.e., C. I, s. 340.

pazularını tutuyor ve kollarına destek veriyorlardı. Bir süre sonra Allah c.c. tövbelerini Kabul etti ve silahları birbirlerinin üzerinden çekmelerini emretti. Bunun üzerine onlar silahlarını çektiler. Hz. Mûsa ile İsrailoğulları çok üzdüler. Allah c.c. Hz. Musa'ya "Seni üzen nedir?" Onlar benim katımda olup nimetlerle rızıklandırılmaktadırlar. Kalanların da tövbelerini kabul ettim" buyurdu. ²⁶⁹

2. Yahudilikte Altın Buzağı Olayı

a. Tevrat'ta Geçen Şekliyle Altın Buzağı Olayı

Eski Ahit'in Çıkış bölümünde Altın Buzağı Olayı şöyle anlatılmaktadır:

"Ve dağdan inmek için Musa'nın geciktiğini kavim görünce, kavim Harun'un yanına toplandı ve ona dediler: Kalk bizim için ilah yap, önümüzden gitsinler, çünkü Musa'ya, bizi Mısır'dan çıkaran bu adama ne oldu bilmiyoruz. Ve Harun onlara dedi:

Karılarınızın, oğullarınızın ve kızlarınızın kulaklarındaki altın küpeleri kırıp çıkarın ve onları bana getirin. Ve bütün kavim kendi kulaklarındaki altın küpeleri kırıp çıkardılar ve onları Harun'a getirdiler. Ve onu ellerinden aldı ve oymacı aletiyle ona biçim verdi ve onu dökme bir buzağı yaptı; ve dediler:

"Ey İsrail! Seni Mısır diyarından çıkaran ilahların bunlardır. Ve Harun onu gördü ve onun önüne bir mezbah yaptı ve Harun ilan edip dedi: yarın Rabbe bayramdır. Ve ertesi gün erken kalktılar ve yakılan takdimeleri arz ettiler ve selamet takdimelerini getirdiler ve kavim yemek ve içmek için oturdular ve oynamak için kalktılar."

Ve Rab Musa'ya dedi: Git, aşağı in; çünkü Mısır diyarından çıkardığın kavmin bozuldu; onlara emrettiğim yoldan çabuk saptılar; kendileri için dökme bir buzağı yaptılar ve ona secde kıldılar ve ona kurban kestiler ve dediler: Ey İsrail! Seni Mısır diyarından çıkaran ilahların bunlardır.

Ve Rab Musa'ya dedi: Bu kavmi gördüm ve işte sert enseli bir kavimdir; ve şimdi beni bırak, onlara karşı öfkem alevlensin ve onları telef edeyim ve seni büyük millet edeceğim.

²⁶⁹ İbn Kesir, a.g.e., C. I, s. 340.

Ve Musa Allah'ı Rabbe yalvarıp dedi: Ya Rab! Mısır diyarından büyük kuvvetle ve kudretli elle çıkardığın kavmine karşı niçin öfken alevleniyor? Mısırlılar: Onları kötülük için, dağlarda öldürmek için ve onları yeryüzünden yok etmek için çıkardı, diye niçin söylensinler? Kızgın öfkenden dön ve kavmine karşı bu kötülüğe nadim ol. Kulların İbrahim'i, İshak'ı ve İsmail'i hatırla, onlara kendin üzerine and ettin ve onlara dedin:

Zürriyetinizi göklerin yıldızları gibi çoğaltacağım ve hakkında söylediğim bütün bu diyarı sizin zürriyetinize vereceğim ve onu ebediyen miras alacaklar. Ve Rab kavmine edeceğini söylediği kötülüğe nadim oldu. Ve Musa döndü ve şehadetin iki levhası elinde olarak dağdan indi; levhaların iki tarafı yazılı idi; bir yüzü ve öbür yüzü yazılı idi. Ve levhalar Allah'ın işi idiler ve levhalar üzerine oyulmuş yazı, Allah'ın yazısı idi. Ve bağıştıkları zaman kavmin sesini Yeşu işitti ve Musa'ya dedi: Ordugâhta cenk sesi var.

Ve O dedi: Yenenlerin bağış sesi değil, yenilenlerin de bağış sesi değil; ancak terennüm edenlerin sesini işitiyorum. Ve vaki oldu ki, ordugâha yaklaşınca buzağıyı ve oyunlarını gördü; Musa'nın ökesi alevlendi , elinden levhaları attı ve dağın eteğinde onları kırdı. Yaptıkları buzağıyı aldı, ateşte yaktı ve toz oluncaya kadar ezerek suyun yüzüne saçıp İsrailoğulları'na içirdi.

Ve Musa Harun'a dedi: Bu kavim sana ne yaptı ki, onun üzerine büyük suç getirdin? Ve Harun dedi: Efendimizin ökesi alevlenmesin; kavmi sen bilirsin, o kötülüğe âmadedir. Çünkü bana dediler: Bizim için önümüzden gidecek ilah yap; çünkü Musa'ya, Mısır diyarından bizi çıkarana bu adama ne oldu bilmiyoruz. Ve onlara dedim: Kimlerde altın varsa kırıp çıkarınsınlar; ve bana verdiler, onu ateşe attım ve sonra şu buzağı çıktı.

Ve Musa kavmin dizginsiz olduğunu gördü. (Çünkü Harun onu düşmanlarına eğlence olmak üzere, dizginsiz bırakmıştı). Ve Musa ordugâhın kapısında durup dedi: Rab tarafında olan bana gelsin: Ve bütün Levi oğulları onun yanına toplandılar. Ve onlara dedi:

“İsrail'in Allah'ı Rab şöyle diyor: Herkes kılıcını beline kuşansın ve ordugâhta kapıdan kapıya dolaşsın ve herkes kendi kardeşini ve herkes kendi arkadaşını ve herkes kendi komşusunu öldürsün.”

Ve Levi oğulları Musa'nın söylediği gibi yaptılar ve o gün kavimden üç bin kadar adam düştü.

Ve Musa dedi: Bugün size bereket versin diye kendinizi Rabbe tahsis edin, çünkü herkes oğluna karşı ve kardeşine karşı kalktı. Ve ertesi gün vaki oldu ki, Musa kavme dedi: Siz büyük suç işlediniz; şimdi ben Rabbin önüne çıkacağım; belki suçunuz için kefarete ederim.

Ve Musa Rabbe döndü ve dedi: Ah, bu kavim büyük suç işledi ve kendilerine altın ilahlar yaptı. Ve şimdi eğer suçlarını bağışlarsan- yoksa niyaz ederim, yazdığın kitabından beni sil. Ve Rab Musa'ya dedi: Bana karşı kim suç işledi ise kitabımdan onu sileceğim. Ve şimdi git, kavmi sana söylediğim yere götür; işte, meleğim senin önünde yürüyecek; fakat onları aradığım günde suçlarını üzerinden arayacağım. Ve Rab kavmi vurdu, çünkü Harun'un yaptığı buzağıya taptılar”²⁷⁰

(1) Musa'nın Sina Dağı'na çıkışı ve Harun'un put yapması

Musa, Sina Dağı'na On Emir'i almaya gittiğinde, İsrailoğullarını kırk gün kırk gece yalnız başlarına bıraktı. Mûsa, kırk “tam” günden bahsetmiş ve kırk günden sonra sabah saatlerinde geri döneceğini söylemiştir. İsrailoğulları Musa'nın geri dönmeyeceği endişesiyle Harun'dan İsrail'in tanrısını resmeden bir put yapmasını istedi. Başta karşı çıkmasına rağmen halkın artan baskın şikayetleri ve ölüm tehditleri üzerine Harun onların altınlarını toplattı. Topladığı altınları eritip bir buzağı heykeli yaptı.

Tevrat bu olayı şöyle anlamaktadır:

“Ve dağdan inmek için Musa'nın geciktiğini kavim görünce, kavim Harun'un yanına toplandı ve ona dediler: Kalk bizim için ilah yap, önümüzden gitsinler, çünkü Musa'ya, bizi Mısır'dan çıkaran bu adama ne oldu bilmiyoruz. Ve Harun onlara dedi: Karılarınızın, oğullarınızın ve kızlarınızın kulaklarındaki altın küpeleri kırıp çıkarın ve onları bana getirin. Ve bütün kavim kendi kulaklarındaki

²⁷⁰ Çıkış: 32/1-35.

altın küpeleri kırıp çıkardılar ve onları Harun’a getirdiler. Ve onu ellerinden aldı ve oymacı aletiyle ona biçim verdi ve onu dökme bir buzağı yaptı.²⁷¹

Yahudilere göre Harun’un bu putu yapması için bazı nedenler vardı. En basitinden, Harun, “Beni öldürürlerse yine istediklerini yerine getirecekler, günahlarına günah eklemiş olacaklar. En iyisi onların isteğini yapar gibi davranayım; en azından kontrol mümkün olduğu kadar benim elimde olur” diye düşünmüştür. Ne de olsa Harun Mûsa’nın dönüşünün çok yakın olduğunu bilmektedir. Bu nedenle tüm sorumluluğu üzerine almakla, onun gelişine kadar halkı oyalabileceğini planlamaktadır.²⁷²

Ve bütün kavim kendi kulaklarındaki altın küpeleri kırıp çıkardılar ve onları Harun’a getirdiler.²⁷³

Kadınlar ilk önce altınlarını Harun’a vermemişler. “Putperestliğin kıyısından geçen bir şey için hiçbir malımızı vermeyeceğiz. Tanrı’nın bizler için Mısır’da yaptığı tüm mucizeleri gördükten sonra, Sinay’da O’nun Sesi’ni bizat duyduktan sonra böyle bir şey yapmamız söz konusu değildir” demişlerdir. Kadınlardan yüz bulmayan erkekler, kendi kulaklarındaki küpeleri çıkarıp bağışlamak zorunda kalmışlardır.²⁷⁴

Böylece Harun altını alıp ateşin içine atar. Şekilsiz bir kütle oluşmasını, böylece Mûsa geri dönen kadar biraz daha vakit kazanmayı ummaktadır. Fakat Erev Rav gizli sanatlarını kullanarak bir buzağı şeklinin oluşmasına neden olurlar. Büyü o denli kuvvetlidir ki, buzağı konuşma kabiliyetine sahip bir halde ortaya çıkmıştır. Bundan anlaşılıyor ki Harun putu buzağı şeklinde yapmamıştır, fakat Tora’da **“buzağı haline getirdi”**²⁷⁵ diye geçmektedir. Çünkü Harun bir buzağı şekillendirmiş olmasa da, altını ateşe atan kişi olduğu için, Tora buzağıyı onun yaptığını söylemektedir.²⁷⁶

²⁷¹ Çıkış, 32/1-5.

²⁷² Moşe Farsi, **Tora Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora Ve Aftara**, 2. Kitap Şemot, çev. Diana Yanni- Selin Saylağ- Baruh Beni Danon, Gözlem Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 418.

²⁷³ Çıkış, 32/3.

²⁷⁴ Farsi, a.g.e, 2. Kitap, s. 418.

²⁷⁵ Çıkış, 32/4.

²⁷⁶ Farsi, a.g.e, 2. Kitap, s. 418.

(2) Mûsa'nın Sina'dan dönüşü

Tanrı Mûsa'ya dedi:

Git, aşağı in; çünkü Mısır diyarından çıkardığım kavmin bozuldu; onlara emrettiğim yoldan çabuk saptılar; kendileri için dökme bir buzağı yaptılar ve ona secde kıldılar ve ona kurban kestiler ve dediler: Ey İsrail! Seni Mısır diyarından çıkaran ilahların bunlardır.²⁷⁷

Burada “in” sözcüğü “dağdan in” anlamından farklı bir mana içermektedir. Tanrı Mûsa'ya şöyle demiştir: Yüksek konumundan in. Sana büyüklük verdimsem, bu senin uğruna değil, halk içindir. Şimdi Yisrael günah işlediğine göre neye yararsın?! Tanrı bu noktada Mûsa'yı sorumlu tutmaktadır. Bir liderin işlevi halkının üzerinde böbürlenmek değil, onları ilgilendiren her şeyle ilgili sorumluluğu üstlenmektedir. Şimdi halk düzeyini kaybettiğine göre, Mûsa da düzeyinden inmelidir.²⁷⁸

“Halkın yozlaştı” tam çeviriyle “kesip biçti; yok etti”. İki tane günah işlenmiştir: birincisi yoldan sapıp yozlaşmaları; diğeri de dökme bir buzağı yapıp ona eğilerek kurban kesmelidir. Bunun sonucunda da hem maddi dünyada hem de manevi dünyada; hem düşüncede hemde icraatta yıkıma neden olmuşlardır.²⁷⁹

Tanrı Mûsa'ya aşağıda neler olduğunu bildirdikten sonra; bu insanları yok edeceğini ve Mûsa'nın neslinden yeni bir halk yaratacağını söyler. Musa, Tanrı'nın halkı bozulmuş olarak görmesi nedeniyle onları yok etmek istemesi üzerine ona yalvardı ve Tanrı'nın fikrini değiştirtti.

Rab Musa'ya dedi: Bu kavmi gördüm ve işte sert enseli bir kavimdir; ve şimdi beni bırak, onlara karşı öfkem alevlensin ve onları telef edeyim ve seni büyük millet edeceğim. Ve Musa Allah'ı Rabbe yalvarıp dedi: Ya Rab! Mısır diyarından büyük kuvvetle ve kudretli elle çıkardığın kavmine karşı niçin öfken alevleniyor? Mısırlılar: Onları kötülük için, dağlarda öldürmek için ve onları yeryüzünden yok

²⁷⁷ Çıkış, 32/7-9.

²⁷⁸ Farsi, a.g.e, 2. Kitap, s. 423.

²⁷⁹ Farsi, a.g.e, 2. Kitap, s. 423.

etmek için çıkardı, diye niçin söylensinler? Kızgın öfkenden dön ve kavmine karşı bu kötülüğe nadim ol.²⁸⁰

Bundan sonra Musa, yardımcısı Yeşu'yla birlikte dağdan iner. Buzağıyı ve halkın durumu görünce öfkeyle lehvaları parçalar.

Zürriyetinizi göklerin yıldızları gibi çoğaltacağım ve hakkında söylediğim bütün bu diyarı sizin zürriyetinize vereceğim ve onu ebediyen miras alacaklar. Ve Rab kavmine edeceğini söylediği kötülüğe nadim oldu. Ve Musa döndü ve şehadetin iki levhası elinde olarak dağdan indi; levhaların iki tarafı yazılı idi; bir yüzü ve öbür yüzü yazılı idi. Ve levhalar Allah'ın işi idiler ve levhalar üzerine oyulmuş yazı, Allah'ın yazısı idi. Ve bağıştıkları zaman kavmin sesini Yeşu işitti ve Musa'ya dedi: Ordugâhta cenk sesi var. Ve O dedi: Yenenlerin bağırsı sesi değil, yenilenlerin de bağırsı sesi değil; ancak terennüm edenlerin sesini işitiyorum. Ve vaki oldu ki, ordugâha yaklaşıncı buzağıyı ve oyunlarını gördü; Musa'nın ökesi alevlendi , elinden levhaları attı ve dağın eteğinde onları kırdı.²⁸¹

Buzağının etrafındaki kutlama sesleri o kadar yüksektir ki, Sinay dağının eteklerinden bile duyulabilmektedir. Yeşu bu sesleri duymuş; ama halkın saldırıya uğrayıp karşılık veriyor olduğunu ya da bir tür iç savaş çıktığını ve seslerin bundan kaynaklandığını düşünmüştür. Musa ise seslerden tamamen farklı birşey olduğunun anlaşıldığını söyleyip onu düzeltmektedir.²⁸²

Musa geri döndüğünde Altın Buzağı'yı yaktı, toz etti, suya attı ve İsrailoğullarını suyu içmeleri için zorladı: **Yaptıkları buzağıyı aldı, ateşte yaktı ve toz oluncaya kadar ezerek suyun yüzüne saçıp İsrailoğulları'na içirdi.²⁸³**

Buzağıyı eritmemiş, ateşten geçirerek yakmıştır. Bazılarına göre, Musa'nın yaktığı buzağı değil, onun etrafındaki süslerdir. Zira sadece putlar değil, onunla ilgili herşey yok edilmelidir. Bu görüşe göre, buzağının süslerini yaktıktan sonra, Musa buzağıyı öğütmüş, ve dağdan inip kampın kenarından akan ırmağın suları üzerine serpererek bu suyu halka

²⁸⁰ Çıkış, 32/9-12.

²⁸¹ Çıkış, 31/16-19.

²⁸² Farsi, a.g.e, 2. Kitap, s. 426.

²⁸³ Çıkış, 32/20.

içirmiştir. Bu testin sonucunda, tanıkların görmediği bir ortamda Altın Buzağı'ya tapan kişiler ölmüştür. Bu hareketin bir başka amacı da Altın Buzağı'yı halkın gözü önünde olabilecek en düşük düzeye indirmektir. Zira vücutlarına girdiği gibi, dışkı olarak dışarı da çıkacaktır.²⁸⁴

(3) Yahudilerin cezalandırılması

Musa ordugâhın kapısında durup dedi: Rab tarafında olan bana gelsin: Ve bütün Levi oğulları onun yanına toplandılar. Ve onlara dedi: “İsrail'in Allah'ı Rab şöyle diyor: Herkes kılıcını beline kuşansın ve ordugâhta kapıdan kapıya dolaşsın ve herkes kendi kardeşini ve herkes kendi arkadaşını ve herkes kendi komşusunu öldürsün.”²⁸⁵

Bunua göre, putlara kurban yapan kişiler ölüme mahkum edilmelidir. Diğer bir açıklamaya göre, Musa halka bir bilki vermiştir: “Tanrı sizi tamamen yok etmeyeceğini söyledi, ama bunun şartı, gerçek günahkarların idam edilmesidir. Altın Buzağı'ya tapınanların hepsi ölmelidir.”

Musa Leviler'e kim olduklarına bakmadan suçluları öldürmelerini emretmiştir. Bu kişilerin, yakın akrabaları bile olsa, söz konusu görevi yerine getirmeleri gerekmektedir. Sferno bunun halkın geri kalanına, putlara tapanlara engel olmayarak işledikleri günahı dolaylı Teşuva yapma şansı verdiğini söyler. O zaman günahkarlara engel olmamışlarsa, şimdi de Leviler'in bu cezayı uygulamasına da engel olmamalıdır.

Musa kampın girişinde herkesin duyabileceği şekilde çağrı yaptıktan sonra, suçlular da herkesin gözü önünde idam edilmiştir. Günahı işlememesi konusunda tanıklarca uyarılan günahkarlar, Musa ya da o dönemin Sanedrin'in huzuruna getirilip yargılanarak idam edilmiştir. Putperestlik günahının cezası Sekila yöntemiyle idamdır. Burada ise toplu işlenen bir günah söz konusu olduğundan, ereg yöntemi kullanılmıştır.

²⁸⁴ Farsi, a.g.e, 2. Kitap, s. 426.

²⁸⁵ Çıkış, 32/27-30.

Bu, toplu halde puta tapan bir şehrin halkının cezasıdır. Böylece halktan 3000'e yakın insan öldürüldü.²⁸⁶

a. Harun'un Kimliği

Harun, Musa'dan üç yaş büyüktür. Musa'nın peygamberliğinde en büyük yardımcısı olmuştur. Güzel konuşma kabiliyeti olmayan Musa'ya güzel konuşabilen kardeşi Harun'un yardımcı olacağı vaat edilmiştir.²⁸⁷

Tevrat'a göre Harun Levililer'den olup Amram ile Yokobed'in oğludur. Harun Peygamber'in doğumu hakkında her hangi bir bilginin Tevrat'ta yer almadığını görüyoruz. Tevrat'ta onun ilk hayatı hakkında fazla bir bilgi yoktur. Ancak onun kiminle evlendiğini ve kaç çocuğunun olduğunu Tevrat'ta görmekteyiz. Buna göre Harun Peygamber Eliseba ile evlenmiş ve bu evlilikten dört erkek çocuğu olmuştur. Bu çocuklarının adları şunlardır: Nadab, Abihu, Eleazer, ve İtemar'dır. Nadab ve Abihu Sina Çölü'nde babaları hayatta iken ölürlür. Harun'un soyu diğer iki oğlu ile sürer.²⁸⁸

Tevrat'ta Harun Peygamber Hz. Musa'nın yanında ikinci planda yer almaktadır. Musa Horeb dağında Allah ile görüşürken Kendisinin "ağzı ve dili ağır bir kişi" olduğunu söylemiş ve Allah da ona yardımcı olarak Levilili Harun'u görevlendirir. Ona peygamberlik verilisi Musa'ya verilmesinden sonra gerçekleşmiştir. Tanah'ta Harun'dan ilk defa bu şekilde bahsedilmiştir. Yahova, Harun için Musa'ya: **"Ve o senin için kavme söyleyecek ve vaki olacak ki, o senin için Tanrı gibi olacaksın"**²⁸⁹

Harun'un, Musa'nın yardımcısı ve sözcüsü olduğu kanaati Tora'da bu şekilde işlenmiştir. Kendini Tanrı ilan eden Firavun'a karşı Musa, Tanrı'nın mesajını peygambere getiren bir melek; Harun ise mesajı halka ileten bir peygamberi, Firavun da peygamberin tebliğini alması gereken basit halkı temsil ettiği şeklinde yorumlanmıştır.²⁹⁰

²⁸⁶ Farsi, a.g.e, 2. Kitap, s. 434.

²⁸⁷ Çıkış, 4/10- 14.

²⁸⁸ Sayılar 3/1-4.

²⁸⁹ Çıkış, 4/16.

²⁹⁰ Farsi, a.g.e., 1. Kitap Bereşit, s. 54.

Daha sonra Allah Harun'a emredip Harun kardeşi Musa'yı karşılamak için Horeb dağına gider.²⁹¹ Beraber Mısır'a dönerler ve kavmin ileri gelenlerini toplarlar ve olup biteni anlatırlar. Daha sonra Harun kavme anlatılanların doğru olduğunu ispat için bir takım mucizeler de gösterir. Bunun üzerine Kavim onların Allah tarafından gönderildiğine ikna olurlar.²⁹² Bundan sonra Rab Musa'ya "Seni Firavun'a Allah gibi yaptım ve kardeşin Harun senin Peygamber'in olacak. Sana emrettiğim her şeyi kardeşin Harun Firavun'a söyleyecek" diyerek her ikisini de Firavun'a gönderir. Musa ve Harun İsrailogulları'nın gönderilmesi için Firavun'dan izin isterler. Ancak Firavun bunu kabul etmez. Harun bu arada seksen üç yaşındadır.²⁹³

Harun, Mişkan kurulduktan sonra baş kâhin (kohen- agadol) olmuştur. Rahiplik, sadece Harun'un ailesine verilmiştir. Tanrı bunu vurgulamak için İsrail'in her oymağı için bir değneğin Buluşma Çadırı'na, levha sandığının önünde bütün gece boyunca konulmasını emretmiştir. Her oymağın ismi değneklerinde yazılmıştır. Levi'nin değneğin üstünde de Harun'un ismi yazılmıştır. Kâhinlik hakkı, filizlenen değneğe ait olacaktır. Sabah olunca değneklere bakılmıştır ve değneklerin içinde Harun'un değneğin filiz verdiğini, tomurcuklanıp çiçek açtığını ve badem yetiştiğini görmüşlerdir. Harun, yüksek kâhin olarak kalbinin üzerinde bir göğüs plaketi taşımıştır. Rabbiler, Harun'un kardeşi Musa'nın üstün rolünü kıskanmadığını, kalbinin temiz oluşuna ve büyüklüğünü göstermek için taşıdığını söylemişlerdir.

Harun, yüz yirmi üç yaşında Hor Dağı'nın tepesinde ölmüş ve gömülmüştür.²⁹⁴ Musa, Harun'un elbiseleri elleri ile çıkarıp oğlu Eleazar'a giydirmiştir. Kâhinliğe saygı açısından Harun'un bu elbiseler içinde ölmesi yakışmazdı o sebepten ölmeden önce oğluna giydirilmiştir.²⁹⁵

²⁹¹ Çıkış 4/27

²⁹² Çıkış 4/29-31.

²⁹³ Çıkış 7/1-7

²⁹⁴ Sayılar, 20/20, 29; 30/37, 39; Tesniye, 32/50.

²⁹⁵ Sayılar, 20/22- 29.

3. Karşılaştırma

Tevrat'taki metin ile Kur'an ayetlerinin karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkan en önemli fark, Altın Buzağı'yı yapanın Samirî mi, yoksa Harun mu olduğudur. Tevrat'ta bu olay anlatılırken Sâmiri isminden hiç söz edilmemektedir. İsrailoğullarına buzağı heykelini yapan şahıs Tevrat'ta Sâmiri değil de Harun olarak geçmektedir:

Ve Harun onlara dedi:

“Karılarınızın, oğullarınızın ve kızlarınızın kulaklarındaki altın küpeleri kırıp çıkarın ve onları bana getirin. Ve bütün kavim kendi kulaklarındaki altın küpeleri kırıp çıkardılar ve onları Harun'a getirdiler. Ve onu ellerinden aldı ve oymacı aletiyle ona biçim verdi ve onu dökme bir buzağı yaptı...”²⁹⁶

Altın Buzağı'yı Harun'un yaptığını vurgulayan ikinci yerde, kendisine bunu niçin yaptığını soran Musa'ya cevaben Harun diyor ki:

“Ve Musa Harun'a dedi. Bu kavim sana ne yaptı ki, onun üzerine büyük suç getirdin? Ve Harun dedi: Efendimin öfkesi alevlenmesin; kavmi sen bilirsin, o kötülüğe âmadedir. Çünkü bana dediler: Bizim için önümüzden gidecek ilah yap; çünkü Musa'ya, Mısır diyarından bizi çıkarana bu adama ne oldu bilmiyoruz. Ve onlara dedim: Kimlerde altın varsa kırıp çıkarsınlar; ve bana verdiler ve onu ateşe attım ve şu buzağı çıktı”.²⁹⁷

Buna karşılık Kur'an, Altın Buzağı'yı Harun'un değil, Samirî'nin yaptığını yukarıda verilen ayetlerin üç ayrı yerinde söylemektedir.²⁹⁸

Birincisinde, Allah Musa'ya şöyle demektedir: **“Allah: Ama Biz, senin ardından kavmini fitneye düşürdük ve Samirî onları saptırdı, buyurdu”.**²⁹⁹

İkincisinde, Buzağı'yı yapma işlemi anlatılmaktadır: **“Fakat biz, o kavme zinet eşyasından bir takım ağırlıklar yüklemiştik. Onları ateşe attık; Samirî de attı. Derken onlara, böğürmesi olan bir dana heykeli çıkardı”.**³⁰⁰

²⁹⁶ Çıkış: 32/2; Kadir Albayrak, “İsrailoğulları'nın ‘Altın Buzağı’sı ve ‘Kızıl İnek’i”, **Bilimname**, C.V, Kayseri, 2004., s.96.

²⁹⁷ Çıkış: 32/21.

²⁹⁸ Albayrak, a.g.m., s.96.

²⁹⁹ Tâ-hâ, 20/85.

³⁰⁰ Tâ-hâ, 20/87-88.

Samirî'nin zikredildiği üçüncü ayet ise, Musa'nın ona sorduğunda yaptığını itiraf ettiği yerdir: **“Musa: ‘Ya senin derdin ne ey Samirî?’ dedi. Samirî: ‘Ben onların görmediklerini gördüm de Resûlün izinden bir avuç toprak avuçlayıp attım, nefsim bana böylesini hoş gösterdi, dedi’”**.³⁰¹

Bundan dolayı da Sâmirî ismi üzerine birtakım yorumların yapılmasına neden olmuştur:

Mevdudî'ye göre, Kur'an'da geçen Sâmirî isminin sonundaki (ye) harfinden, Sâmirî'nin (o kimsenin) asıl ismi olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Arapça'da bu harf, kişinin memleketi, kavmi ve akrabalarıyla olan ilgisini göstermek için kelimenin sonuna eklenir. Bundan başka baştaki (el) belirlilik takısından da Sâmirî'nin aynı kabile veya memlekete mensup birçok kişiden sadece biri ve altın buzağıya tapmayı icad eden kimse olduğu anlaşılmaktadır.³⁰²

Bu yüzden de Mevdudî'ye göre, Sâmirî'nin gerçek adının Harun olması ve daha sonraları İsrailoğullarının onu Peygamber Harun ile karıştırmış olmaları mümkündür.³⁰³

Başka bir görüş ise; Tevrat'ın tahrif edilmiş olduğunu, aslında Kur'an'da Sâmirî olarak geçen bu kişinin isminin değiştirilerek Harun şeklinde kaydedilmiş olabileceğini ifade eder.³⁰⁴

Bunlara dayanarak denilebilir ki, bu konuda Kur'an ve Tevrat arasındaki en ciddi farklardan biri budur; yani Kur'an, Harun'un suçsuz olduğunda ısrar etmekte ve onun kavmin buzağıya tapınmasına karşı çıktığını vurgulamaktadır:

“And olsun ki, önceden Harun onlara: ‘Ey kavmim, siz bununla yalnızca bir fitneye tutuldunuz ve doğrusu sizin Rabbiniz esirgemesi çok Allah'tır; gelin bana uyun ve emrime itaat edin!’ demişti.”³⁰⁵

Görüldüğü gibi Kur'an, Hz. Harun'u Altın Buzağı'yı yapmak ve ona tapmak eylemine fiilen katılmış olarak hiçbir şekilde suçlamaz; onun tek suçu -iyi niyetli de olsa- aralarında ayrılık doğmasından korkarak halkın putperest eylemi karşısında pasif ve

³⁰¹ Tâ-hâ, 20/95.

³⁰² Mevdûdi, a.g.e., s. 265.

³⁰³ Mevdûdi, a.g.e., s. 265; Hasan Baş, **el-Kur'an ve't-Tevrat Eyne Yettefikân ve Eyne Yefterikân**, C.I, Beyrut, 2000, s. 255-256.

³⁰⁴ Süleyman Ateş, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, C.V, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1997, s.447.

³⁰⁵ Tâ-hâ, 20/90.

sessiz kalmasıdır. Tevrat ise Altın Buzağı'yı yapan tek kişi olarak Harun'u suçlamaktadır. Dikkati çeken diğer bir husus ise, Kur'an'da konuyla ilgili üç ayrı şahsın; yani Hz. Musa, Hz. Harun ve Samiri'nin adlarının geçmesi, Tevrat'ta ise sadece Hz. Musa ve Hz. Harun'un adlarının anılması ve Samiri'ye hiçbir şekilde temas edilmemesidir.³⁰⁶

Ayrıca Hz. Harun ile ilgili olarak Tevrat ve Kur'an anlatımları arasında başka farklılıklar da bulunmaktadır:

1. Kur'an'a göre Harun Peygamber, Musa'nın kardeşi olup onunla beraber Firavun'a gönderilen peygamberdir. Tevrat'a göre ise onun kahinlik görevi bulunmakla birlikte; o, sadece Musa'nın yardımcısıdır.

2. Tevrat'taki Harun, Musa Peygamber gibi asâsını kullanmış ve Allah çeşitli mucizeleri onun eliyle göstermiştir. Kur'an'da ise onun herhangi bir şekilde böyle bir mucize gösterdiğinden söz edilmez.

3. Tevrat, Harun'un çocuklarından ve ailesinden bahsederken; Kur'an, sadece onun Musa'nın kardeşi olduğunu söyler ve onun evliliği ile ailesinden bahsetmez.

4. Tevrat'a göre Harun Peygamber'in Musa Peygamber'e yardımcı olarak seçilmesindeki neden, Musa Peygamber'in konuşmasındaki eksikliklerdir. Bu, Kur'an tarafından da kabul görmektedir. Ancak Tevrat'ta geçen; "Sen onun Allah'ı gibi olacaksın O da senin ağzın gibi olacak" ifadesi, Kur'an'ın ruhuna ters bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. Tevrat'ta Harun Peygamber'in nerede öldüğü hakkında çeşitli ifadeler yer alırken Kur'an'da bundan söz edilmemektedir .

6. Kur'an'da ve Tevrat'ta Harun Peygamber, Musa Peygamber'den sonra yer almaktadır. Ancak Tevrat'ta Harun ve soyuna çeşitli vazifeler verilmiş olmasına rağmen, Kur'an'da bu vazifelerden bahsedilmemektedir.

³⁰⁶ Albayrak, a.g.m., s.96.

SONUÇ

Putperestlik, insanlık tarihinin her döneminde hemen hemen her bölgede şöyle veya böyle etkisini göstermiştir. Bazı kaynaklar putperestliği ilkel toplumların dini olarak takdim ederken bazı kaynaklarda da çeşitli dönemlerde vahiyden uzaklaşma ve peygamberlerin etkilerinin zayıflaması veya ilahi metinlerde yapılan tahrif sonucu ortaya çıktığı şeklinde rivayetler yer almaktadır. Bu çerçevede ortaya çıkan ve birçok toplumda etkileri bugün dahi görülmekte olan putperestlik, tarihi süreç içerisinde her dönemde taraftar bulmuş ve birçok medeniyetin inanç ve kültürel değerleri içerisinde yer almıştır.

Yahudiler de, monoteist bir dine sahip olmalarına rağmen, tarihleri boyunca, peygamberlerin davet ettiği tek Allah'a ibadete bağlı kalamamışlardır. Tarihlerinin her döneminde apaçık görüldüğü gibi; tanrılarını bir cisim olarak tasavvur etmişler, onların sayısını çoğaltmaya ve kendi menfaatleri için kullanmaya meyletmişlerdir. Soy yönünden Hz. İbrahim'e bağlı olmalarına rağmen; itikatta, iptidaîlikten ileri gidememişlerdir.

Onlara pek çok peygamber gelmesi de, bir taraftan çoğunlukla şirke düştüklerinin, diğer taraftan da devamlı tevhîde davet için peygamberlere muhtaç olduklarının delilidir. Fakat bütün bunlara rağmen, bu davetler çok az fayda sağlayabilmiştir. Ve tarih sahnesinde İsrailoğulları bazen ruhlara ve taşlara tapan, iptidaî; bazen de kültür ve medeniyette ileri giden, komşu devletlerin tanrılarına tapan mukallid bir millet olarak görünmüşlerdir. J. Shotwell diyor ki: "Tarih sahnesine ilk çıkışlarında Yahudiler, şeytanlardan korkmak ve ruhlara tapmak gibi iptidaî inanışlara boyun eğen ilkel ve göçebe bir kavim idiler. Tarih boyunca, Taşlara, hayvanlara ve ağaçlara tapmışlardı". Reinach ise şöyle diyor: "Yahudiler, evlerinde küçük küçük putlar yapıp onlara tapıyorlardı ve onları gittikleri yerlere taşıyorlardı"

Allah'ın elçisi Hz. Mûsa gelene kadar Yahudilerin itikadı böyle idi.

Hız. Mûsa'nın Mısır topraklarında başlayan peygamberliği, İsrâiloğullarını Mısır'dan çıkardıktan sonra yeni bir boyut kazanmıştı. Mısır'da iken Mûsa (a.s)'nın dine daveti, hakikati tebliği daha çok Firâvun ve taifesine yönelikti. Öncelikle, İsrâiloğullarını Firâvun'un baskısından kurtararak vaat edilen topraklara ulaştıracaktı. İsrâiloğullarına

inanç esaslarını anlatması ve dini hayatın yaşamın bir parçası haline gelmesi, ancak kavmin hürriyetiyle mümkündür. O'nun Mısır'daki asıl gayreti, kavmine dini hakikatleri anlatmak için değil, kavmin özgürlüğünü sağlamak içindir.

Çıkış ile birlikte kavim artık kölelikten kurtulmuştur. Onlara gerçek dini tebliğ için herhangi bir engel de kalmamıştı. Ancak Mûsa (a.s.)'yı, daha çok Firâvun'un zulmünden kurtaran bir lider kabul eden İsrâiloğulları, onun peygamberlik yönüne pek değer vermemişlerdi. Bazen Mısır'daki hayatlarını, köleliklerini özlemle yâd ediyorlardı. Cehaletin ve Mısır ilâh anlayışının etkisiyle olacak ki, Hz. Mûsa'nın kendilerine anlattığı ilâhî kabule yanaşmıyorlardı. Peygamberinin şahsında Yüce Allâh'ın göstermiş olduğu mucizelere rağmen, peygamberlerine "Allâh'ı bize göstermedikçe sana inanmayız" demişlerdi. Hz. Mûsa'dan kendileri için, karşılaştıkları putperest toplumların putlarına benzer put yapmasını istemişlerdi. En sonunda, özgürlük ve daha nice nimetlere rağmen uyarıları göz ardı ederek, buzağı putunu yapmış ve ona tapınmışlardı.

Bu şirk eylemine İsrâiloğullarından Sâmirî isimli bir kişi önyak olmuştu. Sanıldığı aksine, onun, Sâmiriye kenti veya Sâmir kabilesi ile herhangi bir ilişkisinin varlığından söz etmek zordur. Kanaatimizce Kur'ân'ın Sâmirî ismine özellikle vurgu yapmasının nedeni, (Tevrat rivayetlerinin aksine) Hz. Hârun'un suçsuzluğuna işaret etmek içindir. Taşkınlıkta diğerlerinden daha önde olan bu kişi, olayın tek suçlusunu değildi. Topluluğun daha önceki tutumu, kalplere yerleşmiş olan buzağı sevgisinin, zamanı geldiğinde su yüzüne çıkacağı sinyali veriyordu. Nitekim öyle de olmuştu; ilâhî maddî âleme indirmeye çalışarak ulûhiyet hakkındaki derin düşünme melekelerini baltalamışlardı.

İnsan inandığı şeyi görmeyi isteyebilir. Görmeyi istemek ile istenen şeyi bir kalıba sokarak görünür kılmaya çalışmak farklı şeylerdir. İmanda aslolan gayb âlemine inanmaktır. Gaybın merkezinde olan Allâh inancını, put yapıp o puta kulluk ederek bir kalıba koymak suretiyle yok etmek, apaçık şirktir. Sâmirî, İsrâiloğulları'nın da arzusuyla Allâh inancının asliyetini ortadan kaldırmaya yeltenmişti. Henüz filizlenme dönemindeki taze bir dine, nifak ve şirk tohumlarını ekerek, sonraki nesillere hastalığın sirayet etmesine sebep olmuştu.

İsrâiloğullarının dünya hayatına tutkuyla bağlı olmaları, seçilmiş kavim olma iddialarıyla yakından alakalıdır. Yahûdilere göre yaratılmışların Allâh'a en yakın olanı kendileridir. Allâh'ın cezalandırdığı suçlar, Allâh'ın kendisine yönelik işlenen cürümlerden kaynaklanmaktadır. Yine onlara göre başka milletten insanlara karşı yapılan hataları Allâh affedecektir. Seçilmiş toplum olduklarını ileri süren İsrâiloğulları, bu üstünlüklerini dünyada kullanacaktı. Put yapıp ona taparak, zulümden yana tavır alarak dünyalık menfaatleri adına ellerinde olan dünyayı değerlendireceklerdi. Çünkü onlar nazarında amellerin karşılığı olan ceza veya mükâfat, daha çok bu dünya için söz konusu idi.

Yahûdiler tahrif edilmiş muhtevasına rağmen Tevrat'ın vahyin ürünü olduğunu kabul ederler. Bu yüzden dünya görüşlerinin şekillenmesinde birincil kaynağı Tevrat oluşturur. Mevcut Tevrat'ta, dünya hayatının sonluluğu, âhîret hayatının varlığı ile alakalı herhangi bir ifadenin bulunmaması da, onların dünyevileşmesindeki en önemli faktörlerden birisi kabul edilebilir.

Tek tanrıcı bir din olan Yahûdilikte, putperestlik veya daha özel bir ifadeyle Sâmiri olayı/buzağı heykeli olayı tarihsel bir vâkıa olarak mı kalmıştı? Politeizmden günümüz Yahûdiliği ne kadar uzaklaşmıştı? Onların âhîret inançlarının dünü ve bugünü nasıl bir seyir takip etmişti? Bunlar mühim konular olmasına rağmen çalışmamızın eksik kalan yönlerinden birkaçını oluşturmaktadır. Çalışmamızın, mevcut haliyle yine de bu alanda katkı sağladığını belirtmek gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- ADAM Baki, “Yahudilik”, **Yaşayan Dünya Dinleri**, ed. Şinasi Gündüz, DİB Yayınları, Ankara, 2010, ss.206-273.
- ALİ Cevad, **el-Mufassal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam**, I-X , C. III, Camiatu Bağdat, Bağdat, 1993.
- ATEŞ Süleyman, **Yüce Kur'anın Çağdaş Tefsiri**, I-XII, C. V, VI, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1999.
- AYDIN Mehmet, **Ansiklopedik Dinler Sözlüğü**, NKM Yayınları, Konya, 2005.
- AYDIN Fuat, **Yahudilik**, 2. b., İnsan Yayınları, İstanbul, 2010.
- AYDEMİR Abdullah, **İslami Kaynaklara Göre Peygamberler**, 7. b., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012.
- BAŞ Hasan, **el-Kur'an ve't- Tevrat Eyne Yettefikân ve Eyne Yefterikân**, C. I, Beyrut, 2000.
- BAYRAMOĞLU Ertuğrul, **Yahudilik ve Siyonizm Tarihi**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2006.
- BETTANY G.T., **Dünya Dinleri Ansiklopedisi**, çev. Ahmet Aydoğan, SAY Yayınları, İstanbul, 2005.
- BESALEL Yusuf, **Yahudi Tarihi**, Üniversal Yayınevi, İstanbul, 2000.
- BOLAY S. Hayri, **Felsefi Doktrinler Sözlüğü**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1979.
- CEVİZCİ Ahmet, “İkicilik”, **Felsefe Sözlüğü**, Ekin Yayınları, Ankara, 1996.

- COMPTE Auguste, **Pozitif Felsefe Kursları**, çev. Erkan Ataçay, Sosyal Yayınları, İstanbul, 2001.
- COMPTE Auguste, **Pozitivizm İlmihali**, çev. Peyami Erman, Maarif Basımevi, İstanbul, 1986.
- CHALLAYE Felicien, **Dinler Tarihi**, çev. S. Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1998.
- CREYER Frederick H. - Marie- Louise THOMSEN, **Witchcraft and Magic in Europe**, Athlone, Philadelphia, 2001.
- ÇAĞATAY Neşet, **İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1957.
- ÇAĞIL Necdet, **Kur'an'ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes Mukayesesine Özgün Bir Yaklaşım**, Araştırma Yayınevi, Ankara, 2005.
- ÇAKAN İsmail – Mehmed SOLMAZ, **Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi**, Ensar Nerşriyat, İstanbul, 2006.
- ÇELEBİ Ahmet, **Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik**, çev. Ahmet M. Büyükcınar – Ömer F. Harman, Kalem yayınları, İsrnbul, 1978.
- DUMAN Cengiz, **Kur'an Perspektifinden Üç Kral İki Peygamber**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2013.
- ELİADE Mircea, **Dinler Tarihi**, çev. Mustafa Ünal, Serhat Kitabevi, İstanbul, 2003.
- ELİADE Mircea, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, çev: Ali Berktaş, I-III, C. I, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003.
- ELİADE Mircea - Ioan P. COULIANO, **Dinler Tarihi Sözlüğü**, çev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.

- FATİH Kesler, **Kur'an'ı Kerim'de Yahudiler ve Hıristiyanlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.
- FARSİ Moşe, **Tora Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora Ve Aftara**, 2. Kitap Şemot, çev. Diana Yanni- Selin Saylağ- Baruh Beni Danon, Gözlem Yayınevi, İstanbul, 2004.
- FİRESTONE Reuven, **Yahudiliği Anlamak: Avraam'ın Çocukları**, çev. Çağlayan Erendağ - Levent Kartal, İstanbul, 2004.
- GÜÇ Ahmet, **Çeşitli Dinlerde ve İslâm'da Kurban**, Düşünce Kitabevi Yayınları, Bursa, 2003.
- GÜÇ Ahmet, **Dinlerde Mabet ve İbadet**, Düşünce Kitabevi Yayınları, Bursa, 2011.
- GÜNALTAY Şemsettin, **İslam Öncesi Araplar ve Dinleri**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1997.
- GÜNDÜZ Şinasi, **Anadolu'da Paganizm – Antik Dönemde Harran ve Urfa**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2005.
- GÜRKAN Salime Leyla, **Yahudilik**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2009.
- İBN ÂCİBE Ebu Abbas Ahmed b. Muhammed b. Mehdi Şâzelî, el- **Bahru'l-Medîd fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecîd**, I – V, C. IV, Dâru'l-Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, 2002.
- İBNU'L - CEVZİ Ebu'l Ferec el – Bağdâdî, I - VI , **Zâdü'l Mesîr fi İlmi't-Tefsir**, C.V, el-Mektebetü'l- İslâmiyye, Beyrut, 1987.
- İBNU'L-KELBÎ Ebü'l-Münzîr Hişâm b. Muhammed, **Putlar Kitabı**, çev. Beyza (Düşüngen) Bilgin, Pınar yayınları, İstanbul, 2003.
- İBN KESİR, Ebu'l – Fida İmaduddin İsmail, **Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri**, çev. Bekir Karlığa - Bedrettin Çetiner, I-XVI, C.X, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1985.

- İBN KESİR Ebu'l – Fida İmaduddin İsmail, **Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm**, çev. Savaş Kocabaş , I-XII, C.IV, Karınca/Polen Yayınları, İstanbul, 2012.
- İBN MANZÛR, Ebu'l – Fadl Cemaluddîn Muhammed, **Lisanu'l-Arab**, I - XX, C. XII, Dâru Sadır, Beyrut, 1956.
- JONSON Paul, **Yahudi Tarihi**, Çev.Filiz Orman, Pozitiv Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- KARAMAN Hayreddin - Mustafa ÇAĞRICI - İbrahim Kafi DÖNMEZ - Sadrettin GÜMÜŞ, **Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir**, I-V, C. III, DİB Yayınları, Ankara, 2006.
- KOHLER Kaufmann, **Jewish Theology: Systematically and Historically**, New York: The Macmillan Company, 1918.
- KURT Ali Osman, **Erken Dönem Yahudi Tarihi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- KURT Ali Osman, **Yahudilik Hristiyanlık ve İslamda Din Değişirme**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2004.
- KÜÇÜK Abdurrahman–TÜMER Günay-Mehmet Alparslan KÜÇÜK, **Dinler Tarihi**, 3. b , Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.
- MACİT Nadim, **Kur'an ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum**, Ribat Basım Yayın A.Ş, Konya, 1992.
- MEVDÛDÎ Ebu'l A'lâ , **Tefhîmu'l-Kur'an: Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri**, I-VII, C.II, 2. b., çev. Muhammed Han Kayani v.dğr., İnsan Yayınları, İstanbul, 2008.
- POUPARD Paul, **Dinler**, çev. Muna Cedden, 2. b., Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.
- RAZÎ Fahreddîn, **Tefsîr-i Kebîr: Mefâtîhu'l-Gayb**, I-XXIII, C.XVI, çev. Suat Yıldırım v. dğr., Huzur Yayınevi, Ankara, 1993.

ROSS Anne , **The Pagan Celts**, Totowa, Newjersey, 1986.

SÂBÛNÎ Muhammed Ali, **Âyetler Işığında Peygamberler Tarihi**, çev. Hanifi Akın, Ahsen Yayınları, İstanbul, 2003.

SÂBÛNÎ Muhammed Ali, **Safvetu't Tefâsîr**, I-III, C. II, El- Mektebet'ü - Tevfikiyye, Beyrut, 1981.

SARIKÇIOĞLU Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, 6. b., Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta, 2008.

SAYI Ali, **Firavun, Haman ve Karun Karşısında Hz. Musa**, 3.b., İz Yayınları, İstanbul, 2010.

SOURY Jules, **Karşılaştırmalı Mitoloji Işığında İsrail Dini**, çev. Harun Güngör-H. İbrahim Açmaz, LaçınYayınları, Kayseri, 2003.

ŞEHRİSTANÎ Muhammed b. Abdulkerim, **Milel ve Nihal (Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi)**, çev. Mustafa Öz, Litera Yayınları, İstanbul, 2008.

ŞEHRİSTANÎ Muhamed b. Abdulkerim, **Milel ve Nihal**, çev. Muharrem Tan, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul, 2006.

T.D.V. İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, I-XXXXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988-2013.

YILDIRIM Suat, **Kur'an'da Ulûhiyyet**, Işık akademi Yayınları, İstanbul, 2010.

YİĞİT İsmail, **Peygamberler Tarihi**, Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 2007.

ZITELMANN Arnulf, **Dünya Dinleri**, çev. Nafer Ermis, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2003.

ZUHAYLÎ Vehbe, **Tefsiru'l-Münîr**, I-XII, çev. Hamdi Arslan-Ahmet Efe v.dğr., C. IV,V,VIII, Risale Yayınevi, İstanbul, 2005.

Makaleler – Ansiklopedi Maddeleri

ADAM Baki, “Yahudiliğin İslama ve Hıristiyanlığa Bakışı” , **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1997, C. XXXVII, ss. 333 - 358.

ALBAYRAK Kadir, “İsrailoğulları'nın ‘Altın Buzağı’sı ve ‘Kızıl İnek’i”, **Bilimname**, C.V, Kayseri, 2004, ss. 91 – 103.

ATAY Hüseyin, “İslamdan Önce Arap Yarımadasında Putperestlik ve Yayılışı”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1, Ankara, 1957, ss. 80-98.

AYDIN Fuat, “Nesr”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, C.XXXIII, İstanbul, 2007, s.11.

AYDIN Ravza, “Yahudi İman Esasları”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XIV, S. 25, Sakarya, 2012, ss. 189 – 220.

BESALEL, “Ata-Peygamberler”, **Yahudilik Ansiklopedisi**, C. I, Gözlem Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 58.

BOMBARD E., “Pozitivizm”, çev.Murteza Korlaelçi, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. I, Kayseri, 1983, ss. 265 – 272.

GÜÇ Ahmet, “Put”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, C. XXXIV, İstanbul, 2007, ss.364-365.

GÜÇ Ahmet, “Putperestlik”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, C. XXXIV, İstanbul, 2007, ss.365-368.

HARMAN Ömer Faruk, “Hübel”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, C. XVIII, ss. 444-445.

HARMAN Ömer Faruk, “Davud”, **T.D.V İslam Ansiklopedisi**, C. IX, İstanbul, 1994, ss.21-24.

HARMAN Ömer Faruk, “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, **İslam Tetkikleri Dergisi**, C. IX, İstanbul, 1995, ss. 126 - 161.

KUTLUER İlhan, “Pozitivizm”, **T.D.V İslam Ansiklopedisi**, C. XXXIV, İstanbul, 2007, ss.335-339.

MERAL Yasin, “İbn Meymun’a Göre Yahudilik’te İman Esasları”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 52, S.2 , Ankara, 2011, ss. 244-266.

Morris B., **Religion and Antropology a Critical İntroduction**, Cambrindge University, New York, 2006.

SALİHOĞLU Mahmut, “Samiri”, **T.D.V İslam Ansiklopedisi**, C. XXXVI, İstanbul 2009, ss.78-79.

SARIKÇIOĞLU Ekrem, “Kur’an’a Göre Müşrikler ve Putperestler”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, S. 1, Temmuz 1987, s. 26-32.

YURDAGÜR Metin, “Cibt”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul, 1993, s.520.

Diğer Kaynaklar

BADER Aynur Eryiğit, Yahudilik Hristiyanlık ve İslam’ın Putperestliğe Bakışı (Kutsal Kitap Açısından Bir Değerlendirme), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstetüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008.

ÇİFTÇİ Meryem K., Eski Mısır Dininde Tanrı ve Dünya İnancı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Estetüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010.

KAYA Betül, Rusyada Paganizm, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstetüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2012.

SİNANOĞLU Mustafa, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Nübüvvet, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1995.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Semi		AJETİ
Doğum Yeri ve Yılı	Üsküp/Makedonya		1987
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	Türkçe		Arapça
	İleri Düzeyde		Orta
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2002	2006	İSA BEY MEDRESESİ- ÜSKÜP
Lisans	2006	2010	İslami İlimler Fakültesi- Üsküp
Yüksek Lisans	2011	2014	Uludağ Üniversitesi – Bursa
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.			
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	semiajeti@hotmail.com		
	Tarih		
	İmza		
	Adı Soyadı		